

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Rumeysa Nur COŞKUN

ÇAĞDAŞ TÜRK SOSYOLOGLARINDA DİN VE TOPLUM (ÜMİT MERİÇ ÖRNEĞİ)

Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2021

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Rumeysa Nur COŞKUN

ÇAĞDAŞ TÜRK TOPLUMLARINDA DİN VE TOPLUM (ÜMİT MERİÇ ÖRNEĞİ)

Danışman

Doç. Dr. Ali ALBAYRAK

Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2021

Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Rumeysa Nur COŞKUN'un bu çalışması, jürimiz tarafından Felsefe ve Din Bilimleri
Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Kemaleddin TAŞ (İmza)

Üye (Danışmanı) : Doç. Dr. Ali ALBAYRAK (İmza)

Üye : Doç. Dr. Bahset KARSLI (İmza)

Tez Başlığı: Çağdaş Türk Sosyologlarında Din ve Toplum (Ümit Meriç Örneği)

Onay: Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 12/07/2021

Mezuniyet Tarihi : 19/08/2021

(İmza)
Prof. Dr. Suat KOLUKIRIK
Müdür

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Çağdaş Türk Sosyologlarında Din ve Toplum (Ümit Meriç Örneği)” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımda yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

RUMEYSA NUR

COŞKUN

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU
BEYAN BELGESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adı-Soyadı	RUMEYSA NUR COŞKUN
Öğrenci Numarası	20185263010
Enstitü Ana Bilim Dalı	Felsefe ve Din Bilimleri
Programı	Tezli Yüksek Lisans
Programın Türü	(X) Tezli Yüksek Lisans () Doktora () Tezsiz Yüksek Lisans
Danışmanın Unvanı, Adı-Soyadı	Doç. Dr. Ali ALBAYRAK
Tez Başlığı	Çağdaş Türk Sosyologlarında Din ve Toplum (Ümit Meriç Örneği)
Turnitin Ödev Numarası	1598963832

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 77 sayfalık kısmına ilişkin olarak, 02/08/2021 tarihinde tarafımdan Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nda belirlenen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan ve ekte sunulan rapora göre, tezin/dönem projesinin benzerlik oranı;

alıntılar hariç % 10

alıntılar dahil % 12'tür.

Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir:

() Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylarım.

() Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esasları'nda öngörülen yüzdelik sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.

Gerekçe:

Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlerin ışığı altında tarafımda yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.

02/08/2021

(imzası)
Doç. Dr. ALİ ALBAYRAK

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iii
SUMMARY	vii
ÖNSÖZ	v
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM ÜMİT MERİÇ'İN HAYATI VE ESERLERİ

1.1. Hayatı	4
1.2. Eserleri.....	6
1.2.1. Kitaplar	6
1.2.2. Makaleler	10
1.2.3. Bildiriler	12
1.2.4. Yönettiği Yüksek Lisans Tezleri	12
1.2.5. Yönettiği Doktora Tezleri.....	13
1.3. Kişiliği- Düşünce Dünyasının Oluşumu.....	14

İKİNCİ BÖLÜM ÜMİT MERİÇ'İN DİN GÖRÜŞLERİ

2.1. Ümit Meriç'e Göre Din	17
2.2. Ümit Meriç'e göre Din ve Sosyal Değişme.....	21
2.3. Ümit Meriç'e göre Din ve Küreselleşme.....	26
2.4. Ümit Meriç' e göre Aile ve Kadın.....	30
2.4.1. Aile	30
2.4.1.1. Aile Tipolojisi.....	33
2.4.1.2. Eş Seçimi	34
2.4.1.3. Kadın ve Erkeğin Yeni Statüleri.....	35
2.4.1.4. Aile Bağları	36
2.4.2. Kadın ve Sosyo-Ekonomik Düzeyi.....	37

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM ÜMİT MERİÇ'İN SOSYOLOJİK GÖRÜŞLERİ

3.1. Çocuk ve Mass Media	39
3.2. Engelli Sosyolojisi.....	44
3.3. Ümit Meriç'in Batı Sosyolojisi Hakkındaki Düşünceleri.....	46
3.4. Ümit Meriç'in Türk Sosyolojisi Hakkında Görüşleri ve Türk Sosyolojisinin Problemleri	47
3.5. İslam Coğrafyalarında Sosyal Bilim Çalışmalarına Bir Örnek (Tunus)	50
3.6. Ümit Meriç'e Göre 21.yy. Başlangıcında Şehir Konut ve İnsan.....	52
3.7. Ümit Meriç'e Göre Cenin Sosyolojisi	56
3.8. Ümit Meriç'e Göre Sosyoloji ve Moda	59
3.9. Ümit Meriç'in Baykan Sezer Hakkındaki Düşünceleri	61

SONUÇ.....	63
KAYNAKÇA.....	66

ÖZET

Türkiye tarihinde sosyoloji bilimiyle Osmanlı İmparatorluğunun son döneminde karşılaşmıştır. Osmanlı aydını devletin devamı ve bekası için çözümler üretmeye çalışmıştır. Türk toplumunun Batı toplumunda farklı olduğunu ayrıca Batı kavram ve olgularıyla Türk toplumunun açıklanamayacağını ifade eden Ümit Meriç, sosyoloji alanında yazdığı eserleriyle Türk sosyolojisinde önde gelen isimler arasında yer almaktadır. Ümit Meriç eserlerinde Türk sosyolojisinin problemleri, şehir konut ve insanı, sosyolojik açıdan modayı, sosyoloji perspektifinden mass media gibi toplumu ilgilendiren birbirinden farklı konuları irdelemiştir. Araştırmada yazarın hayatı ve çalışmaları ayrıntılı olarak incelenmiştir. Sosyoloji eğitimine babası Cemil Meriç'ten başlayan Ümit Meriç, yaşadığı dönemde Türk toplumunda problem gördüğü durumları tespit ederek bu problemlere çözüm önerilerinde bulunmaktadır. Bu çalışmada Ümit Meriç'in din ve toplum alanındaki fikirleri tespit edilmesi amaçlanmıştır. Araştırma Ümit Meriç'in din olgusuna ve dini olana bakış açısını aktarması ve yaşadığı Türk toplumunda hangi toplumsal değişim ve toplumsal yapıyı öngördüğünü dile getirmektedir. Ümit Meriç'e göre asrı saadetten şimdiye kadar olan tüm islam alimlerini içine alacak bir bilim dalı oluşturulmalı ve adına Ümmetoloji denilmelidir. Yeni oluşturulan bu bilimin içerisinde yer alan bireylere ümmetolog olarak nitelendirilmelidir. Ümit Meriç, toplumda önem arz ettiğini dile getirdiği; konut, nüfus, kadın, aile, çocuk ve mass media gibi konular üzerinde değerlendirmeler yapmaktadır. Araştırmada ilk olarak Ümit Meriç'in kaleminden çıkan asıl kaynaklardan tarama yapılarak gerekli olan yerlerde konuyla ilgili ikincil kaynaklara ulaşılmaya çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Din, Toplum, Ümit Meriç, Cemil Meriç.

SUMMARY
RELIGION AND SOCIETY IN CONTEMPORARY TURKISH SOCIOLOGIST
(EXAMPLE OF ÜMIT MERİÇ)

Its science in Turkey was encountered in the last periods of the Ottoman Empire. Ottoman intellectuals tried to find solutions for the continuation and survival of the state. Expressing that Turkish society is different from Western society and that Turkish society can not be explained with Western concepts and phenomena, Ümit Meriç is among the leading names in Turkish sociology with his works in the field of sociology. In his works, Ümit Meriç examined different issues that concern the society such as the problems of Turkish sociology, urban housing and people, fashion from the sociological perspective, and mass media from the sociological perspective. In the research, the life and works of the author were examined in detail. Ümit Meriç, who received his sociology education from his father Cemil Meriç, identifies the situations in which he saw problems in the Turkish society during his lifetime and offers solutions to these problems. In this study, it is aimed to express the ideas of Ümit Meriç in the field of religion and society. The research expresses Ümit Meriç's perspective on the phenomenon of religion and the religious and what social change and social structure he foresees in the Turkish society he lives in. In the research, firstly, secondary sources related to the subject were tried to be reached where necessary by scanning the original sources written by Ümit Meriç.

Keywords: Religion, Society, Ümit Meriç, Cemil Meriç.

ÖNSÖZ

Din kavramı bütün toplumlar için önemli olan ve devamlılığı sağlayan unsurlardan sadece biridir. Birey ve toplum için böylesine önemli olan kavram sosyologların da ilgi alanı olmuştur. Bir endüstri ilmi olan sosyoloji sosyal varlık olan bireylerin oluşturdukları toplumları incelemektedir. Her ülkenin ve her toplumun kendine özgü kültür, gelenek ve inançları mevcut olmasından dolayı her ülkenin ve her toplumun kendine özgü değerlendirilmesi gerekmektedir. Toplumların kendilerini ileri bir seviyeye getirmesi için yetiştirdikleri sosyologlar toplumların mevcut problemlerine çözüm önerileri sunmaktadır. Türk tarihinde dikkat çeken sosyoloji çalışmaları Osmanlı Devleti'nin son dönemini ve Türkiye Cumhuriyeti'ni kapsamaktadır. Türk toplumunda yetiştirilen ve Türk sosyolojisinde özgün ifadeleri olan Ümit Meriç dikkat çekmektedir. Ümit Meriç dünya ve Türk toplumlarının yaşadığı problemlere Türkiye perspektifinden değerlendirme yaparak Türk toplumunun problemlerden kurtulmasını sağlamıştır. Ümit Meriç'in Türk toplumunda dile getirdiği problemler ve bu problemlere önerdiği çözümler hakkında tespitler yapılmıştır.

Ümit Meriç'in din ve toplum görüşlerini araştıran bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde araştırmanın konusu, problemi, önemi, amacı, sayıtları ve yöntemi ifade edilmiştir. Birinci bölümde Ümit Meriç'in hayatı, kitapları, yönettiği yüksek lisans ve doktora tezleri, bildirileri, makaleleri ve düşünce sisteminin oluşum süreci hakkında bilgi verilmiştir. İkinci bölümde Ümit Meriç'in din perspektifinde sosyal değişme, küreselleşme, aile ve kadın başlıklarına yer verilmiştir. Üçüncü bölümde ise Meriç'in sosyolojik görüşleri dikkate alınarak oluşturulmuştur. Çalışma sonuç kısmında genel bir değerlendirme ile tamamlanmıştır.

Yüksek lisans eğitimimde ve çalışmamın her aşamasında bana kolaylık sağlayan, yardımcı olan ve eksik kalan yerleri görmemi sağlayan değerli danışmanım Doç. Dr. Ali ALBAYRAK'a, yüksek lisans eğitimimde bana destek olan hocam Doç. Dr. Bahset KARSLI'ya, verilerde eksik kalan bilgileri tamamlamamda bana yardımcı olan sayın Prof. Dr. Ümit MERİÇ'e, ayrıca tüm eğitim hayatımda benden desteğini esirgemeyen aileme ve arkadaşlarıma minnettarlığımı belirtirim.

Rumeysa Nur COŞKUN

Antalya, 2021

GİRİŞ

Araştırmanın Konusu ve Problemleri

Din, tüm toplumlar için önemli bir olgu olmakla birlikte toplumların sürekliliğini sağlayan ana unsurlardan biridir. Dinin en önemli özelliklerinden biri toplumsal birlik ve beraberliği sağlayıcı bir unsur olmasıdır. Toplumlar ve bireyler açısından hayati önemi haiz olan din gerçeğine sosyologlar ilgisiz kalamamışlardır. Din ve toplum arasındaki karşılıklı ilişki, dinin kökeniyle ilgili farklı görüşler sistemli bir şekilde 19. yüzyıldan sonra incelenmeye başlanılan önemli konular arasındadır. Endüstri ilmi olarak zikredebileceğimiz din sosyolojisi; din ve toplum ilişkilerini, bu ilişkinin sonucu oluşan etki ve tepkileri kendine konu edinir. Tarihe bakıldığında Türkiye bu ilmi, Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılma döneminde tanımıştır. Dönemin ileri gelenleri devletin içinde bulunduğu durumdan nasıl kurtulacağı ve devletin beka sorununu çözmek için fikirler üretmişlerdir. Osmanlı devletinin yıkılma döneminde Türk sosyolojisinin öncü düşünürleri yahut Türk sosyolojisinin habercileri olarak zikredebileceğimiz isimler mevcuttur. Ahmet Cevdet Paşa'nın Mecelle'sini şekillendiren sosyolojik çözümlemeler ilk örnekler arasında sayılmaktadır. Türk sosyolojisi gelişimini Fransız sosyolog Emile Durkheim' den etkilenen, ayrıca Darülfünun Edebiyat' ta sosyoloji kürsüsünü kurarak ilmi akademik düzeye taşıyan Ziya Gökalp'in toplum anlayışına göre şekillenmiştir. Gökalp'in ardından Alman idealist ekolünü benimseyerek felsefeyi sosyolojik düşünceyle buluşturmaya çalışan Mehmet İzzet, İstanbul Üniversitesi'nde sosyoloji dersleri ve konferansları vermiştir. 1940'lı yıllarda Türk sosyolojisi İstanbul dışında ikinci bir merkeze ve anlayışa sahip olmuştur. Ankara'da Niyazi Berkes, Behice Boran ve Muzaffer Şerif' inde bulunduğu bir grup bilim adamı tarafından devam ettirilen çalışmalarla toplumsal yapı ve değişme alanında mikro sosyolojik saha araştırmaları ağırlık kazanmıştır. Ankara ekolünün yürütmüş olduğu bu çalışmalar sonraki yıllarda Türkiye'de sosyolojinin üniversitelerde kurumsallaşmasında ve bağımsız bir disiplin olarak kabul görmesinde etkili olmuştur. Dönemin ileri gelenlerinden ve sosyal bilimlerin pek çok alanında en yetkin çalışmaların sahibi olma özelliği taşıyan Hilmi Ziya Ülken, eserlerinde felsefe ağırlıklı bir sosyoloji anlayışının Mehmet İzzet' ten sonraki temsilcisi olmuştur. 1950-1960'lı yıllarda Türk sosyolojisi alanında yürütülen monografik saha çalışmalarının yoğunlaştığı bir dönem olmuştur. Bu dönemde toplumsal değişme ve batılılaşma konusunda öne çıkan ve dönemin hâkim anlayışının temsilcisi Mümtaz Turhan' dır. Ona göre Batılılaşmak ülkenin önündeki kaçınılmaz ve zorunlu tek seçenektir. Tarihi serüven içerisinde Türkiye'nin uluslararası düzeyde olması gereken konuma nasıl erişeceği hususunda tartışmalar başladı. Tartışmaların temel amacı Osmanlı toplumunun

yapısını ve özelliklerini anlamaya ve açıklamaya çalışmaktır. Bu şekilde Türk toplumu olduğu konumdan daha iyi bir duruma gelecektir. Türk sosyologların Türk toplumunun tarihini inceleme konusunda eğilimlerini genel olarak iki ana grupta toplamak mümkündür. Batının evrimsel tarih anlayışı ile Türk tarihini açıklama çabası içinde bulunanlar; diğeri ise Türk toplumunun batı toplumunda farklı olduğunu savunan gruptur. Süreç içerisinde Osmanlı toplum ve devlet yapısını Batının çizgisel tarih anlayışına göre açıklamaya çalışılmasına karşı eleştirel bir duruş sergileyen bir anlayış oluşmuştur. Son dönem Osmanlı toplumunun incelenmesinde Niyazi Berkes ve Şerif Mardin'in önemli çalışmaları vardır. Bu isimler dışında Oya Sencer, Muzaffer Sencer, Erol Güngör, Nurettin Topçu, Baykan Sezer ve Ümit Meriç olmak üzere pek çok sosyolog bu bakış açısından çalışmalar yürütmüştür. Onlara göre Osmanlı devletinin toplumsal yapısını Batı ya da Asya tipi hazır şemalarla açıklamaların mümkün olmayacağını, onun kendine mahsus kurumlarının ve yapısının olduğunu ve var olan sosyo-kültürel yapıya ait olan özelliklerin yeni çalışmalarla ortaya konulması gerektiğini ifade etmişlerdir. Batı ilmini batılı sosyologlardan öğrenen Ümit Meriç yerli ve milli bir sosyolojinin olması gerektiğini her durumda dile getirerek savunmuştur. Bu bağlamda araştırmanın konusu Ümit Meriç'in Türk toplumundaki din ve toplum arasındaki ilişkiyi hangi perspektiften dile getirdiğidir.

Çalışmanın problemi Ümit Meriç'in Türk toplumunda oluşturduğu misyona uygun toplum modelinde dinin yeri ve önemi nedir? şeklinde ifade edilebilir.

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Çalışmanın amacı; Ümit Meriç'in hayatı, eserleri, dini görüşleri ve sosyolojik görüşlerinin açıklanmasıdır. Din sosyolojisinin içeriğini, din-toplum ilişkileri, sosyal değişme ve ilerleme ile dinin oluşan bu değişimlerdeki tesiri gibi konular oluşturmaktadır. Bu bağlamda Ümit Meriç'in içinde yaşadığı toplum için ne gibi bir toplumsal yapı ve toplumsal değişimi öngördüğünü dile getirmesi açısından bu çalışma önemlidir. Ayrıca Ümit Meriç'in dine ve dini olana bakışını aktardığından dolayı bu çalışma önem arz etmektedir.

Araştırmanın Sayıtları

Sayıtlı doğru olarak kabul edilen denenmeyen yargı ve genellemelerden oluşur. Bir ön kabul olan sayıtlar, sınanmak için oluşturulmamaktadır. Oluşturulan sayıtlar tüm evrende geçerli kurallar bütün değil yalnızca belirlenen çalışmalarda geçerlidir. Diğer bir ifade ile sayıtlar araştırmanın sınırlarını çizmektedir. Bu çalışmanın sayıtları şu şekildedir;

Ümit Meriç Türk sosyolojisinin problemlerine çözüm üreten sosyologlardandır.

Ümit Meriç Doğu-Batı sosyolojisini iyi şekilde sentezlemiş bir sosyologtur.
Ümit Meriç İslam dinin içselleştirmesiyle münzevi bir hayatı benimsemiştir.

Araştırmanın Yöntem ve Tekniği

Bu çalışma betimsel bir araştırmadır. Araştırma esnasında dolaylı gözlem yöntemi takip edilmiştir. Bu yöntemle elde edilen veriler bir veri toplama metodu olan dokümantasyon yöntemiyle değerlendirilmiştir. Konuya ilişkin literatür taraması yapılırken ilk önce Ümit Meriç'in kendi kaleminden çıkan birincil, ardından konuyla ilgili ikincil kaynaklara ulaşılmaya çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ÜMİT MERİÇ'İN HAYATI VE ESERLERİ

1.1. Hayatı

Ümit Meriç'in babası Fransızca öğretmeni, ünlü düşünür Cemil Meriç, annesi tarih ve coğrafya öğretmeni Fevziye Menteşoğlu'dur (Genç, 2010: 81). Ümit Meriç'in baba tarafından kökeninin Meriç ırmağının diğer yakasındaki Dimetoka'ya kadar uzandığı iddia edilmektedir. İsmi bilinen en eski cedit olan müftü Hafız İdris Efendi Cemil Meriç'in dedesinin dedesidir. Hafız İdris Efendinin oğlu halk arasında iyi huylu olarak bilinen esnaf Kaymak Ahmet Efendi'dir. Kaymak Ahmet Efendi'nin küçük oğlu aynı zamanda Cemil Meriç'in babası olan Mahmut Niyazi Bey'de Dimetoka'da dünyaya gelir (Meriç, 2018: 15). Niyazi Bey aynı şehirde hakimlik görevi ve Ziraat Bankası müdürlüğü yapar (Taş, 2017: 17). Balkan savaşları nedeniyle Meriç ailesi ilk önce Edirne daha sonra Tırnova'ya göç etmişlerdir (Meriç, 2018: 15). Son olarak aile Tırnova'dan da Hatay'a göç etmiştir. 12 Aralık 1916 yılında Reyhanlı'da dünyaya gelen Cemil Meriç Reyhanlı Rüştüyesine başlamıştır. 1928 yılında Fransız kültürü ağırlıklı eğitim veren Antakya Sultanisi'ne başlamıştır. (Taş, 2017: 17). Ardından eğitimine adı Lyée d'Antioche'a şeklinde değiştirilecek olan Antakya Rüştüyesi ve Antakya Sultani'sinde devam etmiştir (Meriç, 2018: 25-27). Cemil Meriç 1942 yılında Ümit Meriç'in annesi olan Fevziye Menteşoğlu ile izdivacını gerçekleştirir. Fevziye Hanımın babası beylikler döneminde Muğla, Marmaris, Fethiye çevresinde bir devlet kuran Menteşoğullarından gelmektedir. Çelebi Mehmet zamanında Safranbolu tarafına sürgün edilen Menteşoğlu şehzadesi ve torunları Bulak köyünde yıllarca "Bey Ailesi" olarak tanınmıştır. Fevziye Hanımın babası Ali Haydar Bey Safranbolu medresesini bitirerek İstanbul'a gelir. Fatih medresesinde tahsilini tamamlayarak Nazire hanımla evlenir. Maraş ve Girit'te hakimlik yapar. Beyrut'ta İstinaf Mahkemesinin Reisi iken ikiz kızları Naciye ve Fevziye dünyaya gelir. Babalarını kaybeden ikizler ve anneleri Nazire Hanım İstanbul'a dönerler. Kısa bir süre sonra annelerini kaybeden ikizleri teyzeleri Sıdika Hanım himayesi altına alır. 1915 yılında Erenköy Kız Lisesi'nden mezun olan Fevziye Hanım İstanbul Darülfünunu sınıf birinciliğiyle bitirmiştir. Sivas Lisesi'nde Bilecik Ortaokulu'nda ve Adana Tarih- Coğrafya öğretmeni olarak çalışmıştır (Meriç, 2018: 80). Cemil Meriç ve Fevziye Hanımın evliliklerinden 1 Nisan 1945 yılında Mahmut Ali Meriç adında oğulları dünyaya gelmiştir. Ertesi yıl 16 Aralık 1946 yılında Zeynep Kâmil hastanesinde dünyaya gelen kızına adını ne koyalım sorusu üzerine Cemil Meriç göbek adı Zeynep olsun ama asıl adı Ümit olsun şeklinde cevap vermiştir (Meriç, 2018: 90). Cemil Meriç'in 1987 yılında vefatının ardından 1988 yılında Aziz Yazan ile evlenen Meriç 2003 yılında evliliğine

son vermiştir. 1989’da Meriç’in kızı Fevziye Hazal Yazan dünyaya gelmiştir (Genç, 2018: 84). Kendisiyle birebir yapılan görüşme de alınan bilgilere göre Ümit Meriç’in kızı Fevziye Hazal, İstanbul Bilgi Üniversitesi Sinema ve Televizyon bölümünden mezun olmuştur. Muhammed Yunus ile evlenen Fevziye Hazal’ın 25 Nisan 2018 tarihinde oğlu Musa Cemil Ertek dünyaya gelmiştir.

Ümit Meriç eğitim hayatına Şişli Terakki Lisesi’nin ilköğrenim kısmında, yatılı olarak başlamıştır. Bu okulda dört yıl okuduktan sonra ilköğretiminin son bir yılını Üsküdar Sultan Tepe İlkokulu’nda tamamlar. İlkokul eğitimini bitirdikten sonra Çamlıca Kız Lisesi’nde orta öğrenimini tamamlar. Aynı okulda lise eğitimine tamamlayan Ümit Meriç, Üniversiteye Fransız filolojisi talebesi olarak başlar. Filoloji eğitimini tamamladıktan sonra İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Bölümü’ne geçer (Genç, 2010: 84). Dante ve Beatrice başlıklı ilk yazısı 1967 yılında Yeni İnsan dergisinde yayınlandı. Daha sonra yazıları Zeynep İdrisoğlu mahlasıyla Türk Edebiyatı, Dağarcık, Sosyoloji Konferansları, Tarih ve Toplum, İlim ve Sanat, Sosyoloji, Pedagoji, Yeni İnsan Ingury, Zaman dergi ve gazetelerinde yayınlandı (Işık, 1998: 421). 1968 yılında “Proudhon ve Sefaletin Felsefesi” başlıklı bitirme teziyle Umumi Sosyoloji kürsüsünden mezun oldu. Sosyoloji tahsilinden sonra bir yıl fahri asistanlık görevi yapar. Sonraki yılda okulun açtığı sınavı kazanarak daimî kadroya geçmiştir. 1975 yılında “Cevdet Paşa’nın Cemiyet ve Devlet Görüşü” başlıklı teziyle doktora eğitimi tamamlamıştır (Genç, 2010: 84). 1976 yılında Tarih Vakfı’nın açtığı yarışmada mansiyon ödülüne sahip oldu (Işık, 1998: 421). 1981’de yardımcı doçent 1985’te doçent oldu. 1992’de profesörlüğe atanan Ümit Meriç, bağlı bulunduğu kürsüde Kurumlar Sosyolojisi Anabilim Dalı başkanlığı ve 1993-1996 yılları arasında Sosyoloji Bölüm Başkanlığı görevlerinde bulundu (Genç, 2010: 81). Bölüm başkanlığını yürüttüğü yıllarda Orhan Gencebay, Nilüfer Göle, Bedri Baykam gibi çeşitli alanlarda uzmanların konferans vermelerini sağladı. Daha sonra bu konferans metinlerini *21. Yüzyılın Eşiğinde Sosyoloji Konuşmaları* başlığıyla yayınladı. Ayrıca Aile Araştırma Kurumu, Özürlüler İdaresi, Milli Eğitim Şuraları gibi resmî kurumlarda görev aldı (Genç, 2010: 84). Meriç, 1996-1999 yılları arasında İstanbul Edebiyat Fakültesi Sosyoloji araştırma Merkezi Müdürlüğü yapmıştır. YÖK tarafından Sosyoloji bölümünün dört anabilim dalına ayrılması üzere Kurumlar Sosyolojisi Anabilim Dalı Başkanlığı görevini üstlenmiştir (Eğribel, 1999: 5). Ümit Meriç Devlet Planlama Teşkilatı Aile Komisyonu’nda, Kültür ve Değişme komisyonlarında üye ve başkan olarak görev yaptı. Millî Eğitim Bakanlığı tarafından Gençlik Şurasında “2000 Yılı Gençliği” komisyonunun başkanlığını yürüttü. Millî Eğitim Bakanlığı’na bağlı liselerde sosyoloji ders kitabı müfredat değiştirme komisyonunda üye olarak bulundu. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu’nda üniversite temsilcisi olarak kurul üyeliği görevini

devam ettirdi. Aile Araştırma Kurumu tarafından tertip edilen Birinci Aile Şurası'nda Sosyal Yapı Komisyon Başkanlığını yerine getirdi. Ayrıca Aile Araştırma Kurumu Sosyal Araştırma Projeleri Değerlendirme Özel İhtisas Komisyon üyeliği vardır. Ümit Meriç 1999 yılında kendi isteğiyle emekliye ayrılmıştır (Genç, 2010: 84). 2010 yılında İstanbul Avrupa Kültür Başkenti projelerine danışmanlık görevinde bulunmuştur (Meriç, 2018: 4). Meriç 2018 yılında Cumhurbaşkanlığı Kültür Sanat Politikaları Kurulu üyesi olmuştur (Meriç, 2019: 1). Ümit Meriç okuma ve araştırmalarına devam etmekte, 'Afrasya Mektupları', 'Dünden Yarına Sosyoloji' ve 'Sosyolojik Düşünce Atlası' adlı çalışmalarını yayına hazırlamaktadır (Meriç Yazan, 2000: 4).

1.2. Eserleri

Entelektüel ve akademik hayatı boyunca onlarca eser ve makale neşreden Meriç, sosyal bilimler literatürüne ve Türk Sosyoloji geleneğine ciddi katkılar sağlamıştır. "Sosyoloji Notları ve Konferansları" adlı kitabı babası Cemil Meriç'in ölümünden sonra yayına hazırlamıştır. Eserlerin içeriğini ana hatlarıyla sanat, edebiyat, toplum, toplumsal sorunlar ve çözümleri, dini tecrübeler gibi konular oluşturmaktadır. Ümit Meriç makalelerin de İstanbul'un tarihi serüvenine, Türkiye'de yaşayan kadınların sosyo-ekonomik durumlarının tahliline, yaşadığımız çağın şehir, konut ve insan arasındaki ilişkisine dair sosyolojik değerlendirmelerde bulunmuştur. Meriç eserlerinde Braudel'in tarih ve sosyoloji arasındaki bağlantısına, endüstri çağına uyum sağlayan islam ülkelerinde aile olgusuna, Avrupa'nın ve Türkiye'nin İbn Haldun'u nasıl anladığına, islam dininde kadının kılık-kıyafet ve örtünmesine ilişkin fikir beyan etmiştir.

1.2.1. Kitaplar

Cevdet Paşa'nın Toplum ve Devlet Görüşü, Ötüken Yayıncılık, İstanbul 1975.

Eser Ümit Meriç'in doktora tezi olarak kabul edilmiş daha sonra kitap haline getirilmiştir. Kitabın birinci bölümünde Cevdet Paşa'nın devlet ve medeniyet ile ilgili teorik görüşleri irdelenmiştir. İkinci bölümünde Asya ile Avrupa'nın ve Osmanlı Devleti ile Avrupa devletlerinin tarihçilerinin arasında bir karşılaştırma yapılmıştır. Üçüncü bölümde ise Paşa'nın Osmanlı Devleti ile ilgili tespit ve açıklamalarına yer verilmiştir.

Meriç, Cevdet Paşa ve onun fikirleri hakkında şunları ifade etmektedir: "Yıl 1975. Ben bana tarihimin öğretilmemiş olduğunu keşfediyorum. Ben, tarihimi ne okullarda öğrenmişim ne babamın evinde. Ben tarihimi, içinde bir parçası olarak var olduğum, varlığını sürdürdüğüm toplumumu, ben kendimi, o güne kadar, bir yabancıyı tanır gibi tanımışım. Kendi tarihime,

kendi ‘ben’ime yabancı kalmışım, yabancı kılınmışım. Cevdet Paşa bana tarihimi keşfettirdi” şeklinde açıklamada bulunmuştur (Meriç, 2011: 16).

Ümit Meriç Türkiye’de sosyoloji tarihinin Ahmet Cevdet Paşa ile başlaması gerektiğini dile getirmektedir. Ona göre Cevdet Paşa tarihi olayları tıpkı İbn Haldun gibi sosyolojik temellere oturtmaktadır. Paşa kendi medeniyetini dünya medeniyet tarihi içindeki yerine yerleştirerek toplumlar arası ilişkilerdeki görevini belirtmiş ve toplumun salah-ı hali için öneriler sunmuştur (Meriç Yazan, 2000: 201). Cevdet Paşa, Osmanlı Devleti tarihinde meydana gelen Vakayı Hayriye, Gülhane-i Hattı Hümayun, Islahat Fermanı ve I. Meşrutiyet gibi sosyal ve siyasi olaylara hakimdir. Cevdet Paşa, Osmanlı Devleti’nin ilk gramer kitabını yazmış ve İbn Haldun’un Mukaddime adlı eserinin 6.bölümünü Türkçe’ye tercüme etmiştir. II. Abdülhamit’in isteği üzere Mecelle’nin hazırlanmasında başkanlık görevini üstlenmiştir. Cevdet Paşa, oluşan yeni durumlar karşısında eskiyi tamamen inkâr etmenin yahut değişen zamana karşı direnç göstermenin büsbütün yanlış olduğunu iddia etmektedir (Meriç Yazan, 2000: 204).

Ümit Meriç’in ifadesine göre Paşa için tarih, anı aydınlatan geçmiştir. Tarihçinin görevi ise olayların arasında sebep-sonuç ilişkisi kurarak olayları belli bir zaman çerçevesinde açıklamaktır (Meriç, 1975: 147). Cevdet Paşa’ya göre Osmanlı Devleti’nde iktidar, bütün vaziyettedir. Ruhani ve cismani yani halifeyi ve padişahı tek insan temsil etmektedir. Paşa, devletin ömrünün uzun olmasını bu duruma bağlamaktadır (Meriç, 1975: 149).

Cemil Meriç, *Sosyoloji Notları ve Konferansları*, Yay. Haz. Ümit Meriç, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994.

Eser Cemil Meriç’in 1965-1969 yılları arasında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü öğrencileriyle yapılan dersleri içermektedir. Ayrıca esere Meriç’in 1974’te emekliye ayrıldıktan sonra verdiği birkaç konferans ve sohbetleri de dahil edilmiştir. Eser Cemil Meriç’in derslerde ve konferanslarda dile getirdiklerinin tamamını yansıtmamaktadır. Eser ancak kızı Ümit Meriç’in aktarabildikleriyle sınırlıdır.

Türkiye Kanatlarımızın Altında, İz Yayıncılık, İstanbul, 1997.

Meriç bu çalışmasında 1970’ler ile 2000 yılları arasındaki Türkiye’deki kılık kıyafet ve örtünme, moda, kırsaldan kentsel yaşama geçiş sürecinde aile olgusunun etkilenme düzeyi hakkında sosyolojik değerlendirmelerde bulunmuştur. Kitabın içerisindeki makalelerin çoğunluğu farklı çevrelerden gelen toplumsal problemlere cevap olarak hazırlanmıştır. Eser, değişen aile yapısından, Türk toplumunda kadının sosyo-ekonomik çözümlemeleri, İstanbul’un

insan manzaralarından ve sosyal bilimlerin Türkiye açısından değerlendirilmesi gibi birçok konuyu ele almaktadır.

Edebiyatın Huzurunda Ahmet Hamdi Tanpınar, (Ümit Karışman ile) Ufuk Yayınları, İstanbul, 2000.

Selma Ümit Karışman'la ortak telif ettikleri kitap, yazarın hayatı, eserleri ve düşünceleri ile başlar. Ardından Ahmet Hamdi Tanpınar'ın eserlerinden seçmeleri konu edinir. Meriç ve Karışman bu ortak çalışmada Tanpınar'ın eserlerinden referansla onun aşk, ölüm, sanat anlayışı, edebiyat ve romana bakış açısı tarihi miras ve ülkenin geleceği hakkındaki tüm fikirlerini yansıtmışlardır. Kitapta Tanpınar'ın bilinmeyen ve gizli kalmış eserlerine de yer verilmiştir. Meriç, eserin hazırlanma amacını şöyle ifade etmektedir: “Yaşamak, etrafımızdaki şeylerin şuuruna erdikçe bir dua olur diyen Tanpınar'ın sanat fikir ve ruh dünyamızda kurduğu Süleymaniye'den, o mimari şaheseri zedeledikten, ama onunla aynı malzemeyi kullanarak, Tanpınar'a bir türbe inşa etmek amacıyla hazırlandı” (Meriç Yazan- Karışman, 2000: 15). Yazarlar eseri belirlenen bir plan üzere düzenlenerek Tanpınar'ın makro kozmosundan mikro kozmos oluşturulmaya çalışmışlardır.

21. Yüzyılın Eşiğinde Sosyoloji Konuşmaları, Timaş yayınları, İstanbul, 2004.

Eserin muhtevasında bir dizi konuşmaların metinleri yer almaktadır. Metinlerin yazılış amacı, kültür merkezinde yapılan konuşmaların muhatabını genişletmektir. Eserde birden fazla konuşmacı ve birden fazla konu bulunmaktadır. Bunun nedenini yazar sosyolojiye özel bir bakış açısıyla mikro ve makroyu birleştirerek toplumsal realitedeki giriftliği anlamlı ve açıklanabilir bir boyuta taşımak olarak izah eder. Eserde Prof. Dr. Nilüfer Göle, Prof. Dr. Orhan Türkdoğan, Prof. Dr. Tayfun Amman ve Prof. Dr. Charles Mark sosyolojinin geçmişi anı ve geleceği hakkında konuşma yapmaktadır. Orhan Gencebay ve Cinuçen Tanrıkokur müzik sosyolojisi, Osman Seden sinema sosyolojisi, Mustafa Ruhi Şirin çocuk sosyolojisi, Can Kozanoğlu ise futbol sosyolojisi üzerine konuşma yapmıştır. 1990'larda Kemalizm anlayışını Bedri Baykam incelemiştir. 1994 yılında yerel seçimleri kazanarak İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı Recep Tayyip Erdoğan, İstanbul'da biriken sorunları ele alarak onların çözüm yollarını aktarmıştır. Ayrıca eserde Ümit Meriç'in farklı zaman ve mekanlarda yaptığı konuşmaların kronolojik sıralamasına dikkat edilerek eklemeler yapılmıştır.

Babam Cemil Meriç, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004.

Eser medeniyetin geliştiği Antakya’da irfan ile kültür arasında gelgitler yaşayan, öğretmenlik yaptığı senelerde Anadolu ile tanışan, Fransız kültürünü ülkesine tanıtan, kendi içinde kurduğu düşünce dünyasını çevresindekilerle ve hatta gelecek nesil ile paylaşmak isteyen Cemil Meriç’in hayatını ele almaktadır. Cemil Meriç’in doğumu olan 1916 tarihiyle başlayan kitap, Cemil Meriç’in dedesi ve babasının nereden göç ettiklerini, evliliğini ve çocuklarını, eserlerini nasıl telif ettiğini ayrıntılarıyla ele almaktadır. Evladının gözünden Meriç’in hayatını bir film senaryosu gibi aktaran bu kitap 1987 yılında Cemil Meriç’in vefatıyla kitap sona erer.

Dualar ve Aminler, Timaş Yayınları, İstanbul, 2006.

Kitap yalın ve gündelik bir insanın ruhi tecrübeleri ve yakarışlarını aktarmaktadır. Eserde islam dininin ritüellerinden özellikler namaz ve hac tecrübesinin kişiye kazandırdığı manevi ve ruhsal açılımlar, dualarla birleşiyor. Bu eser insanları, kültürleri ve ibadetleriyle bütünleştirip barıştırarak aktarır. Müellif kitabında ülkemiz, İstanbul, peygamberlerimiz ve atalarımız için dualar etmektedir.

İçimdeki Cennete Yolculuk, Etkileşim Yayınları, İstanbul, 2007.

Eserin muhtevasını 2000 ile 2007 tarihleri arasında gerçekleştirilen Gülhan Kırız’la ‘Her Dem Yeni Doğarız’, Pınar Demir ile ‘Secde Benim Miladım’, Şebnem İyınam ile ‘Örtünmeyi Asla Düşünmezdim’, Sümeyye Öztürk ile ‘Kültür Denizinden İrfan Sahillerine’, Cihat Zafer ile ‘Kubbelerin Altı Boş Değil’, Mehmed Gündem ile ‘ Cebail İle Buluşmak’, Ahmet Dursun ile ‘ İslamiyete Layık Müslüman Olmak’, Ahmet Yüter ile ‘Medeniyetler Arasında Çatışma Olmaz’, Gülay Göktürk ile ‘Önce bir kulum, Sonra...’, Engin Sezen ile ‘Dua Hakkımı Kullanıyorum’, Ayşegül Öztürk ile ‘Hac, İçindeki Cennete Yolculuk’, Naciye Kaynak ile ‘ Oruç, Melekleşme Provası’, ve son olarak ta Halise Çiftçi ile ‘Beşeriyetin Dinleyeceği Çınar’ adlı on üç röportaj oluşturmaktadır. Gülhan Kırız ile yapılan röportaj eserle birlikte ilk defa yayına sunulmuştur. Diğer röportajlar daha önce yayınlanmasına rağmen eser için üzerinde ilaveler ve değişiklikler gerçekleştirilmiştir.

Işık Batıdan da Gelir, Timaş Yayınları, İstanbul, 2012.

Eserde sekiz Avrupalı ilim adamının kaleminden çıkan Fransızcadan çevrilen yedi makale mevcuttur. İlk makalede, ilk önce tabiatı sonra toplumu kanunsallıkla bağlandığına inanan Avrupalı bir temsilci Auguste Comte yer alır. İkinci makalede, sosyolojinin

kurumsallaşmasını sağlayan Durkheim okulundan iki isim Mauss ve Fauconnet vardır. Üçüncü makalede hukuka sosyolojinin donelerini dahil ederek modern hukuk sosyolojisinin kurucularından kabul edilen Henri Lévy-Bruhl'ün *Problèmes de la Sociologie Criminelle* başlığı altında G. Gurvitch'in yönetiminden çıkan *Traite de Sociologie*'nin tercümesine yer verilmiştir. Dördüncü makale tarihte mekân ve zaman üzerine yeniden düşünmeyi teklif etmesi sebebiyle Anneles Okulu Tarihçileri arasına giren Fernand Braudel'in tarih ve Sosyoloji anlayışını bize aktarmaktadır. Beşinci makalede Cl. Lévi-Strauss'un 'Antropoloji' *Diogéne Dergisi*'nin Nisan-Haziran 1975'te çıkan 90. sayısında yer alan makalesi çevrilmiştir. Altıncı makalede Jean Cazeneuve'ün Televizyonun Gücü adlı eserinin birinci bölümü tercüme edilmiştir. Son makalede ise İngiliz İlim Felsefesi Cemiyeti'ne üye olan 'Termodinamik ve Zaman Duygusu' adlı makalesini yayınlayan Kenneth Denbigh konu edilmiştir.

1.2.2. Makaleler

- "Sosyoloji Tarihine Giriş", *Dağarcık*, Araştırma- İnceleme eki, 1984.
- "Japonya'da Sosyoloji", *Sosyoloji Konferansları*, Sayı:22, 1984.
- "Sosyolojik Açından Kılık-Kıyafet", *İsav*, 1984.
- "İslam Sosyolojisi Bibliyografisi", *İlim ve Sanat*, Temmuz-Ağustos, 1985.
- "Sosyolojik Açından Moda", *XVII. Vizon Show International Moda Konuşmaları, Etap Marmara*, 7 Ekim 1986, Grafik Sanatları Matbaacılık A.Ş., 1986.
- "Çağdaş İslam Ülkelerinde Aile ve Modernite", *İSAV*, 1986.
- "İbn Khaldunisme in Europe and in Turkey", *Inquiry*, December 1986.
- "Siyah Afrika'nın Sosyolojisi", *İlim ve Sanat*, Sayı:25, Mayıs-Haziran 1989.
- "İleri Endüstri Toplumlarda Aile Kurumu Üzerine Bir Araştırma", *Sosyoloji Dergisi*, 3. Dizi 1. Sayı, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1989, ss. 147-174.
- "Bir Asır Boyunca (1840-1940) İstanbul Şehrinin Nüfusunda Meydana Gelen Değişmelerin Tahlili", *Tarih Boyunca İstanbul Semineri*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat fakültesi Basımevi, 1989.
- "Braudel'e Göre Tarih ve Sosyoloji", *Tarih ve Sosyoloji Semineri*, Mayıs 1990, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1991.
- "Bilinmeyen Yönleriyle Cemil Meriç", Mehmet Tekin, Cemil Meriç, *Şair- Yazar-Filozof*, Antakya, 1991, ss. 25-32.
- "Toplumsal Bilimler ve Türkiye'nin Geleceği", *Cumhuriyet Gazetesi*, 10.07.1992.
- "Prof. Dr. Ümit Meriç Yazan'la Söyleşi", *Sandal*, sayı: 6, Ekim-Kasım 1993.

“Okul Öncesi Eğitimden Beklentiler”, *Yaşadıkça Eğitim*, Sayı:35, Temmuz-Ağustos 1994, ss.2-7.

“Rusya’da Sosyal Bilimler ve Sosyoloji/ Dünyada ve Türkiye’de Güncel Sosyolojik Gelişmeler”, *I. Ulusal Sosyoloji Kongresi, Dünyada ve Türkiye’de Güncel Sosyolojik Gelişmeler*, Sosyoloji Derneği Yayınları, Ankara, 1994.

“Doğu-Batı İlişkilerinin Neresindeyim?”, *Zaman*, 27 Nisan 1995.

“Ölümünün 100. Yılında Bir Osmanlı Sosyologu: Ahmet Cevdet Paşa”, *Türk Edebiyatı*, Sayı: 266, Aralık 1995.

“Cemaatten Topluma, Toplumdan Cemaate Kimlik Ayrışma”, *Türk Sosyoloji Dergisi*, Sayı:1 İstanbul, Yaz 1995, ss. 69-76.

“La Possibilité de coopération entre les Instituts de recherche publics et prives en Turquie Un exemple: Institut de recherche familiale (A.A.K) in role des institutions de recherche en sciences Sociales et Humaines dans les pays Arabes en Turquie”, *1 er Congres International, Zaghawan*, nov. 1995, ss. 161-169.

“Avrasya’da Şafak Sancısı”, *Yeni Şafak*, 31.03.2002.

“Kendimiz Kalarak Çoğalmak”, *Zaman*, 08.03.2002.

“21. Yüzyılın Eşiğinde Şehir, Konut ve İnsan”, *21. Yüzyılın Eşiğinde Sosyoloji Konuşmaları, Timaş Yayınları*, İstanbul, 2004, ss. 313-333.

“Türkiye’de Nüfus Kontrol Uygulamalarının Sosyo-Kültürel Boyutu yahut Ceninlerin Severmisiniz?”, *21. Yüzyılın Eşiğinde Sosyoloji Konuşmaları, Timaş Yayınları*, İstanbul, 2004, ss. 333-345.

“Küreselleşen Dünya ve Mahşerin Dört Atlısı”, *Sosyoloji Konuşmaları, Timaş Yayınları*, İstanbul, 2005, ss. 345-357.

“Merkezim Kız Kulesi, Çevremse Tüm Kâinat”, *Barış Köprüleri, Ufuk Yayınları*, İstanbul, 2005, ss. 163-167.

“Türkiye’de Kadın ve Sosyo-ekonomik Analizi”, *Sosyoloji Dergisi*, 3. Dizi, Sayı: 4, İstanbul, 1997, ss. 191-203.

“Avr- Avrasya Sosyologu Selam Sana!”, *Baykan Sezer ve Türk Sosyolojisi, Sosyoloji Yıllığı 11, Baykan Sezer’e Armağan*, (ed.) Ertan Eğribel- Ufuk Özcan, Kızılelma Yayınları, İstanbul, 2004, ss. 225-228.

“Baykan Sezer Farkı’nın Farkında Olmak”, *Baykan Sezer ve Türk Sosyolojisi, Sosyoloji Yıllığı 11, Baykan Sezer’e Armağan*, (ed.) Ertan Eğribel- Ufuk Özcan, Kızılelma Yayınları, İstanbul, 2004, ss. 18-19.

“Rönesans Avrupası’nda Sosyal Düşünce”, *Sosyoloji Dergisi*, 3. Dizi, sayı:11, İstanbul, 2006, ss. 151-171.

“Bir Asır Boyunca İstanbul’un Nüfusunda Meydana Gelen Değişimler”, *Sosyoloji ve Coğrafya, Sosyoloji Yıllığı*, (ed.) Ertan Eğribel-Ufuk Özcan, Kızılelma Yayınları, İstanbul, 2006, ss. 297-306.

1.2.3. Bildiriler

“Gençliğin Yetişmesinde Aile ve Eğitim Müesseseleri”, Gençlik ve Meseleleri, Aydınlar Ocağı, İstanbul, 24-26 Nisan 1987.

“İbn Khaldunisme en Europe et en Turquie”, Cezayir, Ticaret Uluslararası İbn Haldun Kongresi’ne sunulan tebliğ, 2 Temmuz 1986.

“Un Historien Ottoman de l’Ecole Khaldunienne: Cevdet Paşa”, Cezayir, Ticaret Uluslararası İbn Haldun Kongresi’ne sunulan tebliğ, 2 Temmuz 1986.

“Farklı Toplumlarda Kadının Statüsü”, Toplum ve Kadın Paneli, 16 Mart 1991, İzmir, Atatürk Kültür Merkezi.

“Kırsaldan Kente Geçiş Sürecinde Geçekondu Ailesi”, İstanbul Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi, Değişen Dünya Birey, Aile, Toplum Paneli, 17-18 Mayıs 1991.

“Avrupa’da Aile ve Sosyolojisi Araştırmaları ve Ülkemiz için Bazı Teklifler”, Sosyo-Ekonomik Yönleriyle Aile Sempozyumu, Marmara Üniversitesi, Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Ekonomik Araştırma Merkezi Yayınları, No: 6, İstanbul 1991.

“Sosyal Değişme ve Kültür”, Sosyolojide Son Gelişmeler ve Türkiye’de Etkileri, Abant, 26-27 Kasım 1992, UNESCO Türkiye Milli Komisyonu, Ankara, 1993.

“Okul Öncesi Eğitim Kurumları ve Toplumsal Beklentiler”, II. Ulusal Sosyoloji Toplantısı, Bolu, 15 Aralık 1994.

1.2.4. Yönettiği Yüksek Lisans Tezleri

İsmail Coşkun, *Niyazi Berkes’te Doğu- Batı Problemi*, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, 1987.

Ertuğrul Bilican, *Said Halim Paşa’da Doğu-Batı Sorunu*, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, 1988.

Recep Şentürk, *Çağdaş Mısır’da Sosyoloji Çalışmaları*, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, 1988.

Halil Mutioğlu, *Sosyal Düşünce Tarihimizde Erol Güngör*, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, 1989.

- Ayşe Canoğlu, *Talcott Parsons'ın Amerikan Sosyolojisine Katkısı*, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, 1989.
- Zeki Anıt, *Türk Düşünce Tarihinde Kerim Sadi*, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, 1991.
- Cem Çetin, *(Yeni Teknolojik Gelişmeler Işığında) Bir Kitle İletişim Aracı Olarak Televizyon ve Kamu Hizmeti*, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, 1994.
- Ali Özcan Demir, *Batı ve Osmanlı Toplumunda Aydınlanma-Roman İlişki*, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, 1995.
- Muzaffer Taşdemir, *Sosyal Düşünce Tarihimizde Attila İlhan ve Ulusal Bileşim Düşüncesi*, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, 1995.
- Cafer Vayni, *Türk Düşünce Tarihinde Gerçek Gazetesi*, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, 1998.
- Hıdır Eren, *Başlangıç Dönemi Türk Romancılığında 'Katibim' Tipi*, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, 1999.
- Afgan Veliyev, *Sosyal Düşünce Tarihimizde Mirza Bala Mehmetzade*, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, 1999.
- Erhan Berat Fındıklı, *XIX. Yüzyılda Almanya ve Almanya-Osmanlı İlişkileri*, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, 1999.

1.2.5. Yönettiği Doktora Tezleri

- Hüsamettin Arslan, *Epistemik Cemaat: Bir Sosyoloji Denemesi*, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, 1991.
- Ayşenur Kurtoğlu, *Kurumlar Sosyolojisi Açısından XIX. Yüzyıldaki İlk Kadın Gazeteleri*, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı,
- Bedri Mutlu, *Sosyal Düşünce Tarihimizde Şinasi*, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, 1996.
- Mustafa Demirci, *Global Sistemde Televizyonun Yeri ve Politik Kullanımı*, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, 1996.
- Ergün Yıldırım, *Değişen Din Anlayışının Sosyolojik Yorumu ve Din Dersi Kitapları (1808-1950)*, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, 1997.
- Ferda Şule Kaya, *İstanbul Yahudilerinin Kimlik Tanımları Üzerine Bir Alan Araştırması*, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, 1999.

1.3. Kişiliği- Düşünce Dünyasının Oluşumu

Ümit Meriç'in ilmi kimliğinde, dünya görüşünde ve sosyoloji anlayışının şekillenmesinde içinde yetiştiği aile çevresinin özellikle babası Cemil Meriç'in önemli katkıları olmuştur. Kendisini standart bir cumhuriyet yetmesi olarak tanımlayan Ümit Meriç, Fransız Dili ve Edebiyatı bölümü hazırlık sertifikasını verdikten sonra babasının isteği üzere Fransızcasını ülkenin hizmetinde kullanmak için sosyoloji bölümüne geçiş yapmıştır. Sosyoloji bölümünde lisans eğitimini tamamladıktan sonra hocası Nurettin Şazi Kösemihal tarafından asistanlık teklifi almıştır. Asistanlık sürecinde hocasının ve Meriç'in çalışmaları batı dünyası üzerine yoğunlaşmıştır (Meriç, 2011: 16). 1971'de hocası Kösemihal vefat edince yeni bölüm başkanı olan Cahit Tanyol Ümit Meriç'e “bırak Weber'i, Gurvitch'i sen otur Cevdet Paşayı çalış” demiştir. Eski yazıyı öğrenmeye başlayan Ümit Meriç, Cevdet Paşa'nın eserleri arasında bulunan Tarih-i Cevdet, Tezakir ve Kısas-ı Enbiya' yı okumuştur. Meriç, Paşanın eserlerini okurken “bambaşka bir kıtaya ayak bastım” şeklinde ifade etmektedir (Meriç, 2011: 16). Cevdet Paşa, Ümit Meriç'in düşünce kıblesini değiştirerek Batının uzak ufuklarından İslamın yakın ufuklarına doğru ilerlemesini sağlamıştır (Meriç, 2011: 17). Bu şekilde -kendi ifadesiyle- irfan dünyasını oluşturmaya başlayan Meriç, ilk olarak Hasan Basri Çantay'a ait olan *Kur'an-ı Kerim Meali*'ni okumuştur. Devamında İsmail Habib'in *Yunus emre*, Mahir İz' in *Tasavvuf*, Elmalılı Hamdi Yazar'ın *Hak Dini Kuran Dili*, Muzaffer Ozak'ın *İrşad*, *Ziynetül Kulub* ve *Envarul Kulub* ve *Kütüb-i Sitte* gibi nice eserleri okumaya başlamıştır. Nitekim Ümit Meriç babası Cemil Meriç'i bedenimin ve kültür coğrafyamın babası, Muzaffer Ozak'ı ise ruhumun ve irfan coğrafyamın babası olarak tanımlamıştır (Meriç, 2011: 28).

Ümit Meriç, Osmanlı tarihçilerinden Cevdet Paşa'nın fikir dünyasını, onun eserlerinden hareketle, derinlemesine okumaya tabi tutmuştur. Bu okumalar sonucunda Cevdet Paşa, Meriç'in düşünce dünyasının şekillenmesinde oldukça etkili olmuştur. Cevdet Paşa'nın, Ümit Meriç'in Batı'ya dönük perspektifinin kendi irfan coğrafyasına çevirmesine sebep olduğu söylenebilir. Ancak onun Cevdet Paşa okumaları varoluşsal anlamda bazı soruları da beraberinde getirmiş olduğu görülmektedir. Ümit Meriç, bu sorularının cevabını sosyoloji içerisinde bulamayınca İslamiyet'e yönelmiştir. Böylece Meriç, sosyolojiden alamadığı tatmin duygusunu İslamiyet üzerine yoğunlaşarak bulmaya çalışmıştır (Daştan, 2014: 3-4).

Eğribel, Ümit Meriç hakkında şu bilgileri aktarmaktadır: “Ümit Hanım başlangıçta Parisli bir müslüman hanımefendi gibiydi. Ancak İstanbul aracılığı ile bu ülkenin bereketli geleneğine bağlanmıştır. Yahya Kemal'in 'Batı' ya alafranga gidip, alaturka dönmesi' gibi Batı sosyolojisiyle ve oryantalizmiyle girdiği ilişki onu önce İslamiyet ile tanıştırmış ve sonra İstanbul sayesinde yerlilemiştir. Ancak bu yerlilik Batılı, oryantalist bir yerlilik değildir.

İstanbul sayesinde taşralaşmadan büyük imparatorluk geleneğiyle buluşmuştur.” (Eğribel, 2009: 39).

Bir gün Meriç öğrencisiyle Topkapı Sarayı’na gittiğinde kapının üstünde celi harflerle ‘La İlahe İllallah Muhammed Resulullah’ yazdığını fark etmiştir. Kendisinin Fransızca, İngilizce ve Latince bilmesine rağmen Arapça öğrenmesi söz konusu dahi olmamıştır. Bunun üzerine Meriç kendi tarihine dönebilmek amacıyla ‘İslam Sosyolojisi Bibliyografyası’ hazırlamıştır (Meriç, 2011: 17).

Ümit Meriç doktoradan sonra klasik manadaki sosyoloji ilmiyle ilgilenmemiştir. Amiel’in *Mahrem Bir Günlükten Seçmeler* adlı eserinden aldığı kısa notlar ile kendi düşüncelerini bir araya getirerek ‘Pencereye Gelen Kuş’ başlıklı bir makale yayınlamıştır (Meriç, 2011: 19). Meriç sosyoloji ilmini emperyalizmin keşif kolu olması noktasında reddetmiştir. Meriç; Batıcı, pozitivist ve aktarmacı bir sosyoloji üslubu ile mücadele etmektedir. Ona göre sosyoloji ilmi önce Türkiye’nin daha sonra beşeriyetin emrinde özel ve genel sorunların ortak gayretle çözümü için çalışan ‘halaskar ilim’ olmalıdır (Meriç, 2004: 235). Kutsallık atfedilen sosyoloji ilminin büyüü bozulduğunu iddia eden Meriç, sosyoloji ilmini üç talakla boşadığını ifade etmektedir (Meriç, 2011: 54). Sosyolojiyi üç talakla boşadığını ifade etmiş olsa da Meriç, 5 Ağustos 2018 yılında İbn Haldun Üniversitesi tarafından düzenlenen “Geleceğim Sosyal Bilimler Zirvesi” inde sosyolojiyi üç talakla boşamadığını hatta ilmi üç kere sinesine sararak ilimlerin kraliçesi yaptığını böylece Türkiye’ye, İslam ümmetine ve beşeriyete hizmet edeceğini dile getirmiştir (Meriç, 2019: 424). Ümit Meriç bu ifadesi ile sosyoloji ilminden tam olarak bağıni koparamadığını ayrıca toplumlar için gerekli olduğunu dile getirmiştir.

Ümit Meriç’in üç talakla boşadığını ifade ettiği ilim Batı sosyolojisi olmakla birlikte ona göre toplumuna yabancılaştırılan sosyoloji karşısında ümmi olmak kendi toplumunun sosyolojisini oluşturmak için gereklidir (Eğribel, 2009: 41).

Düşünce dünyasının oluşumunda bir diğer etkili isim ise Ahmet Hamdi Tanpınar’dır.

“Kendi dünyasını okuyucusuyla nakış nakış paylaştığı roman ve hikayelerini, bir solukta okuyuşunun ve hakkında ‘Doğumunun 75. Yılında Tanpınar’a Sevgilerle’ başlıklı yazıyı kaleme alışımin üzerinden 22 yıl geçti. Doktorayı yeni vermiştim. Aklım cilalanmış ama ruhum kurumuştı. Hep büyülü bir eşiğin önünden, adımlarını tecrübe eden, fakat her defasında, içinde vaktinden evvel uyanan bir tarafın, onu eşiği atlatmaktan, ileriye geçmekten menettiği Tanpınar’ı okumağa o sıra başladım. Geçmiş zamanın masalları ya da hakikatleri ne olursa olsun, beni Tanpınar’a yaklaştıran, bizi neredeyse aynileştiren ortaklığın “tek ve gerçek güzele”, bir hadis-i kutside ifade edilen ‘Sen olmasan, sen olmasan yerleri ve gökleri

yaratmazdım’ hitabının mahzarına olan mecburiyetimizin, üftadelüğimizin olduğunu çok sonraları anladım” (Meriç Yazan- Karışman, 2000: 13-14). Tanpınar hakkında yaptığı çalışmaları Hisar dergisinde Zeyneb İdrisoğlu müstear ismiyle yayınlamaya başlayarak uzun süre Tanpınar ile hemhal olan Meriç yazarın romanlarından portreler çizmeye başlamıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

ÜMİT MERİÇ'İN DİN GÖRÜŞLERİ

2.1. Ümit Meriç'e Göre Din

Etimolojik ve semantik bakımdan Arapça'da din kelimesi de-ye-ne veya dane kökünden gelmektedir. Muhtelif kaynaklara göre farklı anlamları ifade eden din kelimesi Arapça'da 'usul, adet, tutulan yol' anlamında ifade edilmektedir. Arami- ibrani dillerinde din; mülk, idare etmek, ceza, yargı, hesap, muhasebe anlamına gelmektedir. Kuranı Kerimin ayetinde 'Din gününün sahibi(^{1/4})' ibaresinden yer alan din kelimesini müfessirler (Kuran yolu, Taberi tefsiri) ceza, mükafat, ceza verme manasında yorumlarda bulunmuşlardır. Farisiler de Zend-Aveste'da din kelimesinin Daena sözcüğünden geldiğini iddia ederek kelimeyi mezhep edinmek, inanmak olduğunu ifade etmiştir. Buna göre din kişinin bağlandığı ve uyduğu nazari ve ameli yoldur. Kuranı Kerim de din sözcüğü farklı ayetlerde taat, itaat, teslimiyet, ibadet, millet gibi muhtelif manalarda kullanılmıştır. Batı dillerinde din kelimesinin iki kökten geldiği ifade edilmektedir:

1. Lactantius'a göre din kelimesi Reli-gare kökünden gelmekte bağlanmak anlamında kullanılmıştır. Bu ifade ile insanların din yoluyla tanrıya ve birbirlerine bağlılığı anlatılmaktadır.
2. Çiçeron'a göre Religere kökünden türemiştir ve din kelimesi için bir işi tekrar tekrar ve dikkatlice yapmak şeklinde tanımda bulunmuştur (Günay, 2018: 214).

Din terimini anlamsal açıdan ayırt eden bu iki ifade, dini tecrübenin insan ve toplum hayatının görünüşünde ancak analitik olarak ayrılabilen iki farklı boyuta işaret etmektedir. Bunlardan biri Tanrı ile ona tapan birey arasında gerçekleşen ve özel bir hal olan sübjektif din olarak adlandırılan boyuttur. Diğer boyut ise objektif bir gerçeklik olarak toplumun bağlandığı inanç ve ritüellerden oluşan bir sistemdir (Günay, 2018; 214). Bu manada din sosyolojisi daha çok ikinci boyut olan objektif din ile ilgilenmektedir. Bu yaklaşımı benimseyenler, dinin özde ve temelde ne olduğunu değil ne yaptığını, insan ve toplumu ne kadar etkilediği ile ilgilenmektedirler (Okumuş, 2017: 91).

Din olgusunu fonksiyonel olarak ele alan ve tanımlayan Durkheim, din tanımında kutsala işaret etse dahi dinin işlevsellik boyutuna daha fazla vurgu yapmaktadır. Hatta tanımdaki kutsalda işlevselliğini izah etmiştir. Durkheim pozitivist geleneğin dışına çıkmayarak kutsal olmayan ile kutsal arasındaki ayırmadan hareketle dini sosyal işlevleriyle açıklamaktadır. Onun din anlayışı ve tanımına göre kutsal olan toplumsal olanı ifade

etmektedir. Din, gruba ve topluma ait bir özelliktir. Ona göre bütün kutsal sembollerin en temel işlevi toplumun birbirinden farklı üyeleri arasındaki dayanışma ve bütünleşmeyi sağlamaktır (Durkheim, 2005: 27). T. Parsons'un sosyolojisinde din 'empirik olmayan normatif bir inanç sistemidir.' Toplumun hayal kırıklığında, çatışmayı yaşamada ve baskı altında tutulup engellendiğinde din kendini gösterir ki bu toplumun eksik kalmış yönüdür. Bunların yıkıcı sonuçları dinin sosyalleştirme, meşrulaştırma ve anlamlandırma gibi bütünleştirici işlevi sayesinde esnekleştirilmektedir. Bu açıdan din toplumun kültürel inanç sistemi olmakla birlikte toplumun temel bütünleşme faktörüdür (Kehrer, 1998: 38). Luckmann ise din, insan organizmasının bir yeteneği olduğundan dolayı insani olanın aynı zamanda dini olduğunu açıklar. İnsan biyolojik tabiatı, ahlaki, nesnel bağlantılı ve her şeyi kapsayan anlam dünyası kurarak onu aşkınlaştırır. Beşerî düzlemde dini özellik taşımayan fenomen insanların hayvanlarla ortak olduğu biyolojik yapılarında yer alanlardan ibarettir (Luckmann, 2016: 105). M. Eliade dinin özünü teşkil eden kutsal'ın 'insan şuurunun yapısal bir unsurunu oluşturduğunu' dile getirmektedir (Eliade, 1990: 8). Bundan dolayı din bir yönüyle aşkın olsa da dinin özünü teşkil eden kutsal, dünyada saf şeklinde bulunmamaktadır. Kutsal insan ve toplumda ancak sosyo-kültürel ortamda ve şekilleri altında varlığını göstermektedir (Günay, 2018: 225).

Yazan'ın görüşüne göre din olgusu sadece psikoloğun, etnoloğun, tarihçinin, sosyoloğun ya da filozofun konusu değildir. Din insanı tanımak, onun uhrevi hayatı hakkında bilgi edinmek, insanoğlunun tarihi hakkında derinleşmek isteyen herkesin konusudur. Bu anlamda kendisiyle tanışmak isteyen her bireyin mevzusudur (Meriç Yazan, 2000: 268).

Meriç'in ifadesine göre tarihi serüvende toplumun ileri gelenleri dini tanımlamaya çalışmışlardır. 20. yüzyılın ortalarında Nietzsche 'tanrının tek kusuru olmamasıdır' şeklinde ifade ederken Marks, 'din halkın afyonudur ve insanoğlunun hayali mutluluğu olan dinin ortadan kaldırılmasıyla beşeriyet gerçek saadeti için bir zorunluluktur' der. Proudhon'a göre din aklın arkeolojisi ve tanrı şer'dir şeklinde tanımlar. B. Constant tanrıyı 'büyük belki' diye tanımlar. Freurbach'a göre 'Allah fikri tabiattan değil dindar adamın kafasından' doğmaktadır. Profan insan her dönemde var olsa da din-dışı bir bakış açısı ile dünyayı algılamak, kâinata kutsalın tamamen dışında yaklaşmak insan zekasının yeni bir tavrıdır. 19. yüzyılda Fransa merkezli tüm Avrupa'da ateizmin yayıldığı asırdır. Proudhon'un athe sosyalizmi, Vacherot'un athe idealizmi, Littré'nin athe pozitivizmi, Taine athe fatalizmi. Rusya'da Herzen aristokratların gösterişli salonlarında teizmin avamı, kaba ve gerici olduğunu savunurken ateizmin ilerici, seçkin olduğunu dile getirir. Aynı yüzyılda yaşayan Le play ise 'çağımızın bütün devrimcilerini dinledikten sonra en büyük hakikatin beş yaşında annemden dinlediğim

hakikat olduğu kanaatine vardım’ der. Draz ise ‘beni dine aklım götürdü. Doğarken yüce hakikat kendisine verilen ve buna sadık kalanlara ne mutlu’ demektedir. B. Swift ‘din meçhulun üzerine tutulan parlak bir ışıktır. Meriç Yazan büyük sırrı bize öğretecek olan tılsımın ise ölüm olduğunu söylemektedir (Meriç Yazan, 2000: 269).

Ümit Meriç aktarılan tanımların ışığında homo religiousus’u (inanen insan) açıklamak gerekmektedir. Meriç’e göre homo religiousus için yapılan en doğru tanım, üstat olarak nitelendirdiği Mircea Eliade’nin tanımıdır ki kavram şu şekilde açıklanmaktadır: ‘kutsal ve kutsala karşı kayıtsız olmak, varlığı algılamının iki farklı biçimidir’der (Eliade, 1991: 9). Dindarlık tarihi serüven içerisinde farklı tezahürler göstermiştir. Birbirinden değişik olan dinler, insan hayatını farklı şekilde etkilemiştir. Tarihi çerçeve içerisinde yaşamış ya da yaşamakta olan tüm müminler, kendilerinin dışında mutlak bir realite olan aşkın bir varlığın olduğuna inanırlar. Dindar insan inandığı ölçüde var olan yeteneklerini gerçekleştirir ve gerçekleştirdikçe mutlak gerçekliğin bir parçası olur. Bu bakış açısıyla ve varlık anlayışıyla din dışı yaşayan bir insanın varlık dünyasındaki yeri ve algılayışı arasındaki büyük fark ortaya çıkmaktadır. Din-dışı olan insan aşkınlığı ve aşkın olanı reddeder. Kendisini tarihin yapıcısı ve konusu olarak görür (Meriç Yazan, 2000: 271).

Yazan’a göre saf halde din-dışı kalan insanın, modern toplumların kutsaldan arındırılmışında dahi pek bulunmamaktadır. Çağımızda var olan sayısız küçük dinler dünyanın bütün modern şehirlerinde karşımıza çıkmaktadır. Spiritüalistler, tarikatlar, televizyonlar ya da gizli köşelerdeki kahinler, medyumlar, büyücüler hatta mistikleşen siyasetler ve ideolojiler... Rasyonel olduğu iddiasında bulunan insanın dahi ruhunun derinliklerinde dindar bir öz mutlaka bulunmaktadır. Bundan dolayı din olgusunun tarih sahnesinden silinmesi mümkün değildir. Tarih sahnesinden silinmeyen din, dönemin getirilerine göre şekil değiştirerek başka bir form altında varlığını sürdürmektedir (Meriç Yazan, 2000: 272). Ona göre din sabit değil aksine hayatın içinde yaşayan bir olgudur. Din toplumlara atalarından miras kalmakla birlikte olduğu dönemdeki toplumlarda da hayat bulmaktadır (Meriç, 2011: 62).

Ümit Meriç’e göre din olgusunun temeli aynı olmasına rağmen ifade edilmesinde farklılıklar bulunmaktadır. Çeşitli ifadelerin farklı boyut ve alışımdaki halkalarının ortak özelliklerine gelince; homo religiousus’u üç ana tavır ile açıklamak mümkündür.

1) Dindar bir birey için tüm mekanlar birbirine eşit değildir. Dindar olmayan birey için tüm mekanlar eşit ve nötrdür. Mümin için mabed, cami yahut kilise sokaktan çok farklı bir anlam taşımaktadır. Mabedin eşiği kutsal olan ile kutsal olmayan mekânı birbirinden ayıran bir sınır çizgisidir. Yönün belirsiz olması yahut kıblesizlik inançlı bireyi rahatsız etmektedir.

Geleneksel toplum insanı kendi mekânı ile meçhul olan mekânı karşı karşıya koymaktadır. Dindar bireyin dünyası evrenidir ve onun dışında kalan her yer bireye yabancı ve kargaşa içindedir. Bilinmeyen topraklar karşısındaki bu dini tavır Batı'da modern çağların öncesine kadar devam etmektedir (Meriç Yazan, 2000: 272).

Yazan, mabetleri şehirlerin çekirdeği ve merkezi olarak kabul etmektedir. Şehirler dört yönde bu merkez etrafında gelişir. Mekânın dörde bölünmesi şehrin kare yahut daire şeklinde genişlemesi dört yönü, dört ufku işaret etmektedir. İnsanlar kendi mekanlarını hazırlarken tanrısını taklit etmektedirler. Kilise içerisindeki dört kısım dört ana yöne işaret etmektedir. Mabedin içerisi evreni sembol etmektedir. Mihrap doğuda ve cenneti simgelemektedir. Ana giriş kapısı ise cennetin kapısıdır. Batı tarafı ise karanlıkların ve ölümün mekanıdır. Ölen insanlar orada yeniden dirilmeyi beklemektedir. Mabedin iç kısmı ise dünyayı simgelemektedir. Bütün dini mekanların ortak özelliği bir sembolizminin olmasıdır. Mekânı kutsal olan, en kutsal olan ve kutsal olmayan şeklinde kendi içinde ayrıştırmaktadır. Müminin bu şekilde düzenlediği mekân, evren olmaktadır. Bunun dışında kalan mekanlar ise mümin için yabancıdır. Kutsal olan merkezde tanrı ya da tanrılara yakın olunan yerdir ve hayat dört ufka doğru ilerlemektedir. Birey kendi küçük dünyasını, yaratanın dünyasına benzeterek yeniden kurar. Kendi dünyasını yaratılış anındaki gibi saf ve kutsal hale getirmektedir (Meriç Yazan, 2000: 274).

2)Dindar bireyin zaman algısında mekân algısı gibidir. Dindar birey için zaman homojen ve devamlı değildir. İnanan birey ibadet anında din-dışı akan zamandan kendini soyutlayarak anı kutsallaştırmaktadır. Başı ve sonu olan senenin her yıl arındırılmış yeni vakitleri bulunmaktadır. Bu zamanlar bireyin, toplumun, dünyanın, evrenin kendini yenileme, arıtma, kutsama anlarıdır. Yıl, kapalı başı ve sonu var olan bir dairedir. Her yeni yılda arındırılmış bir yeni vakit doğar. Hristiyanlıktaki yılbaşı yahut nevrüz kutlamaları yaratılışın yenilenmesidir. Onu tüm günahlarıyla silmek, dünyanın ilk var olduğu zamanın saf, güçlü, kutsal olan zamanına sokup çıkarmak gerekmektedir. Böylelikle insanda yeniden doğmuş olacak, yeni bir vakte gözlerini açacak, kendini özgür, saf, günahlarından arınmış hissedecektir. Dindar birey ilerleme kavramını reddetmemektedir. Ona göre ilerlemenin başladığı kutsalın bir sıfır noktası vardır. İnsan gerçek ve derin bir şahsi tecrübenin içindedir. Mümin, bireysel yahut toplu ibadetlere katılarak kutsal zamanı aktifleştirmektedir. Dindar bireylere ayın, yortu, bayram yahut törenler tanrı ya da tanrıların huzurunda bulunma imkânı tanımaktadır. Mümin birey kutsal zamana profan zamandan çıkarak kavuşmaktadır. Her güncellemede dindar, kendi

varlığını açıklamaya, ilahi emre uygun hale kendini getirmeye çalışmaktadır. Mümin bu şekilde davranarak varlığını, yokluk ve ölümden kurtaracaktır (Meriç Yazan, 2000: 275).

3) Dindar insan için doğa kutsaldır. Diğer bir ifade ile doğa doğal değildir. Mümine göre doğa her zaman dini bir değerle yüklüdür çünkü o yaratanın elinden çıkmıştır. Doğadaki evrensel olaylar belli bir düzen içinde devam etmektedir. Evren; gerçek, canlı hatta kutsaldır. İnanan birey için gök, insan üstü varlıklara yani tanrı yahut ölü ruhlarla aittir. Mümine göre göğün varlığı dahi bir aşkınlığı, gücü ve sonsuzluğu ifade etmektedir. Moğollarda en büyük tanrı Tengri'dir ki Tengri gök demektir. Çince' de Tien hem gök hem de gök tanrısıdır. Tarımla uğraşan toplumların toprakla ilişkisi arttıkça ilkel insan, gökteki aşkın tanrıdan yerin verimliliğine bağlı kalarak yeni kutsallıklar atfetmişlerdir. Kafatası gök kubbe ya da damdır. Bir evde oturur gibi vücudumuz üzerinde otururuz. İnsanın nefesi rüzgâra, kemikleri taş, saçları otlara benzetilmektedir. Yani mikrokozmosla insan vücudu arasında aynileştirmeler yapılmaktadır. Mümin kişi tanrı veya tanrılarıyla iletişim halindedir. Dünyanın kutsallığına katılır. Makro evrenin içinde mikro evren ya da mikro evrenin içinde makro evren özelliği taşır. Oysa inanmayan birey için ev olgusu kozmolojik değerini kaybetmiştir. Ona göre vücudun hiçbir dini ve uhrevi manası yoktur. Evren hiçbir mesaj içermemektedir. Dilsiz ve devinimsizdir. Ölüm, evlilik, doğum gibi olaylar dindar insan için kutsal bir anlam ifade ederken inanmayan birey için sadece kendisini ve ailesini ilgilendiren olaydır (Meriç Yazan, 2000: 276).

2.2. Ümit Meriç'e göre Din ve Sosyal Değişme

Değişme en basit tanımıyla mevcut durumda oluşan başkalaşımdır. Değişme, toplumlar için bir zorunluluk halidir. İçinde değişme olmayan yahut değişmeyen bir toplum mümkün değildir (Okumuş, 2017: 136). Toplumsal değişme kaçınılmaz ve evrensel bir olaydır. Toplumlar hiçbir zaman hareketsiz değildir. Her toplumun kendine özel bir dinamizmi mevcuttur ve toplumlar daimî olarak az veya çok değişme ile karşı karşıyadırlar. Toplumlardaki değişmelerin bir kısmı hızlı, bir kısmı yavaş tempoda seyredir. Bundan dolayı toplumlardaki değişimlerde derece farklılıkları meydana gelir (Günay, 2018: 358).

İnsanlar karşılıklı ve devamlı etkileşimler sonucu zamanla ve zaman içinde yeni değerler, normlar, kurumlar ve yönetim biçimleri geliştirirler. Toplumsal yapıdaki bu değişikliklerin sosyal değişme olarak nitelendirilmesi için köklü ve kalıcı farklılıklar olması gerekmektedir. Başka bir ifade ile toplumsal değişimler, toplumun tarihi akışını ve kaderini değiştiren farklılıklardır. Toplumsal değişimin etkili olmasında birden fazla etkenden

bahsetmek mümkündür. Din de sosyal değişimde rol oynayan temel etkenlerdendir. Geçmişte ve günümüzde sosyal fenomen olarak din, toplumsal değişimlerin gerçekleşmesinde etkin rol oynamıştır (Okumuş, 2017: 139).

Toplumsal değişim ilkelerinde din, bir yönüyle sosyal değişmeye engel oluşturan bir faktörken diğer yönüyle sosyal değişimin temel etmeni olarak karşımıza çıkmaktadır (Yinger, 1965: 266). Din muhafazakâr yönünü devreye sokarak var olan toplumsal düzen ve düzenlemeleri koruyabilmekte ve istikrarı sağlayabilmektedir. Sosyal istikrar etmeni olarak din, mevcut düzeni koruyarak toplum hayatında denge ve süreklilik sağlanmasında etkili rol oynamaktadır. Dinin muhafazakarlık fonksiyonuyla mevcut halin korunmasındaki önemli faktörlerden biri, insanların öteki dünya ve ahiret inancını benimsemesidir. Öteki dünya inancı bireylerin karşılaştıkları haksızlıklar karşısında sessiz kalmalarını ve bireylere yapılan haksızlıkların hesaplaşmasını öbür dünyaya bırakmasını sağlar. Öbür dünyaya bırakılan hesaplaşma, var olunan dünyada sosyal ve siyasal düzen içinde oluşan kargaşa ve savaşın çıkmasına önleyici bir işlev görmektedir (Okumuş, 2017: 146).

Marksist sosyolojisine göre egemen sınıfların, egemenlik aracı olarak kullandıkları din; sosyal değişime karşı güçlü bir fren teşkil etmektedir. Diyalektik ve çatışmacı din kuramları, var olan egemenlik ilişkilerini meşrulaştırıp istikrarı sağlayan bir fenomendir. Marx dini, insanoğlunun mevcut olan ıstırabını hafifletme ve meşrulaştırma çabası olarak değerlendirmiştir. Halkın afyonu olan din, ezilen sınıfı hayata bağlayarak, yanlış dünyanın sefaletine karşı yapılması gereken protestoları yatıştırma işlevi görür. Böylece dinin ideolojik işlevi, gerçek sefaletle karşı protestoları etkisiz hale getirip öbür dünyaya havale ederek egemen ve ezilen sınıflar arasındaki ilişkilerin istikrarını sağlar. Marx'a göre din, yürülükte olan toplumsal düzenlemeleri haklılaştıran, üst sınıfların aracı olarak hizmet gören ve istikrarı korumaya çalışan bir ideolojidir. Başka bir ifade ile din ideal fakat gerçek dışı bir dünya yaratarak, toplumsal adaletsizliklerin damgasını taşıyan ve gerçek dünya karşısında bir teselli ve haklılaştırma işlevi görmektedir (Marx, 2013: 35).

Tarihte ve günümüzde din, sosyal değişimi destekleyen etken olarak da rol oynamıştır. Hristiyanlık, İslamiyet ve diğer dinlerde yahut dini oluşumlarda bu destekleyici etkiyi görmek mümkündür. Dinler, kendi temellerini değiştirmeyen durumlarda toplumsal değişimleri desteklemektedirler. Batı toplumundaki köklü değişim bağlamında değerlendirilebilecek olan kapitalizmin ortaya çıkmasında protestanlığın rolü büyüktür (Okumuş, 2017;148). Weber'e göre modern anlamıyla kapitalizmin oluşmasında Batı'da Calvinist, Pietist, Baptist, Metodist, Protestan çevrelerin yaşayışında beliren püritanizm niteliğindeki bir zahitlik anlayışının etkisi önemlidir (Weber, 1999: 81).

Ümit Meriç'e göre toplumsal değişimler, bireylerin bir arada yaşadığı her yerde ve her zaman meydana gelir. Değişime uğrayan toplumların değişim yönleri ve değişim yoğunluğu zaman ve mekâna göre farklılık göstermektedir. Sosyal değişim toplumda bir yapının ve bir düzenin meydana gelmesine engel olmasa da bu durum toplumsal olayların incelenmesini zorlaştırmaktadır. Toplumsal olaylar basit sebeplere indirgenemeyeceği gibi toplumsal problemlerin çözümleri de süreklilik göstermemektedir. Günümüzde ve geçmişte hiçbir toplum zaman içinde bütün bir şekilde devam edemediği gibi bütünüyle değişiklik yaşamamıştır. Sosyal değişimdeki asıl mesele Meriç'in ifadesiyle "devam ederken değişmek, değişirken devam etmek" şeklindedir (Meriç Yazan, 2000: 122).

Meriç'e göre Türk toplumunda 150 yıl öncesinde başlayan batılılaşma temayülü iktisadi ve siyasi müessese üzerinde etkili olmuştur. Osmanlı'da Ohannes Paşa'dan beri liberal ekonomi savunulmuş ve yöneticiler bu görüşe itibar etmiştir. Bunun neticesinde tüketim birimlerine göre üretim birimleri planlanmıştır. Yapılan bu plan, Batı kurumlarından farklı kurumlara sahip olan Osmanlı Devleti'nde ekonominin ve sanayinin çöküşüne neden olmuştur. Ümit Meriç'e göre siyasi kurumlar açısından Batılılaşma olarak kabul edilen Cumhuriyet dönemi batı tarzı kurumsallaşmanın başlangıcı olmuştur. Yeni coğrafi sınırları ve yeni nüfus yapısı olan Cumhuriyet devletinin hedefi muasır medeniyetler seviyesine ulaşmaktır. Yeni hedefini belirleyen Türkiye doğulu-islami kimliğinden arınarak, çıkarlarını Batının genel siyaseti içerisinde aramaya karar vermiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin aldığı bu kararın eğitim ve aile kurumları üzerinde etkisi büyüktür. Türkiye Cumhuriyeti'nin Nato'ya üye olması ve Avrupa Topluluğu'na kabul edilme arzusu batılılaşma kararının istikrarlı olduğunun göstergesidir. Türkiye; ananevi, cemaatçi, pederşahi ve tarım toplumundan; modern, cemiyetçi, demokratik ve laik bir sanayi toplumuna geçiş süreci sosyal kurumların üzerinde etkili olmuştur. Değişim sağlanmaya çalışılan bu süreçte sosyal hayatın işleyişinde oluşan belirsizlik nedeniyle bazı temel kurumlarda -din gibi- beklenilmeyen durumlar meydana gelmiştir (Meriç Yazan, 2000: 123).

Meriç'e göre Türkiye'de 1983'ten sonra hızlı bir şekilde gerçekleşen sosyal ve kültürel değişimler şu şekilde sıralanabilir;

1)Şehirleşmenin devam ettiği ülkenin, nüfusunun %60'ını şehirde oturanlar oluşturmaktadır. Şehirlerin eski mahallelerinde evler yıkılıp apartman yapılmakta yeşil alanlar küçülmekte ve eski şehir kültürü kaybolmaktadır. Metropol bölgeleri oluşan yeni şehirlerde bireyler iktisadi imkanları istenilen düzeye ulaşmamakta ve bireyler kültür boşluğu ortasında kalmaktadır. Maddi açlık, manevi boşluk ve şehir etrafında bitmeyen inşaatlar; müzik, üslup, giyim ve ev döşemesine kadar kendini belli eden arabesk kültürünün oluşmasına neden

olmuştur. İlk önce köyünden kasabaya göç ederek belli bir miktar servet kazanarak şehre yahut büyükşehre göç eden aileler olduğu gibi direkt olarak köyden büyükşehre göç eden aileler de mevcuttur. Süreç içerisinde Sivas'ın kuzeyi ve güneyinde bir hat çekilecek olsa şehrin doğusunda kalan köyler boşalmaya bir diğer ifadeyle ihtiyarlar köyü olmaya başlamıştır. Şehirleşmenin devam etmesiyle köylerde hayvancılık gerilemekte, geleneksel sanatlar terk edilmektedir. Böylece Türkiye'nin batısı tarımda ve sanayileşmede ağır basmakta ve bu durum yeni bir şehir kültürünü oluşturmaktadır (Meriç Yazan, 2000: 124).

2) Meriç'e göre Türkiye'de ilkokul çağına gelen çocukların sosyalleşmesinin sağlandığı öğretim kurumları, çocukları bilgi bombardımanına tabi tutmakta geçmişten gelen manevi değerlerin aktarılmasında yetersiz kalmaktadır. Ülkede ilkokul öğrenimini tamamlamayan bireylerin sayısı oldukça azdır. Fakat orta ve yüksek öğretim kurumları oluşturulan yeni Türkiye'nin ihtiyacına uygun örgütlenmemesi nedeniyle ülkede her yıl lise ve üniversite diplomasına sahip olan işsiz ve mutsuz bireyler yer almaktadır (Meriç Yazan, 2000: 125).

3) Yazar'a göre şehirleşme ve sanayileşme aile kurumunun üzerinde oldukça etkilidir. Çocuğun sosyalleşmesi ve toplumun kabul edilen kültürünü benimsemesi ailede başlamaktadır. Şehirlerde çekirdek ailede yaşamını sürdüren çocuk bir veya iki önceki kuşak ile yeterince iletişime geçememektedir. Ayrıca aile içinde ortaya çıkan rol karmaşasından çocuk etkilenmekte ve çalışan anne-baba çocuğuna kültürünü aktaracak yeterli zamanı ve ortamı bulamamaktadır. Zikredilen bu nedenlerden dolayı geleneksel değerler yeni kuşaklara aktarılamayarak zamanla yok olmaktadır (Meriç Yazan, 2000: 125).

4) Meriç'e göre Türkiye Cumhuriyeti'nde yapılan yaygın eğitiminin sebebiyle toplumdaki ayrıcalıklı olan kişilerin aksine sonradan kazanılan hakların sahibi olan yeni zümreler oluşmaya başlamıştır. Dikey hareketlilik bir diğer ifade ile sosyal mobiliteden kaynaklı 'ehliyetine göre' ilkesi toplum düzeninde yerleşmeye başlamıştır (Meriç Yazan, 2000: 125).

5) Meriç; genel olarak kitle iletişim araçlarının, tikelde televizyonun şehirlerde, köy kulübelerinde, apartmanlardan ve villalara kadar her eve girmesinin bazı sonuçlara neden olduğunu düşünmektedir. Ona göre sonuçlar şunlardır:

a) Devletin oluşturmaya çalıştığı yazılı kültür kurulmadan şifahi kültüre geçiş yapılmıştır. Büyüklerden dinlenilmeyen fakat televizyondan dinlenen hikayeler, yabancı dizi ve filmler, tatil günlerini ve gecelerini ele geçiren televizyon bireylerin düşüncelerini engellemiştir. Seyredilen yabancı diziler ve filmler bireylerde yeni ve farklı davranış modellerini meydana getirmektedir (Meriç Yazan, 2000: 126).

b) Bireyler arasındaki ilişkiler, aile içerisinde, komşu ve arkadaşlar arasındaki kültürün aktarılmasını sağlayan sohbet ortamları azalmaya başlamıştır. Birinci dereceden ilişkiler zayıflayarak bireyler kalabalıklaşan toplumlarda yalnızlaşmıştır (Meriç Yazan, 2000: 126).

c) Geleneklere yabancılaşmanın somut örneği olan şehirli gençler pop dünyasının kahramanlarını örnek seçerek odalarına onların posterlerini asmaya başladılar. Gençler boş zamanlarında kitap okumayı yahut ailesiyle vakit geçirmek yerine pop sanatçılarının sesleriyle vakit geçirmektedirler (Meriç Yazan, 2000: 126).

6) Meriç, ülkenin ekonomik seviyesinin yükselmesinden dolayı bireylerin ürettiğinden çok tüketmesi yahut tüketmek istemesi iktisadi gelişmenin meydana getirdiği psikolojik bir sorun olduğunu ifade etmektedir. Ona göre günümüzde köy evlerinde ve şehir yapılarındaki her konutta buzdolabı, çamaşır makinesi vb. malzemeler bulunmakta yahut bulunması istenmektedir. Yani toplum üretimde eşitliği değil tüketimde eşitliği istemektedir. Bireylerin hızlı bir şekilde ekonomik seviyelerinin yüksek olmasını talep etmeleri onların şans oyunlarına rağbetini artırmaktadır (Meriç Yazan, 2000: 127).

7) Meriç'e göre büyükşehirlerdeki toplumsal grupların kurulmasında ortak çıkar ve hedeflerin dışında göç ettiği bölgede etkili olmaya başlamıştır. Cemaatçi bağların getirdiği güçlü dayanışma cemiyetçi yapı içerisinde bir derece devam etmektedir. Bu durum şehirlerde bölgesel kültür farklılıkları devam etmesini sağlamıştır. Şehirler aynı bölgeden göç eden yeni aile gruplarına ekonomik, siyasi, dini gruplara sahne olmaktadır (Meriç Yazan, 2000: 127).

8) Yazar'a göre ülkedeki eğitim, şehirleşme, ulaşım ve kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması sonucu farklı bölgelerin yerel dil ve lehçelerinin ehemmiyeti kaybolarak ortak bir Türkçe telaffuzu oluşmaya başlamıştır. Oluşan telaffuz, henüz eksik olan milli şehrin kültürünü teşekkül etmeye başlamıştır (Meriç Yazan, 2000: 127).

Meriç'in ifadesine göre ülkedeki bu duruma karşı alınması gereken tedbirler şu şekildedir:

a) Başbakanlığa yahut DPT'ye bağlı Sosyal İlimler Araştırma Merkezi kurulmalıdır. Kurulan bu merkezde yetenekli, devamlı ve hızlı pilot araştırmalar yapabilecek bir ekip bulunmalıdır. Araştırma merkezi için kütüphane ve bilgisayar merkezleri oluşturulmalı ayrıca merkezdeki bireylerin iç ve dış iletişim ağına kolay erişimi sağlanmalıdır. Oluşturulan ekipteki bireyler gerektiğinde üniversite yahut diğer araştırma merkezleriyle ortak projeler yönetebilmelidir.

- b) Şehirleşme devam etmesine rağmen şehirdeki insanlara sunulan imkanlar yetersiz kalmaktadır. Bunun için ülke tarıma önem vererek kırsal alanların iktisadi ve sosyal açıdan dikkat çekici hale getirmelidir.
- c) Eğitim kurumları çağdaş bir anlayışla düzenlenmelidir. İlkokuldan üniversiteye kadar eğitim alan bireylere rasyonel düşünen araştırmacı bunun yanında dinine ve geleneklerine sevgili ve saygılı bireyler yetiştirmelidir. Ülkedeki genç bireyler ülkenin ve dünyanın meselelerini araştıran ve değerlendirebilen bireyler olmalıdır. Diploma ile kazanılan meslekler dışında babadan oğula kalan meslekler ve iş yerleri için devlet miras alan çocuğa verimli ve kaliteli eğitim vermelidir. Çocuklara verin bu eğitim ile mevcut işletmelerin dağılmasına engel olunmalıdır.
- d) Yabancı kültürlerin film ve dizileri kendi geleneklerimiz deforme etmesine izin verilmemelidir. Devlet kültürümüzü tanıtacak, zenginleştirecek ve yönlendirecek bireyler yetiştirmeli ve bu bireylere destek olmalıdır. Kültür ve Turizm Bakanlığı ucuz ve kaliteli eser yayınlamaya devam etmelidir. Okuma alışkanlığı yeni nesillere aktarılmasının yanı sıra televizyonda kaliteli programlar yapılmalıdır. Televizyon genç nesile tarihi ve kültürü aktaran bir eğitim aracına dönmelidir.
- e) Türk insanı kendine kimlik arayışındadır. Birden fazla kültürün etkisinde kalan ülke insanı kararsızlıklardan dolayı çeşitli alt kültürler oluşturmaktadır. Ülkedeki genel ve yaygın kültürün birliği ve bütünlüğü bozulmamasına dair tedbirler alınmalıdır. Türk toplumu diğer dünya kültürünü ve kendi geleneği ile kültürünü mezcerek yeni bir kültür geliştirerek olgunlaştırmalıdır. Devletin toplumun ekonomik seviyesinin yüksekliği ile kültür mirası arasında dengeli bir gelişim sağlaması gerekmektedir.

2.3.Ümit Meriç'e göre Din ve Küreselleşme

Sözcük olarak dünyanın bütünleşmiş tek bir pazar haline gelmesi olarak ifade edilen küreselleşme; endüstriyel genişleme, kitle iletişim araçlarının yaygınlaşmasına paralel olarak siyasal, sosyal ve ekonomik seviyedeki çok yönlü toplumsal ilişkilerin dünya çapında yaygınlaşmasıdır (Tekin, 2017: 231). 1990 yılından itibaren sosyal bilimlerin çalışmalarını yoğunlaştırdığı küreselleşme; basında, akademik ve siyasi çevrelerde, popüler kültürde tartışılan bir olgudur. Bireylerin, düşüncelerin, imajların, paranın, mal ve hizmetlerin; milli sınırların dışında dünya ölçeğinde özgürce yayılması ve dolaşması sonucunda meydana gelen etkileşimi, değişimi ve gelişmeleri ifade edebilmek için küreselleşme kavramı kullanılmaktadır (Bodur, 2018: 211).

Küreselleşme hakkında oluşturulan kuramları üç ana grupta toplamak mümkündür. Bunlardan ilkinde göre ulus-devlet anlayışının değersizleştirdiğini ve sınırların kalkacağını vurgulayan aşırı küreselleşme teorisidir. İkinci kuram ise küreselleşmenin bir mit olduğunu ve milli ekonomi düzeyinin yükselmesini açıklamak üzere geliştirildiği iddia edilen septik küreselleşmedir. Üçüncü teoriye göre küreselleşme hızlı bir şekilde toplumsal, siyasal ve ekonomik değişimlerin arkasındaki temel güç olarak gören, modern toplumların ve dünya sisteminin bu süreçle yeniden şekilleneceği düşünülen dönüştürücü küreselleşmedir (Bodur, 2018: 212).

Geleneksel ulus-devlet anlayışının sonunun geldiğini düşünen aşırı küreselleşmeci yanlıları gibi septik küreselleşme yanlılarına göre küreselleşme, tek bir dünya piyasasına yol açmaktadır. Fakat septiklere göre küreselleşme insanlık tarihinde yenice ortaya çıkan bir olgu değildir. Onlara göre küreselleşme gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki gelir istikrarsızlığını daha fazla artırmaktadır. Bundan dolayı küreselleşmenin uygarlıklar arasında çatışmaya yol açtığına inanan septikler, onu kültürel bağdaşıklaşmayı ve ulus devletlerin güçlerini kaybedecekleri bir mit olarak görmektedir (Bodur, 2018: 212).

Dünyanın yeni durumunu ifade etmek için kullanılan küreselleşme; modernlik, postmodernlik, ulus-devlet, kültür vb. birçok durum ve kavramlarla süreç içerisinde ve günümüzde etkileşim içinde olmuştur. Bu bakımdan küreselleşme tek bir çizgi üzerinde gelişme gösteren tek boyutlu bir olay olarak görülmemeli ve ifade edilen kavramlarla ilişki içerisinde (Tekin, 2017: 234).

Modernizm, temel bazı öncüllere dayanmaktadır. Bunlar; bireycilik, yenileşme, ilerleme, modern ulus-devlet olarak ifade edilebilir (Aydın, 2017: 67). Fransız ihtilali ardından farklı etnik ve dini gruptan bireyleri barındıran kozmopolit yapı olan imparatorluklar dağılmaya başladı. Dağılan imparatorlukların yerine ulus- devletler oluşmaya başlamıştır. Toprağa bağlı bir etnisite merkezinde birleşen ulus devletler; homojen, tek çeşitçi ve milliyetçi olma özelliğine sahiptir. Küreselleşme ekseninde ifade edilmesi gereken diğer kavram ise sanayileşmedir. Sanayileşme toprağa dayalı feodal ekonomi ve sosyal ilişkiden, endüstriyel ekonomi ve sosyal ilişkilere geçiş aşamasıdır. Endüstriyel gelişme ile üretim, insan merkezli olmaktan çıkarak makine merkezli hale gelmiştir. Makine merkezli olan üretim, hızlı ve ucuz olmaktadır. Hızlı ve ucuz olan üretim, sosyal ortamlarda önemli değişikliklere sebep olmakla birlikte yeni ve farklı ekonomik durumlar oluşturmaktadır. Teknolojinin gelişmesiyle üretim hızı artmakta ve bu durum hammadde ve kaynak arayışını hızlandırmaktadır. Devamlı ilerleme, büyüme, üretim ve tüketim sistemi üzerine kurulu olan kapitalizm, küreselleşme ile sürekli büyümektedir. Üretimin daha çok artması ve hizmet sektörünün de kapitalist ekonomide kendine yer

bulmasından dolayı üretim-tüketim mekanizması ulus-devlet sınırlarını zorlamaktadır. Tüketim dış pazarlarda yaygınlaştırılması uluslararası şirketlerin farklı devletlerde yapılanmasını gerektirmektedir. Sermayenin uluslararası aktarımı yapılabilmesi için ulus-devlet sınırlarına takılmaması gerekmektedir (Tekin, 2017: 236). Bu nedenden dolayı uluslararası ortaklıkların yurtdışı yapılanmalarının önündeki engellerin kaldırılması için batı dışı toplumlarda ‘uyum yasaları’ gibi düzenlemeler yaparak yabancı sermaye ve şirketler, ülkelerde kendilerine pozisyon kazandırma süreçlerini hızlandırmışlardır. Amerika merkezli uluslararası şirketler günümüzde dünyanın birçok ülkesinde yapılanmaktadır. Batı dışı iktisadi açıdan problemli ve işsizlik oranının yüksek olduğu ülkelerde yapılanmaları, şirketler için önemli olduğu kadar yapılanmanın yapıldığı ülkeler içinde önem arz etmektedir. Bu açıdan küreselleşme, sermayenin globalleşmesi şeklinde ifade edilebilir (Tekin, 2017: 237).

Küreselleşmenin ekonomik boyutunun yanında dini yönüne dikkat çeken alternatif küreselleşme kuramları geliştirilmiştir. Toplumsal süreçlerin belirleyicisi olan kültürel değerleri ve normları dikkate alan küreselleşme perspektifi Robertson tarafından geliştirilmiştir. Robertson ’un teorisine göre küreselleşme süreci din tarafından etkilendiğini hatta bu süreçte din olgusunun önemli bir faktör olduğunu dile getirmekle birlikte dinin de bu süreçten etkilendiğini ifade etmektedir. Diğer bir ifade ile küreselleşme sürecinde din hem bağımlı hem de bağımsız bir değişkendir (Bodur, 2018: 215).

Ümit Meriç’e göre çokça kullanılarak yıpranan ‘gelişme’ kavramı yerine küreselleşme ifadesi kullanılmaktadır. Mevcut dönemden önceki yıllarda Batılı sosyologlar dünyayı birinci, ikinci ve üçüncü yahut gelişmiş, gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkeler şeklinde taksim etmiştir. Batılı toplum bilimcileri yıllarca dünyadaki her ülkeyi bu sınıflandırma da bir yere koymaya çalışmıştır. Batılı sosyologlar tarafından oluşturulan bu tasnifi batı-dışı toplumbilimcileri benimseyip kullanmaya başlamıştır. Fakat 1978 yılında Yeni Zelanda bu tasnife;

“Biz Asya’nın 200 milyonluk yerli halkları için ‘gelişmekte olan’ kavramının hiçbir anlamı ve dahi kutsallığı yoktur. Bu kelime bizim dünyamızın kelimesi değildir. Biz, bizi zorla kendimizden uzaklaştıracak olan bu kavramı, bu kavramla ilgili her türlü süreci reddediyoruz Dünya biz nasılsak, bizi öyle kabul etsin istiyoruz” diyerek itiraz etti (Meriç, 2019: 365). Batı’nın kendi dışındaki dünyayı yok sayma serüveni Vasco de Gama ile başlamıştır. Gama 16.yüzyılın ilk çeyreğinde Kalküta’dan Avrupa’ya kar getiren Asya seferlerinin öncüsü olarak döndüğünde Avrupa başkalarını az geliştirerek, kendisini çok geliştirmenin yolunu bulmuştur. Avrupalılar Hong Kong’da, Singapur’da, Şanghai’da gökdelenler dikerek şirketlerinin isimlerini yazmıştır. Böylece iktisadi olarak küreselleşme başlamıştır. Devletlerde

‘Ya birleş ve büyü ya da küçül ve yok ol’ anlayışı yerleşmeye başladı. Bu anlayış üzere Amerika’nın kuzeyi NAFTA güneyi ise LAFTA olarak anılmaktadır. İktisadi ve siyasi anlaşmalar çoğaldı, üretim araçları devletten özel sektöre kaydı; devletlerin varlık amacı kamuyu göz ardı ederek azami kar olan uluslararası şirketlerin müttefikleri oldu. Bir diğer ifade ile küreselleşme, dünyanın tek bir bütün olarak tekrar yapılaşmasıdır (Meriç,2019; 366). 1989’da Doğu Avrupa’da başlayan olaylar zinciriyle 1961’de dünyayı bölen duvar yıkılmış ve 30 yıldır devam eden soğuk savaş, liberal- kapitalist ekonomi anlayışı dünyanın her bir yerine yayılmıştır. Dünyanın tek bir pazarda toplanmasında küresel firmalar önemli bir görev üstlenmekte ve uluslararası firmalar aracılığıyla dünya iktisadi açıdan kafese alınmaktadır (Meriç, 2019: 367).

Yazar’a göre küreselleşmeye dini açıdan bakıldığında tüm dinler, çevreyi koruma ahlakı olan bir ekonomi anlayışına sahip olmakla birlikte israftan kaçınan, ilkel siyaset, umumi refah, aile bütünlüğü, insan itibarına saygılı bir tavra sahiptirler. Farklı dinlere mensup din adamları dünyayı çevreleyen ekonomik rasyonalizmi ahlaki açıdan irdemişlerdir. Hinduist, Budist, Konfüçyanist, Hristiyan ve Müslüman olan din adamlarının küreselleşme sürecinde bir yeniden yapılanma ihtiyacı olduğu konusunda hem fikir olarak her biri diğer dinlere saygılarını sunmuştur. Ümit Meriç’in katıldığı bir konferansta Endonezyalı bir hoca Bayan Oka, 16 yaşından beri Hinduizm’in ritüellerini günlük hayatında yerine getiren Gandhi’ye göre yedi toplumsal günahın neler olduğunu anlatıyor. Konferansın devamında Filipinler piskoposu Labayen, fundamentalizmlerin Müslümanlarla birleşen Hristiyanların gücünü bölmesinden çekindiğini açıkladıktan sonra “dar dini bakış açıları hızla küreselleşen dünyaya karşı ortak vazifemizi ifa etmemize engel olmasın” şeklinde açıklama yapmıştır. Yeni Zelanda’dan Honera ise modern liberalizm zekâ ile kalbi kavga ettirmekte, Batı aydınlanması dünyayı karanlığa iterek kozmosun içinde kaos oluşturmuştur ifadesini kullanan Maori kökenli bir ilahiyatçının fikirlerini aktarmıştır. Toplantının devamında Tayvanlı Budist Hutonuwat, bireyler dünyada yaşayan pek çok canlı türünden yalnızca birisidir. Bizim iyiliğimiz doğal çevrenin ve diğer türlerin iyi olmasına bağlıdır, şeklinde açıklamasını yaptıktan sonra dünyadaki binlerce yıldır yaşanan kültürlerden ve hayat biçimlerinden uzaklaşılmasını eleştirmiştir (Meriç, 2019: 370).

Ümit Meriç’e göre kendi düşüncelerine tercüman olan Malezyalı Chandra Muzaffer ise küreselleşmeyi din açısından değerlendirmiştir. Ona göre yabancı sermaye ve yatırım fakir devletler için yeni iş imkanları ve gelir kaynağı oluşturarak fakir ülkelerdeki insanlara ümitlendirerek işlerin daha iyiye gittiği duygusunu meydana getirmiştir. Yatırımların artmasıyla toplum içerisindeki sosyal hareketlilik hızlanarak orta sınıf kuvvetlenmiştir. Küreselleşme ile en uzak mesafedeki bilgi ve düşüncelere, iletişim ve teknoloji aracılığıyla

ulaşılmaktadır. Küreselleşme farklı toplumların hatta aynı toplum içerisindeki farklı grupların birbirlerini tanıması ve anlamasını sağlamaktadır. Kilometrelerce uzaklıktaki bireyler birbirinin bayram sevinçleri yahut afetlerinden haberdar olmaktadır. Küreselleşme ile kanun üstünlüğü, insan hakları gibi kavramlar insanlığın ortak hakları olarak dünya gündemine yerleşmiştir. Küreselleşme olgusunun avantajları yanında dezavantajları da bulunmaktadır. Meriç'in düşüncelerini desteklediği hatta kendi düşüncelerine de çevirmen olan Chandra Muzaffer'e göre uluslararası büyük şirketlerin ortak amaçları kar elde etmek olduğundan doğa ihmal edilmekte, çevre kirliliği yeryüzünün pek çok yerinde tehlike durumları artmaktadır. Fakirlik oranı küreselleşmeyle önemli düzeyde azalsa dahi dünyanın farklı bölgelerinde hatta aynı ülkenin kendi içerisindeki toplumlarda ekonomik düzeyde büyük uçurumlar oluşmaktadır. Sanayi-tüccar sınıf ile çiftçi sınıfı arasında ekonomik anlamda büyük farklar ortaya çıkmıştır. Küresel sermaye de borsa dalgalanmaları, bir anda birçok insanın işsiz ve aç kalmasına neden olmaktadır. Küresel dünyada mahalli kimlikler yok edilerek giyimden mimariye kadar her alanda tüm dünya monoton bir hayat tarzıyla karşı karşıya kalmıştır. Üniversiteler ve okullar, yeni yetişen bireyleri, pazarın taleplerine göre yönlendirmekte ve ahlaki değerlerin kazandırılmasında gereken önemi vermemektedir. Küreselleşme birtakım suçları ve bulaşıcı hastalıkları ulus aşırı hale getirmiştir. Beyaz yaka suçları, silah ve uyuşturucu maddeleri, çocuk kaçakçılığı ve organ mafyalığı günümüzde kontrol edilmesi zor hale gelmiştir (Meriç, 2019: 372).

Muzaffer'e göre küreselleşme dünya medeniyetinin bütünlüğüne çevrilmiş en büyük meydan okumaktır. Küreselleşmeyi, bir anda reddetmek mümkün olmadığından onun getirdiği imkanları kullanarak kısa ve orta vadeli tedbirler alınması gerekmektedir. Kaynağını maveradan alan etik değerlerin ulus üstü bir boyut kazanması, kişilerin ve toplumların ahlaki düzeylerini düzenleyecektir. Tanrı bilincine erişmiş bir toplum adaletsizliklere karşı çıkarak, özgürlüğü savunacaktır. Tanrı bilincine ulaşmış birey, birey-toplum ve doğa arasındaki kaybolan denge ve ahengi kendi ve gelecek kuşaklar için yeniden kurmayı görev bilecektir (Meriç, 2019: 373).

2.4.Ümit Meriç' e göre Aile ve Kadın

2.4.1. Aile

Aile organik cemaat bağları ile dini bağların iç içe geçtiği tabii dini grupların tipik bir örneğini teşkil etmektedir. Aslında aile kurumu din gibi bütün toplumlarda rastlanan temel bir sosyal ünedir. Çağdaş antropoloji aileyi mevcut en küçük birim ve tüm insan topluluklarının

her safhasında var olan bir sosyal birim olarak görmektedir. Aile birliğini sağlayan psikolojik, hukuki, ahlaki, ekonomik, dini vb. gibi bağların bazıları zamanla daha da güçlenmiş ya da zayıflamıştır. Tarihi serüven içerisinde din perspektifinden bakılacak olursa aile, her şeyden önce dini bir cemaat olarak yerini bulur. Eski Mısır, İsrail hatta tüm ilkel dinlerde olduğu gibi aile bağı her şeyden önce kutsal bir güce dayanmaktadır. Ailelerin farklı devirlerde, kültürlerde ve yerlerde yaşamaları onların yapılarında değişiklik oluşturacağı gibi dini yaşayış şekillerinde de farklılıklar oluşturmaktadır (Günay, 2018: 263).

Aile olgusunu boyutuna göre geniş ve çekirdek aile şeklinde iki gruba ayırmak mümkündür. Geniş aileler çoğunlukla tarım toplumlarında görülmektedir. Çekirdek aile ise sanayileşmiş kent toplumlarında görülen aile tipidir. Geniş aile dini fonksiyonların işleyişine imkân veren, çeşitli dini ayin ve merasimlerin icra edildiği bir sosyal gruptur. Bu toplumlarda aile birliği dini ve ibadet birliğidir. Aile hayatında dikkat çeken doğum, ölüm, evlenme gibi anlar dini önem taşımaktadır. Geniş aile tipinin hâkim olduğu toplumlarda ailenin olduğu ev; çocukların doğduğu, evliliklerinin gerçekleştiği, aile üyelerinin öldüğü ve bu vesilelerle dini ayin ve törenlerin yapıldığı mekandır. Modern toplumlardaki büyük şehirlerin hayat şartları, konut durumu, modern iş hayatının gerekleri gibi nedenler çekirdek aile tipinin yaygınlaşmasını sağlamıştır. Modern dönem bireye önem vermesinden dolayı çekirdek aile yapısının dini fonksiyonu büyük ölçüde sarsılmıştır. Tanrı, insan ve toplum anlayışının yıkılmasına yol açarak ailenin sınırlarını daraltmıştır (Günay, 2018: 265).

Yazan, İslam ailesinin iki ana kaynağı olduğunu iddia etmektedir. Bunlardan birincisi Kur'an-ı Kerim ikincisi cahiliye Arap adetleridir. İslam ailesinin hukuki temelleri asırlar boyunca sünnet, icma, kıyas ve diğer kaynaklarla (istislah, istishab vb.) zenginleştirilmiştir. 19. yy. ikinci yarısından sonra İslam ülkeleri çeşitli nedenlerden dolayı Batı'ya karşı hayranlık duymaya başlamıştır. Özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bu hayranlıkta bir artış görülmüştür. İran, Türkiye ve Arap ülkeleri bu dünya harbinden sonra ülkelerinin gelişmesini ve ilerlemesini istemiştir. Fakat diğer İslam ülkelerinin modernleşme şekli kendi iç dinamiğinden ortaya çıkmamıştır. Onlardaki modernleşme ya zorla sömürgeleştirmeye ya da İslam ülkelerindeki öncü bir elitin etkisiyle gerçekleşmiştir. Sömürge ve baskı şeklinde gerçekleşen bu modernleşme süreci içerisinde İslam kurallarına uygun davranmayan aile mahkemelerin etkisiyle aileler şekillenmeye başlamıştır. Ayrıca büyük şehirlerde oturan Müslüman ailelerin Avrupalı sömürgeci ailelerle birlikte yan yana oturmaktadır. Bunun yanında Müslüman ailelerin çocukları Avrupalı tarzda eğitim almaktadır. İran ve Türkiye gibi Batılılaşma yolunu isteyerek seçen ülkeler de Batı'nın iktisadi etkisinde kalarak hukuk ve eğitim alanında devrimler gerçekleştirmektedir. Avrupalı tarzda okullar açmaktadır. 19.

yüzyıldan itibaren açılan okullar ve devrimler aile kurumunun içerisinde değişiklikler olmasına yol açmıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra İslam ülkelerinde Batılılaşma hareketi yaygınlık kazanarak ülkelerin çoğunluğu modernizasyon sürecine girmiştir. Modernizasyon endüstriyel toplumları değiştiren ilmi ve teknolojik bir süreçtir. Fakat İslam ülkelerinde modernleşme endüstrileşmemiş bir toplum üzerinde endüstrileşmiş bir toplumun roller sistemini getiren bir süreçtir (Meriç, 1989: 180).

Ümit Meriç, sosyolojik çalışmalarında İslam dininde ailenin yerini de tespit etmiştir. Ümit Meriç'e göre üç büyük din de aile kurumunun üzerinde ehemmiyetle durmaktadır. Evlenme, karı-koca-çocuk-akraba ilişkileri, boşanma, nafaka vs. konular kutsal kitaplara dayanılarak, tarih boyunca çeşitli toplumlarda uygulanmıştır. Ümit Meriç, İslam dinine göre aile ile ilgili esasları Kur'an-ı Kerim ve Hadis kitaplarına dayanarak açıklamaktadır. Ona göre İslam dinin temel kaynaklarında nikahın düğünle ilan edilmesi gerektiği, aile içi ilişkilerin nasıl olacağı, dul veya bekar kadınla izdivaçtan hangisinin efdal olduğu, evlenilmesi yasak olanlar, boşanma, akrabalık ve miras konuları bütün yönleriyle açıklanmaktadır (Meriç Yazan, 2000: 118-119).

Batı sosyolojisi, toplumsal olay olan gençlik kavramını sanayi toplumuna bağlamaktadır. Batıda 19. yüzyıl öncesi kitlesel eğitimin verilmeye başlanılmasından önce gençlik kavramı mevcut değildir. İlkel iktisadi hayata sahip olan Afrika toplumunda erkeğin ait olduğu yaş grubu, gencin ait olduğu aileden daha kuvvetli bir şekilde sosyal statüsünü belirlemektedir. 8. yüzyıl Arap kentlerinde mevcut olan ve etkisi günümüze kadar devam eden fütüvvet teşkilatı genç ve bekar erkeklerden oluşan bir teşekküldür. Batılı sosyologların klasik düşüncelerinin aksine, gençlik kavramının oluşması için endüstri toplumunun oluşması gerekli değildir. Fakat sanayileşmiş ve sanayileşme yolunda olan bazı toplumlar gençliği bir sosyal grup olarak sınırlandırmaktadır. Endüstrileşmiş ve endüstrileşme yolunda olan bu toplumlar gençliği belli bir yaş kategorisinin uzunca bir dönemi olan okullaşma sürecinden geçilerek çocukluk ile erişkinlik arasındaki bir kavram olarak tanımlamaktadır (Meriç Yazan, 2000: 40). Bundan dolayı gençlik dönemi belirsizlik ve bir arayış sürecidir. Bu dönemde bireyin, yaşamına bir yön arayacağı, mesleki ve ailevi rollerin üstlenilmesi gereken kişilik özelliklerini edineceği, daha sorumlu ve bağımsız olacağı yetişkin hayatına hazırlanma evresidir. Biyolojik olarak yetişmiş olan bireylerin toplumsal açıdan erişkin statüsünü kazanmaları için ekonomik bir konumu olması gerekmektedir. Tarım toplumlarında uzmanlaşmaya bağlı iş bölümü olmadığından bu toplumlardaki bireyler biyolojik olarak olgunlaştıkları süreçte sosyal olarak da olgunlaşmış kabul edilmektedir. Sanayi toplumlarında sosyal kategorileri fark etmeksizin

tüm çocuklara eğitimin aşıldığı belli düşünce, duygu ve ritüeller mevcuttur (Meriç Yazan, 2000: 41).

2.4.1.1. Aile Tipolojisi

Yazar, aile tipolojisini; aile reislerinin mesleğine, ailenin gelirine, evin boyutlarına, ailenin hayat tarzına, akrabalık ilişkilerinin bağlılık derecesine, iktisadi ve sosyal mecburiyetliklerine ve eş seçimine göre gruplandırmıştır. Meriç çalışmasında sınıflandırmaları yapmakta fakat bunlar hakkında bilgi aktarmamıştır. Ona göre şehir aileleri değişikliğe açık olmasından dolayı farklı aile biçimlerini içerisinde barındırmaktadır. Şehir ailelerin içinde yer alan çekirdek aile, anne, baba ve evlenmemiş çocuklardan oluşmaktadır. Yazan, çekirdek aileyi: bağımsız çekirdek aile, geleneksel bağımlı aile, çözülmüş çekirdek aile ve göç etmiş çekirdek aile şeklinde kendi içerisinde ayrıma tabi tutmuştur. Bahsi geçen gruplandırmalar hakkında Yazar'ın eserlerinde ayrıntılı bilgiye rastlanmamıştır. Ona göre şehir aileleri içerisinde yer alan bir diğer aile tipi ise ilaveli çekirdek ailedir. Kırsal alandan yahut küçük şehirlere yerleşen bu aile tipleri eski geniş ailenin parçalanmış hali olduğundan oldukça yaygındır. Genellikle yaşlı anne-baba çocukların ailelerine ilhak ederler. Ailenin geçimi genel olarak çekirdek aile tarafından karşılanır. Şehir ailelerin içerisinde yer alan bir diğer grup ise geniş ailedir. Ortak atadan gelen, 2-3 kuşağın bir arada barındığı birçok ailenin meydana getirdiği aile tipidir. Yaşlı ebeveyn, bekar ve evli çocuklar, bir arada otururlar. Ekonomik düzeyi yüksek olan sosyal sınıflarda, bütün aile bir arada oturur. Ekonomik düzeyi düşük olan aileler ise komşu olacak şekilde otururlar. Bu aile tipinde hiyerarşi, büyüklerin küçükler üzerinde üstün olması gerekmektedir. Babanın mutlak hakimiyeti ailenin varlığı ve örgütlenmesi için gereklidir. Yazar'ın tipolojisinin sınıflamasında köy aileleri bulunmaktadır. Bu aileler modernizasyondan çok az etkilenen aile tipidir. Toprak mülkiyeti sistemi, toprağı işleme biçimi ve şehirlere yönelik göç hareketleri bu alanı etkilemektedir. Köy toplumu, toprak sahibi ve toprak sahibi olmayan yani günlük işçi olarak ikiye ayrılmaktadır. Toprak sahibi olan aileler geniş aile grubu içerisinde yer alırken toprak sahibi olmayan aileler çekirdek aile sınıflamasında yer alır. Bu grup adetlerle yönetilmektedir (Meriç, 1989: 184).

Meriç' e göre 1968 yılında Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü'nün geliştirdiği çalışmaya göre Türkiye'de endüstrileşme ve şehirleşme ile çekirdek aile arasında bir ilişki bulunmamaktadır. Ülkede yaygın olan aile biçimi çekirdek ailedir. Batı Anadolu bölgesi ekonomik olarak doğu bölgesine göre gelişmiş ve daha çok nüfusa sahip olmasından dolayı değişimler norm ve değerlere bağlı asli olarak meydana gelmiştir. Doğu bölgesindeki değişimler ise demografiktir. Demografik literatüre göre işçi göçünü ilk önce genç ve orta yaşlı

işçiler daha sonra işçilerin eşi ve çocukları en sonda aile yaşlılarının göçü şeklinde 3 safhada incelemek mümkündür (Meriç Yazan, 2000: 109).

Yazar'a göre modern şehir toplumundaki Müslüman ailelerde sadece baba üzerinden kurulan akrabalık bağları yoktur. Anne, baba ve eşler üzerinden kurulan akrabalık bağları mevcuttur. Ayrıca evliliklerle kurulan hısımlıkların önemi artmaktadır. Çünkü eş seçiminde aile menşei ve saygınlığından ziyade üniversite diploması ve meslek durumu önem kazanmıştır. Batıdaki çekirdek aile ile islam ülkelerindeki çekirdek aile olgusu birbirinden çok farklıdır. İslam ülkelerinde akrabalık bağı önemini korumaktadır. Söz konusu bu bağ çekirdek aileleri birbirine bağlayan bir örümcek ağ gibidir. Akrabalık ilişkilerinde aile, üyelerinde oluşan problemlerin tümünü çözemesi de en azından kötü sürprizlere karşı korumaktadır (Meriç, 1989: 185).

2.4.1.2.Eş Seçimi

Müslüman ülkelerde eş seçimi dinden ve adetlerden gelen kurallara göre yapılmaktadır. Geleneksel toplumlardaki bireyin eş seçimindeki tercihi genellikle amca kızı yönündedir. Bireyin amca kızının tercih etmesinin nedeni babalarının kardeşlik duygularını abartmasından kaynaklanmaktadır. Çapraz kız değişikliği, topluma değişmeden devam imkânı sağlanmaktadır. Geleneksel toplumların aile sisteminin baskın ilişkisi erkek kardeş- erkek kardeş bağı çocuklarının evliliği ile kuvvetlenen bir bağlantı oluşturmuştur. Geleneksel ailelerde evlilik, kadın ve erkeğin arasında değil iki grup arasındaki ilişkilerin sıklaştırılmasıdır. Modern dönemle birlikte islam ülkelerinde eş seçiminde belli başlı değişiklikler meydana gelmektedir. İslam ülkelerinde yaşayan müslüman gençler kuzenleriyle evliliği tercih etmemeye başlamıştır. İslam ülkelerindeki modernleşme ile kadının gücü artmaktadır. Bundan dolayı evlilik kararlarının alınmasında annenin etkisi büyüktür (Meriç, 1989: 185).

Meriç, Müslümanlar ile gayri Müslimlerin bir arada yaşadığı ülkelerde endogami evlilik şeklinin genel kural haline getirildiğini, Müslümanların büyük bir kısmı kendi aralarında evlenmeyi tercih ettiklerini vurgulamakta, Kafkaslar ve Orta Asya'daki Müslümanların uygulamaları buna örnek göstermektedir (Meriç, 1989: 185).

Ona göre erkekler eş seçiminde kadınlara göre daha özgürdür. Ancak kadın yüksek öğrenim yapmış ve bağımsız bir mesleğe sahip ise eş seçiminde daha rahat davranabilmektedir. Günümüzde Müslüman ülkelerde evlilik yaşının genç kızlar için yapılan hukuki değişiklikler ile yeniden düzenlenmiş, modern dönemle birlikte eşlerin belirlenmesinde gençlerin seçimi önem kazanmaktadır (Meriç, 1989: 186).

Kur'an-ı Kerim de dörde kadar fiili olarak izin verilmesine rağmen poligami evlilik şeklinin pek az Müslüman toplumlarda görüldüğünü ifade eden Meriç, bu durumun bazı ülkelerde tarım ve zanaat kavramlarıyla ilgili olduğunu düşünmektedir (Meriç, 1989: 187).

2.4.1.3. Kadın ve Erkeğin Yeni Statüleri

Yazar'a göre tarihte her medeniyetin kendine göre bir şahıs, şahıs hakları, görevleri, şahsın konumu ve rolü hakkında bir anlayışı vardır. Psikolojik değişiklikler arasında kadın ve erkeğin toplum içerisinde rol ve statülerin de değişiklikler meydana gelmiştir. Geleneksel dönemde ailenin direği olan erkek modern dönemde de aile içinde merkezi ve imtiyazlı mevkiini korumaktadır. Erkek halen daha aile otoritesini temsil etmektedir. Aile, akrabalar arası ve toplumun bütün üyeleri arasında bağ kurmaktadır. Geleneksel dönemde erkek zahiri dışı temsil ederken kadın özel olanı, iç kısmı, batını, ev ile ilgili olan her şeyi temsil etmektedir. Müslüman toplumlarda kadın ikinci sınıf bir vatandaşdır. Kadın daima bir erkeğe bağlıdır. Bağlı olduğu bu erkek bekarlıkta babası, evlenince kocası, dul kalınca oğulları olmaktadır. Ancak kadınlar yüzyıllar boyu bu yabancılaşmayı kabul etmemektedirler. Bundan dolayı kadınlar aile içinde bir tür 'alt-otorite' yahut 'karşı-otorite' oluşturmuşlardır. Erkek üstünlüğü, paradoksal olarak bağımsız kadın toplumunun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Meriç'e göre modern dönemle birlikte kadının konumu ve rolünde büyük değişiklikler meydana gelmiştir. Kadınların hukuki konumu yasal reformlarla değişerek kadın ile erkeğin sosyal ilişkilerinde eğitim ve dış dünyaya açılmasıyla yeni bir denge kurulmaya başlanmıştır. Özellikle şehir hayatında iktisadi ve mali zorunluluk sonucu doğan çekirdek ailede kadın daha hür olmuştur (Meriç, 1989: 189).

Meriç, aile içerisinde kadın ve erkeğin konumlarını inceleme konusu yapmıştır. Ona göre, İslam'da erkeğin kadından önceliği bulunmaktadır. Bu öncelik önce kronolojik sonra da kadının amacını erkekte bulmasında yatmaktadır. Kadın erkeğin tamamlanması için yaratılmıştır. Evlilik hayatındaki hiyerarşinin kaynağı da budur. İslam ailesi "andrılatr"dır; yani erkek merkezlidir. Ancak erkeğin çocuklarına bakmak için çalışmak mecburiyeti vardır. İslam'da eşler arasındaki ilişki birbirlerini tamamlama şeklinde gerçekleşmektedir. Genel kanaatin aksine Kur'an'da en ufak bir kadın düşmanlığı mevzu bahis değildir. İslam dininde kadının dünyası ile erkeğin dünyası kesinlikle ayrıdır; ancak, İslam dini cinsiyetleri birbirinden hem ayırır hem birleştirir; hem farklılaştırır, hem karşılıklı tamamlar. Bu yüzdendir ki her cinsiyetin kendine göre ayrı bir değeri vardır. Erkek erkekliğini, kadın da kadınlığını bilmelidir (Meriç, 2000: 29).

2.4.1.4.Aile Bağları

Meriç'in ifadesine göre müslüman ülkelerde aile karşılıklı bir zorunluluk bağından oluşmaktadır. Bu zorunluluk yalnızca karı-koca arasında değil, büyükbabalar, torunlar, kız ve erkek yeğenler teyzeler, amcalar, dayılar gibi yakın yahut uzak akrabalar içinde geçerlidir. Bu bağlar ilk bakışta baskıcı fedakârlık gerektiren ve bireyin hayatına müdahale gibi görünse de bireyi destekleyen onu rahatlatan, onu yalnızlıktan kurtaran yönü de vardır. Geleneksel olarak kadın, kocasına itaat eder. Çocuklarının eğitiminde kocasının izinden gider. Görevi olan ev işlerini ve tarımsal faaliyetlerini yerine getirir. Modern dönemde ise kadın ve erkeğin rolleri değişmektedir. Çekirdek ailelerde giderek iş birliği yapılarına rastlanılmaktadır. Erkek vaktinin bir kısmını ev işlerine yardıma ayırmaktadır. Hatta bazı sosyal tabakalarda çocuğun yetiştirilmesinde katkıda bulunmaktadır. Evin bütçesi rasyonel bir şekilde düzenlenmektedir. Kadına haftada bir yahut bir ay için harcamalarını yapmak üzere belli bir para teslim edilmektedir. Erkek bu dönemde evin hâkimi değildir. Bu değişimin nedeni iş bulmak için bir süre evinden veya ülkesinden ayrılan erkeğin yokluğuna bağlanabilir. Erkek olmayınca kadın, aile reisi olmuştur. Bundan dolayı aile içi ilişkileri ve toplum arasındaki bağları yürütmek kadına kalmıştır. Çağımızda İslam ülkelerinde halen daha çoğu kadının otoritesi erkeklerden aşağıdadır fakat geleneksel toplumdaki konumdan yukarıdadır (Meriç ,1989: 190).

Meriç'e göre evlilik ile kurulan akrabalık bağının sona ermesi anlamına gelen boşanma konusunda modern dönemde geleneksel döneme göre farklılıklar bulunmaktadır. Günümüz İslam ülkelerinde kentte yaşamını sürdüren kadın, belli bir hayat tarzı sürdürmeye alışmış ise boşandıktan sonra baba evine geri dönmemektedir. Fakat toplum halen daha boşanmış olan dul kadını kabul etmemektedir. Boşanmış erkek ikinci evliliğini bekar kızlar ile gerçekleştirmektedir. Bundan dolayı toplum içerisinde dul kadın sayısı artmaktadır (Meriç, 1989: 191).

Yazar'a göre aile üyeleri içinde bulunan çocuk, geleneksel dönemde ebeveyne özellikle babasına karşı büyük bir saygı göstermek zorundadır. Erkek çocuk babası ayakta ise oturmamayı, babası ona doğru geliyor ise ayağa kalkmayı öğrenmektedir. Ona göre modern dönemle birlikte çocuğun aile içindeki rol ve statüsü tekrar belirlenmektedir. Okul çocuğu dar aile çevresinden çıkararak onun yeni bir pedagojik ve etik ilkelere sahip olmasına yol açmıştır. Bu vaziyet aile içinde bir çatışma oluşmasına sebep olmuştur. Batı tipi eğitim referans görüldüğünden ebeveynler, çocukları ile yeni ilişki türleri geliştirmek zorunda kalmışlardır. Meriç'e göre modern dönemle birlikte adolesans önemli bir konu olmaktadır. Olgunluk yaşının düşmesi ve eğitim yaşının artması insanların aktif bir hayata girmesine engel olmaktadır. Adolesans olarak adlandırılan bu dönem gençlik kavramı ile tanımlanmaktadır. Batının

oluşturduğu bu kavram çocukluk ile olgunluk arasındaki hayat dönemine tekabül etmektedir. Bu dönemde nüfusun çoğu öğrencidir. Gençlik üretmeden tüketmektedir. Oysa geleneksel dönemde birey çocukluktan çıktığında olgunluğa erişmekte ve hayata aktif olarak katılmaktadır (Meriç,1989: 192).

Meriç'e göre değişen, modernleşen toplumlarda ve ailelerde yaşlı ebeveynlerin durumu da değişmektedir. Geleneksel toplumlarda yaşlılar, geniş ailenin reisi olarak bulunmaktadır. Onlar, nasihatleriyle köy ve mahallelerinde fikirlerine danışılan ve saygı gösterilen kişilerdir. Geleneksel toplumlarda emeklilik yaşı yoktur. Burada insanlar çalışmaya ve mesleklerini icra etmeye ihtiyarlık ve fiziki handikapları mâni olana kadar devam etmektedirler. Modern dönemle birlikte yaşlılar evlatları tarafından kendi evlerine kabul edilmemektedir. Yaşlıların bazıları çocuklarının çekirdek ailelerinden yaşamaktadırlar fakat aile içerisinde yük olarak görülmektedir. Evlatlar çok defa mecburiyetten onlarla oturmaktadır. Ayrıca modern dönemde yaşlılar fiziki ve hastalık nedenlerinden dolayı değil emeklilik yaşı olarak 55-60 arası belirlenmesinden dolayı emekli olmaktadır (Meriç, 1989: 193).

2.4.2.Kadın ve Sosyo-Ekonomik Düzeyi

Yazan, kadının sosyo-ekonomik düzeyini, bulunduğu zamana ve ülkesine göre sınırlama yapmadan bütün mekân ve zamanlar için geçerli tespitlerde bulunmuştur. Ona göre;

1. Kadın ve erkeğin sosyo- ekonomik düzeyleri birbirinden ayrı şekilde ele alınmamalıdır. Kadın ve erkek biyolojik hayatta olduğu gibi sosyal hayatta da birbirlerini tamamlamaktadır. Otokratik toplumlarda kadının statüsü her zaman çok düşük olmadığı gibi demokratik toplumlarda da her zaman yüksek değildir.
2. Aynı toplumlarda dahi kadının statüsü ait olduğu toplumsal sınıfa ve gruba bağlı olarak farklılıklar göstermektedir. Bundan dolayı tek bir toplumun bünyesinde dahi birbirinden farklı toplumsal statülerden söz etmek mümkündür (Meriç Yazan, 2000: 243).

Meriç'e göre genel olarak dünya kırsal kesimde ve düşük gelirli kentsel kesimlerde yaşayan kadınların ekonomik durumları 15 yıl öncesine göre gerilemiştir. Birçok ülkede okuma yazma bilmeyen kadın oranı artmıştır. Gelişen yeni teknolojilerin uygulanmasıyla birlikte birçok kadın iş olanaklarını ve sağlıklarını kaybetmiştir. Orta sınıfa mensup kadınların yükselen öğrenimine uygun işyeri sağlanamamıştır. Bu olumsuzluklara rağmen dünyada çok fazla kadın aday politikada yer almaktadır. En popüler spor dallarında kadınlar etkinlik göstermekte ve 21.yüzyıl kadın liderlerin yüzyılı olarak anılması öngörülmektedir. 1990'lar ile sınırlı olan kadının sosyo-ekonomik düzeyi hakkında yapılan araştırmaya göre tespitler yapılmıştır. Yazan'a göre Türkiye'de kadınların %96'sı otuz yaşına gelmeden evlenmektedir.

Elli yaşının sonuna geldiklerinde kadınların sadece %1'i evlenmemiş olmaktadır. Ülkemizde ortalama ilk evlenme yaşı kadınlar için on dokuzdur. Yerleşim yeri ve aldığı eğitim düzeyine göre evlenme yaşında değişiklikler meydana gelmektedir. Aile içi ilişkilerde erkek egemendir. Aile çekirdek aile ise aile içinde son sözü erkek söyler. İnsanlar genellikle aile içi ilişkilerden memnundur. Bu memnuniyetin temel nedeni kadınların boyun eğmesi ve sessizliği sağlamaktadır. Ailede ev içi işlerden kadın sorumlu tutulmaktadır. Aile içinde kadın daha çok talep eden erkek ise tercih eden ve uygulayan taraf olmaktadır. Çekirdek aile egemen aile tipi olmasına rağmen yardımlaşma, görüşme ve boş zaman etkinlikleri bakımından akrabalık ilişkilerini sürdüren kadındır (Meriç Yazan, 2000: 244).

Ümit Meriç, Türkiye’de doğum öncesi erkek çocuğuna mavi kız çocuğuna pembe giysi hazırlığı ile sembolik bir ayırım başladığını ifade eder. Kız çocuklarına bebek, erkek çocuklarına top-tüfek gibi oyuncaklar alınmaktadır. Aile içinde başlayan bu sessiz eğitim çocukların ilköğretime başlamasıyla devam etmektedir. Cumhuriyetin ilk yıllarında 1930’ların alfabelerinde uzun giyimli başörtülü kadın resmedilirken 1935-40’lı yıllarda kısa saçlı kısa kollu dik duruşlu kadınlar resmedilmektedir. 1955’li yıllarda Türkiye’de ilkokul çağındaki kızların bir kısmı okuma-yazma imkanından mahrum bırakılmaktadır. Ülke genelinde şehirlerden köylere, batıdan doğuya ve güneydoğuya gidildikçe kızların okutulma oranı düşmektedir. Aynı şekilde büyük kentlerin kenar kısımlarında oluşan gecekondu mahallelerinde de geçerlidir. Mesleki uzmanlaşma konusunda geleneksel kadın mesleği kabul edilen edebiyat, mimarlık ve eczacılık gibi mesleklerde yoğunlaşmışlardır. Ülkede ekonomik, sosyal, teknolojik ve kültürel alandaki değişime paralel olarak kısmi çalışma, çağrı üzerine çalışma, işin paylaşılması, ödünç iş ilişkisi gibi yeni çalışma şekilleri başlamıştır. 1964-73 yıllarında ihracat ve iç piyasa sahalarında tıkanıklık dönemi vasıfsız ve yeri kolayca doldurulabilen kadın elemanların işten çıkarılmasına neden olmuştur. Sanayinin süregelen durgunluğu kadın işgücü açısından ucuz işçiliği problemi ortaya çıkmaktadır. Türkiye kendine göre gelişme gösteren bir kapitalizm, öte yandan erkek egemen ideolojinin oluşturduğu değerler sistemi, kadınların sosyo-ekonomik statüleri ile üretime katılmaları arasında kurulacak olan köprü sürekli olarak yıkılmaktadır. Kadınlar toplumsal statülerini ekonomik statü ile sağlamlaştıramayınca geleneksel statülerine sığınmaktadırlar. Diğer bir ifade ile kadınlar ailenin toplumsal statüsü ile kendilerini özdeşleştirmektedirler. Aile üyelerinin her birinin toplum içerisindeki statüsünün yükselmesi yahut düşmesi onlar için bir sosyal hareketlilik hissiyatı vermektedir. Bundan dolayı kadınlar ailenin özellikle erkek üyelerin statüsünü artırmaya ve çocuklarının iyi bir eğitim almasını sağlamaya çalışmaktadır (Meriç Yazan, 2000: 245).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÜMİT MERİÇ'İN SOSYOLOJİK GÖRÜŞLERİ

3.1. Çocuk ve Mass Media

Bireyin içinde yaşadığı toplumun üyesi olma serüvenine sosyalleşme denir. Çocuklukta başlayan bu süreç anne-baba, çevre ve toplumun katkılarıyla birey üyesi olduğu topluma uyumlu hale gelmektedir. Toplumda sürekli değişen durumlara karşı birey de değişerek oluşan düzene uyum sağlamalıdır. 21. yüzyılda modern çocuk günlük dili konuşma şekilleri, ihtiyaçlarını nasıl karşılayacakları, karakter oluşumu için model olacakları, meslek tercihlerine kadar televizyondan öğrenmektedir (Cereci, 2016: 44). Bireyin iletişim ve topluma katılma gereksinimi; modern öncesi dönemde yüz yüze ve geleneksel kültürle sağlanırken teknolojinin egemen olduğu günümüzde makineler ve elektronik aygıtlarla giderilmeye başlanmıştır. Böylece sosyalleşme sürecinin yöntemleri de değişmiştir. Modern dönemde dünyaya gelen bebeğin ilk anından itibaren yanında olan televizyon insanların belleklerine yerleşerek kişinin dönemle bütünleşmesini, dolayısıyla toplumla özdeşleşmesini hızlandırmaktadır (Cereci, 2016: 45). Toplumun geleneksel gücünün ve işlevlerinin çoğu, dönemin en etkili aracı televizyon tarafından ele geçirilmiştir. Ailede ve toplumda önceki kuşakların tecrübelerini aktaran aile büyüklerinin yerini televizyon almaktadır (Cereci, 2016: 46).

Kitle iletişim araçlarının en etkili ve tanınmış olanı televizyon ve videoların olumsuz etkileri çocuğa yansımaktadır. Sürekli televizyon izleyen çocukta, dersleri ihmal etmek, okul başarısını olumsuz etkilenmekte, motor gelişimini gelişim dönemine uygun tekamüle ermemesi gibi sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Televizyonun bir diğer olumsuz etkisi ise çokça yiyecek reklamına maruz kalan çocuk, gereksiz tüketimi artırarak dengesiz beslenme meydana gelmektedir (Tezcan, 2012: 43).

Meriç'e göre Türkiye'nin doğum oranı çok yüksek olan bir ülkedir. Türkiye'de -çalışma 1993 yılında yapıldığından- öğrenci sayısı hızlı bir şekilde artarak 15 milyara ulaşmaktadır. Ülke mevcut rakamlarla Orta Doğu Avrupa ve Orta Asya Cumhuriyetlerinin nüfusunun çok üzerindedir. Türkiye'nin 1993 yıllarındaki gençleri beşikten itibaren televizyon izleyen bireylerdir. Bir diğer ifadeyle bu gençler televizyon ile sosyalleşmeye başlayan ilk kuşaktır. Bu tarihlerden itibaren dünya tarihinde İsa'dan önce ve sonra ayrımı yapıldığı gibi televizyondan önceki çağ ve sonraki çağ şeklinde bir ayrıma tabi tutulmalıdır (Meriç Yazan, 2000: 150).

Ümit Meriç'e göre mass media olarak anılan radyo, sinema, televizyon, afiş, gazete gibi kitle iletişim araçlarının önemi zamanla daha da artmaktadır. Mass media kendine özel

kurallarıyla kurum haline gelerek toplumu etkilemekte ve toplumdan etkilenmektedir. Mass media ulusal ve uluslararası seviyede bireyleri etkilediğinden modalar oluşmaktadır. Mass mediyalar toplumu yönlendirmede ve farklı kılmada kuvvetli bir kontrol aracıdır. Bu kitle iletişim araçları bireylerin özel ve sosyal hayatlarının bütünleyicisi haline gelmiştir. Media izleyicileri geniş bir ortamda dağınık ve birbirlerini tanımamaktadır. İzleyen bireyler farklı yaş, cinsiyet, zenginlik ve kültürdedirler. Mass media çalışanları ise belli bir toplumun üyesi olmakla beraber onların amacı en kısa sürede en geniş kitleye ulaşmaktır. 1440’lardan 1960’lara kadar dünyanın görünüşünü değiştiren matbaa, sinema ve televizyon endüstrisidir. 1960 yılından itibaren televizyon tüm dünyayı etkileyen en önemli bir proje kabul edilen televizyon kitlelerin büyük okulu ilan edildi. Televizyon; eğlendiren, bilgilendiren, eğiten bir araç olarak benimsenmektedir (Meriç Yazan, 2000: 152).

Yazar’a göre ilim camiası televizyon hakkında farklı yorumlar yapmıştır. Fonksiyonalist görüşlere göre televizyon kültürel mirasları kuşaktan kuşağa aktaran bireyleri iç ve dış çevreleri hakkında bilgilendiren ve eğlendiren bir araçtır. Tenkitçi bakış açılarına göre televizyon ve diğer mass media araçları dışarıdan gelen farklı kültür, sembol ve mesajlar, ülkelerin yerel ve mahalli kültürlerini bozmaktadır. Özellikle küçük ve gelişmekte olan ülkelere giren değerler ABD emperyalist kapitalizmin değerleridir. Marksist bir sosyolog olan H. Schiller’e göre mass media 3. dünya devletlerinde mallarına ve hizmetlerine pazar arayan çok uluslu ülkeler için bir mekanizma haline dönüşmüştür. Diğer bir teori ise Toronto Okulu’nun teknolojik determinist görüşüdür. Onlara göre toplumdaki bireyler o dönemde toplumda hâkim olan media aracına göre düşünmektedir (Meriç Yazan, 2000: 153).

Meriç’e göre izleyici kitlesi üzerinden yapılan araştırmalara göre aileleriyle bütünleşen ve arkadaş grubu olan çocuklar televizyon karşısında daha az zaman geçirmekte fakat ailesiyle özdeşemeyen yahut bir arkadaş grubuna dahil olmayan çocuklar televizyon karşısında daha fazla zaman geçirmektedir. Televizyon fazla vakit geçiren çocukla filmdeki kahramanları taklit etmekte ve kendilerini kahramanlarla özdeşleştirmektedir. Yoğun çalışmalar sonucunda medyaların izlenmesi davranışlarda ve fikirlerde zorunlu bir değişikliğe yol açmadığını göstermektedir (Meriç Yazan, 2000: 155).

Yazar’a göre Souchon’un 1965-66’ da Fransa’da 1445 lise öğrencisi üzerinde yaptığı anket çalışmasına göre televizyon, kültürel olarak homojenleşmeyi sağlayan yeni bilgiler edindiren bir kaynaktır. Fakat televizyon tek başına kültürlü birey oluşturmamaktadır (Meriç Yazan, 2000: 156).

Meriç’e göre ‘Susam Sokağı’ adlı program Amerikan yapımıdır. Bir saatlik 130 renkli programdan oluşan bu seriye sürekli yeni bölümler eklenmektedir. Program ABD’deki fakir

çevredeki çocuklar için yapılmıştır. ABD’de anaokulu yoktur ve 6 yaşındaki çocuklar zorunlu eğitime başladıklarında çocuklar arasında sosyo-kültürel farklılıklar oluşmaktadır. 1989’da yayına hazırlanan dizide kavramlar, harfler, rakamlar ve aritmetik öğretilerek çocuk programının sonunda çevresini ve kendisini iyi tanımaktadır. Programın yayınlanması sonrası yapılan araştırmaya göre yayını devamlı izleyen, kültürel açıdan yüksek çocuklar programdan daha fazla verim almıştır (Meriç Yazan, 2000: 157).

Ümit Meriç’e göre sosyalleşme, kişilerin içinde yaşadıkları toplumun değerlerini, inançlarını, bilgilerini ve toplumsal kurallarının öğrenildiği ve içselleştirildiği bir süreçtir. Sosyalleşme süreci bireyin doğumuyla başlar ve ölümüyle sona erer. Günümüzde sosyalleşmenin farklı ortamları vardır; aile, arkadaşlık, çalışma grubu, çevre, okul ve mass media. Uzun yıllarca tüm dünya toplumlarında aile sosyalleşmenin başlangıcı olmuştur. Aynı şekilde günümüzde de aile bireyin sosyalleşmesinde ilk sırada yer almakta fakat çocuğun sosyalleşmesinde dış etkenlerde baskın olmaktadır. Bu dış faktörler arasında okul, arkadaş ve mediaların önemi ve rolleri daha fazla artmaktadır (Meriç Yazan, 2000: 159).

Meriç’e göre 1987’de Chombart de Lauwe ve C. Belan 13-17 yaş grubu çocuklar arasında medya incelemesi yapmak için çalışma gerçekleştirmişlerdir. Paris’te okuyan 1131 öğrenciye medyadaki kahramanlar içerisinde en çok hangisini sevdiği ve kime benzemek istersin soruları sorulduğunda sorulara verilen cevaplar toplam 5 kahraman etrafında toplanmaktadır. Yani çocukların model olarak kendileriyle özdeşleştirdikleri kişiler birer hayal olan kahramanlardır. Anketteki çocuklara beğenilme sebepleri sorulduğunda cesaretli, atılgan, büyüklere karşı gelebildiği için şeklinde cevaplar alınmaktadır. Erkek çocukların %4,8’i kadın kahramanları seçerken kadınların %46’sı kadın kahramanları seçmektedir (Meriç Yazan, 2000: 160).

Meriç’e göre çocuk ve reklam konusunda uzun süre yapılan araştırmalara göre çocuklar yalnızca jikletini veya Matchbox arabasını isteyen tüketici değildir. Çocuklar ailenin içerisindeki arzuları ve seçimleri aile tüketimini doğal olarak da ekonomiyi ilgilendirmektedir. Bundan dolayı reklamcılar bu küçük tüketicilerle ilgilenmektedir (Meriç,2000;160). Kitle iletişim araçları arasında çocukların en çok tercih ettiği televizyondur. Çocuklar iki yaşından itibaren sürekli olarak kendi yaşına uygun tüm programları seyretmekte ve spot reklamlara maruz kalmaktadır. Yapılan reklamlar çocuklar için yapılmamıştır. Büyükler için hazırlanan reklam çocukların seyretmesiyle çocuklar sosyalleşmeye, büyüklerin dünyasını tanımaya başlamaktadır. Reklamların etkileme gücü yaş ilerlemesiyle artmaktadır. Çocuğun abla yahut abisinin olması, aile içindeki bireylerin ilişkileri, çocuğun sosyal bütünleşmesi gibi etkenler çocuğun reklam anlayışını etkilemektedir (Meriç Yazan, 2000: 161).

Yazar'a göre televizyon ve diğer sosyalleşme ortamları çocuğun kişiliğini, kavramlarını ve modellerinin oluşmasında etkilidir. Çocukların ve gençlerin -Hyman'ın ifadesiyle- politik sosyalizasyonu siyasi çevresiyle ilgili bilgi ve davranışlar sürecidir. Çocuk kültürünü oluşturacak tasarım, sembol ve kuralları bu sayede teşekkül ederek çevresi üzerinde hakimiyet kurar. Çocuk çevresindeki hâkim değeri farkına varmadan içselleştirmektedir. Bu bilgilerin kazanılmasında televizyonun bilgi kaynağı olarak önemli rol oynamaktadır (Meriç Yazan, 2000: 162). Atkin'in 1973'te 703 çocuğa uyguladığı ankete göre televizyonda siyasi haber izleyen çocukların yaşla birlikte siyasi bilgilerin arttığı gözlemlenmiştir. Yine anne-baba ile siyaset konuşan çocukların siyasi sahada daha bilgili oldukları tespitine varılmıştır. Böyle çocuklar siyasi parti tercihi yapabilmekte ayrıca siyasi liderleri tanıyabilmektedir. Bundan dolayı televizyon çocukların ve gençlerin politik sosyalleşme sürecinde etkin rol oynamaktadır (Meriç Yazan, 2000: 163).

Meriç'e göre 1980'li yıllardan itibaren yeni teknolojiler yeni medialar üretmiştir. Mikro bilgisayarlar, teleteksler, videolar, miniteller gibi iletişim araçlarının televizyondan farklı kullanıcının aktif olmasıdır. Yani televizyon tek yönlü bir basın iken yeni medialarda kullanıcı hem etkilemekte hemde etkilenmektedir (Meriç Yazan, 2000: 163).

Ümit Meriç'e göre 1970'lerden itibaren ABD ve birçok Batı Avrupa ülkelerinde, Nora ve Mink'in ifadesiyle 'telematik toplum' dönemine girilmiştir. Enformik devrim bilginin edinilmesi ve korunması sistemini alt üst ederek örgütlerin ve toplumun tüm düzenini değiştirmektedir (Meriç Yazan, 2000: 164).

Meriç'e göre Pensilvanya'da kapalı kablo sisteminin interaktif özelliğinden faydalanma imkânı tanınan yaşlıların bazıları bu hizmete ilgi göstermemiştir. Yani medyalar sadece alete sahip olmakla değil onları kullanabilme becerisi de istemektedir. Teknolojik aletleri kullananların artmasıyla bilgi deki farklılık sona erecek Orwellvari bir kültür standartlaşacak şeklinde olumsuz yorum yaparken Mc Luhan'a göre 'dünya köyü' gerçekleşecektir. Ona göre toplumdaki bireyler arasındaki duvarlar kalkarak dünyanın hepsi aydın insanlarla oluşan bir köy haline gelecektir (Meriç Yazan, 2000: 165). Standart bir sınıflama ile televizyon seyircileri ikiye ayrılmaktadır. Televizyona bakanlar ve programa bakanlar. İlk gruptaki bireyler medyayı pasif izlerler. İkinci gruptaki bireyler ise ekrana kendilerini ilgilendiren programları tercih ederler (Meriç Yazan, 2000: 165).

Yazar'a göre kapitalist ülkelerin dünya çapındaki üretimini yine dünya çapındaki tüketim sağlayacaktır ki bunu televizyon yapmaktadır. Devletlerin tarihsel ve toplumsal yapılarına göre farklılık gösterse de kapitalizmin düzeni reklamlar sayesinde devam etmektedir (Meriç Yazan, 2000: 166). Türkiye bebekler, çocuklar ve gençler ülkesidir. Yeni neslin

üzerinde özenle durulmalı, her birine ayrı önem verilmelidir. Türkiye’de okula gidemeyen yahut gönderilmeyen pek çok sayıda çocuk ve genç mevcuttur. Televizyonun girmediği ev neredeyse kalmadığından devlet televizyonu yeni nesil için eğitim vasıtası olarak kullanılmalıdır. Meriç’in bu konuda Türkiye Cumhuriyeti’ne bazı önerileri bulunmaktadır (Meriç Yazan, 2000: 167). Bunlar;

1) 0-3 yaş grubu; bu grupta hamile annelere eğitim verilmelidir. Bebeğin beslenmesinden, eğitilmesine kadar her türlü eğitim; eğitimciler, doktorlar tarafından verilmelidir.

2) 3-6 yaş grubu; çocuklara kişilik eğitiminin yanı sıra insanlarla ilişki kurması gibi konularda da eğitilmelidir. Türkiye’de Susam Sokağı gibi bir dizi hazırlayarak kavramlar, harfler, rakamlar, temizlik kuralları, toplum kuralları çocuklara eğlendirerek şarkılı olarak öğretilmelidir. Bunun yanında çocukların yatma saatlerinde onlara eğlenceli kitaplar okuyarak hem geceyi hem de uykuyu sevmeleri sağlanmalıdır.

3) İlkokul çağındaki çocuklar için sabah ve öğlen ikili eğitim şeklinde tekrarlanabilen okul dersleriyle paralel olan media imkanlarıyla zenginleştirilen programlar hazırlanmalıdır.

4) Küçük yaştaki çocukların televizyonu büyükleriyle birlikte izlemeli ve çocuk izlediği programı arkadaşları ve büyükleriyle tartışmalıdır.

5) Öğretici programların yanı sıra 0-14 yaş grubu için eğitici programlara da yer verilmelidir.

6) Yayın yapan kanal dışarıdan çocukların sağlıklarına uygun olmayan reklamları kanalda yayınlamamalı ve reklamlar belli bir denetimden geçmelidir.

7) 0-14 yaş grubu ile ilgili yayın yapan yayınevleri bu kanalda kitap programları yapmalıdır. Böylece çocukların küçük yaşta kütüphane sahibi olmaya özendirilme sağlanmalıdır.

8) Çocukların katılımının gerçekleşeceği tartışma, müsabaka düzenlenerek onların kişilik gelişimine imkân sağlanmalıdır.

9) Kanal da çocuklara ortaokul düzeyinden itibaren gerek ülke içinde gerek ülke dışı uygun programları yayına koyarak yabancı dil eğitimi verilmelidir.

10) Çocuklara kanal vasıtasıyla dini bilgiler verilmelidir. Bu eğitim ilk önce İslamiyetle başlayarak zamanla diğer dinler, peygamberler, ibadetler ve mabetler öğretilmelidir.

11) Çocuklar için özel olarak ülkeyi tanıtan ve sevdiren kültürel gezi programları hazırlanmalıdır.

12) Güldüren kısa oyunlarla çocukların diğer kişilerle iyi ilişkiler kurmanın kuralları, güzel ve doğru bir Türkçe ve temel ahlaki kuralların farkına varması sağlanmalıdır.

13) Önerilen bu maddeler “Çocuk ve Gençlik Televizyon”u kanalı için devlet kısa sürede imkanları sağlamalı ve kanalın alt yapısını oluşturacak olan ekibi ve teknik desteği sağlamalıdır (Meriç Yazan, 2000: 168).

3.2. Engelli Sosyolojisi

Türkiye’de engelli nüfusuna ilişkin ilk sistemli çalışma 2000 yılında genel nüfus sayımında elde edilmiştir. Çalışmaya göre yedi coğrafi bölgede toplam 2117001 engelli birey bulunmaktadır. Bu rakam Türkiye nüfusunun %3.12’ sini oluşturmaktadır. Bu oranın %1,82’si erkek, %1.29’si kadındır. Engelli nüfusunun çoğunluğu genç olmakta ve kentlerde yaşamaktadır (Burcu, 2105: 166).

Normalliğin hâkim olduğu toplumda engelli bireylerin sosyal kimlik edinimlerinde - normalden ayrılma- engelli bireylerin etiketleme ve ötekileştirme süreci başlamaktadır. Nitekim engelli bireyler için üç temel etiketleme ‘tehdit edici, yük, aciz’ biçimi açıklamalar negatif tanımlama olarak adlandırılmaktadır. Bu tanımlama engelli bireylerde toplumdaki diğer bireylerden farklı olduğunu vurguladığından olumsuz etki oluşturmaktadır (Burcu, 2015: 168).

Türkiye’de gelişen zaman içerisinde engeli ile barışık olarak hayata pozitif bakan kişiler olarak tanımlama yapılması üzere engelli bireyler kendilerine karşı bakış açısını değiştirmektedir (Burcu, 2015: 169).

Görme engelli bir babanın kızı olmasına rağmen özürlülerin sosyolojisi konusuyla çok geç meşgul olduğunu ifade eden Ümit Meriç’e göre özürlülük bireyin yaş, cinsiyet ve sosyal kültürel amillere göre yapması gereken sosyal rolleri; yetersizlikten dolayı yeterince oynayamamasıdır. Bu tanıma giren insan grubu her zaman ve her toplumda mevcut olduğundan özürlülük Durkheim’ci anlamda toplumlar için normaldir (Meriç Yazan, 2000: 228). Fiziki bir engel vücudun belli bir bölümünü ilgilendirir gibi görünse de engelin etkisi o kişinin ailesinden başlayarak toplumun bütün kesimlerini ilgilendiren sosyal bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır (Meriç Yazan, 2000: 223).

Meriç’e göre özürlülük klinik türlerine göre:

1-Duygusal özürlüler; görmeyen, işitmeyen, konuşamayanlar,

2- Bedensel özürlüler; dudak, damak, vücut anomalileri,

3- Zihinsel ve serebral özürlüler; çocuk felci gibi özürlülerdir (Meriç Yazan, 2000: 228).

Meriç’e göre günümüzde istatistiki verilere göre dünya nüfusunun %14’nü sakatlar oluşturduğunu söylemektedir. Bu konu tarihi süreç içerisinde incelendiğinde, Osmanlı Devleti’nde Enderun’da dünyadaki ilk üstün yetenekli okulu olduğu görülmektedir. Dönemde

ülkede ilk defa 1889'da işitme engellilerinin eğitimi başlamıştır. 1951 yılından itibaren devlet özel eğitime muhtaç çocuklara eğitim yardımında bulunmaktadır. Ancak Türkiye'de özürllülere verilen hizmet yalnızca %3'tür. Fakülteler ve rehberlik ve araştırma merkezlerine rağmen ülkede hizmetin oranı düşüktür. Türkiye'de engelli vatandaşların yalnızca %10'nun çalışmakta olduğunu, geri kalan %90'ının geçiminin ailesi tarafından sağlandığını ifade eden Meriç, hizmet yaygınlaştırılmadığı, hizmette geç kalındığı yahut hizmette dağınıklık ve kesiklik olduğu sürece özel eğitim anlamını ve önemini yitirdiğini iddia etmektedir (Meriç Yazan, 2000: 232).

Yazar'a göre dünya genelinde özürllülük yüzdesinin düşük olduğu toplumlar dünya genelinde en zengin olan toplumlarla doğru orantılıdır. Bu toplumlar özürllülüğü en aza indirmeyi başaran toplumlardır. Japonya'da yapılan radyasyonla sokaktaki cisimleri görme engellilere hissettirmesi, körlük sorununu tam olarak çözme de görmekten doğan sosyal ve psikolojik sorunları en aza indirmiştir. Atlas Okyanusu'nun doğusu ile Kuzey Denizi'nin güneyinde yer alan Kuzey Batı Avrupa ülkelerinde en az görme özürllü insanlar varken en yüksek körlük Afrika topraklarında ortaya çıkmaktadır (Meriç Yazan, 2000: 235).

Meriç, modern ve post modern bir gerçeklik olan özürllülük hakkında sorunu doğru bir şekilde belirlemek için bazı tespit ve önerilerde bulunmuştur:

1- Özürllülere onları rahatsız eden aşırı ilgi ve tavır sergilemek yerine onlara anlayışla yaklaşılması gerekmektedir. Sonradan yahut doğuştan engele sahip olan engelliler, toplumun diğer bireylerinden farklı olan yaşam serüvenlerine zamanla alışacaklardır. Toplumun diğer bireyleri özürllüleri toplumdaki uzaklaştırmadığı sürece engelli bireylerin adapte süreçleri daha hızlı olacaktır.

2-Özürllülük hayatın farklı ve yeni bir şekilde devam etmesidir. Devletin amacı resmi ve sivil kurumlarda eş güdüm sağlanarak özürllü bireylerin özürleriyle beraber normalleştirilmesidir. Türkiye'de özel eğitiminin kurumsallaştırılması ve yaygınlaştırılması gerekmektedir. Mobil doktorluk kadrosu kurularak özürllü bireyler köylerde, gecekondularda tespit edilerek takip edilmelidir. Dernekler, federasyonlar ve konfederasyonlar arasında koordinasyon kurulmalıdır. Özürllüler bir araya toplanarak toplu şekilde kültürel ve doğa etkinlikleri yapılmalıdır. Ayrıca dünyadaki diğer engellilerle ilgilenen kuruluşlarla bağlantı halinde olunmalıdır.

3- Günümüzde mevcut olan özürllüler genel olarak doğuştan değil sonradan yaşam içinde engelli olmaktadır. Bireylerin engelli olabilecek durumları en aza indirilmelidir. Engele sebep olan doğal afetlerden deprem, sel, savaş vb. gibi durumlara devlet tarafından alınan önlem ile bireylerde sonradan oluşan engel oranı düşürülebilir.

4- Özürlülük konusu hep başlanan fakat yarım kalan gündem maddesi olmaktan çıkarılmalıdır. Türkiye’de MEB, Sağlık Bakanlığı, yerel yönetimler, özel ve kamusal kuruluşlar başbakanlığın etkisinde koordinasyonlu bir şekilde çalışmalıdır. Siyaset adamları, ilim adamları, sanatçılar ayrı ayrı çalışarak ürettikleri fikirleri ve projeleri bildiri ile kamuoyuna sunmalıdır. Devlet halkla temas haline devam ederek engelli bireylerin eğitilmesinde ve topluma kazandırılmasında etkili olmalıdır. ‘Özürlüler Genel Müdürlüğü’ yapılan tüm işlemlerin toplandığı bir merkez haline gelmelidir. Özürlüler için ayrı bir televizyon kanalı kurulmalı görme engellileri için sesli kitap okuma, işitme engellileri için geniş boyutlu özel haber programları sunulmalıdır.

5- Özürlülerin normalleşmesi için bireyin özür grubunun özelliklerine göre bireysel bir eğitim aldıktan sonra normal akranları arasında eğitim öğretime devam etmesi gerekmektedir. Çünkü özürlü eğitimin sakıncalarından birisi de engelli çocukların kendilerinden daha aşağı gelişme seviyesindeki bireyleri dikkate aldıklarından eğitimleri istenilen hızla devam etmemesidir.

6- Engelli bireylerin psikolojileri, sosyal hayatları, eğitimleri, aileleri birbirlerinden farklı olduğundan bireyler gerek kitap yazarak gerek televizyon kanallarına çıkarak her bir engellinin kendi hayatlarını anlatmaları sağlanmalıdır. Bu uygulama onları daha iyi tanınmasını sağlayacak ve içinde bulundukları durumu kendi ifadeleriyle aktarmalarını mümkün kılacaktır (Meriç Yazan, 2000: 239).

3.3. Ümit Meriç’in Batı Sosyolojisi Hakkındaki Düşünceleri

Meriç’in ifadesine göre Avrupa’da Katolik’e karşı uzatılan akıl silahları, belli ölçüde insanları kiliseden uzaklaştırdı. Böylece Avrupa’daki bireyler ya tanrının varlığına müphem yaklaştılar ya da her şeyin ölçüsü olarak insanı merkeze alarak dünyayı kendileriyle başlayıp bitirdiler. Bu durum Avrupa’da büyük sorunlara sebep oldu. Protestan ülkelerde Katolik ülkelere göre durum daha farklıdır. Çünkü Protestan ülkelerde kilisenin rolü küçültülmüştür. Bundan dolayı Weber’e göre Protestan ülkelerde kapitalizm daha yaygındır. Katolik’in düştüğü duruma Protestanlık düşmediğinden Protestan ülkelerde inanan insan sayısı daha fazladır. Özellikle son dönemlerde Güney Kore, ve Çin’de Protestanlığa yoğun bir geçiş yapılmaktadır (Meriç, 2011: 91). 19. yüzyılda üniversite disiplini olan 1839’da dünya diline kazandırılan sosyoloji aslında Avrupa’daki sınıflar arası uçurumu kapatmak üzere doğan bir ilimdir (Meriç, 2011: 90). Avrupa maddi açıdan doyuma ulaşan halkının ruhunu doyuramaz hale geldi. 1882 yılında Bordeaux’ da Eğitim Bilimleri Fakültesi’nde ilk defa kürsüsü kurulmuştur. 1789’daki

ihtilalden itibaren halk hareketleri başlamış ve Avrupa toplumu devamlı devrimler geçirdikten kısa bir süre zarfında üçüncü sınıf dünyanın yağmasını yaptıktan sonra sakinleşmiştir. 19. yüzyılda oluşan toplumsal hareketlilik 20. yüzyılda sakinleşmiş ve Avrupa ekonomik sorunları çözümlenerek işgücü gerekli olan yerlerde Avrupa-dışı insanları kullanmıştır. Kafa gücü ile kol gücünü birbirinden ayırarak, kol gücü için üçüncü dünya ülkelerindeki bireylere yönelmiştir. Batı günümüzde iktisadi açıdan istediği yerededir. Fakat 21.yüzyılda yaşanan kargaşalar ve değişimler tarih süresince yaşanan değişimlerden daha derin ve geniştir. Dünya nüfusu büyük bir hızla artmakta Atlas Okyanusu'nun kuzey sahilinde başlayan endüstrileşme hareketi dünyanın pek çok yerine yayılmaktadır. Dünya çapında ticari alışverişler artarken teknoloji üst üste başarılar göstermektedir. Enerji ve hammadde tüketimi gittikçe artıyor ve dünya çapında göç hareketleri yaşanmaktadır. Yani insanlık tek bir dünya sistemi içerisine girmektedir. Dolayısıyla dünyanın bir yerindeki olay dünyanın geneline yayılarak beklenilmeyen sonuçlar oluşturmaktadır. 1900'lü yılların başında orta ve batı Avrupa'daki devletlerin ellerindeki güç yok olmaya başlamıştır. 20. yüzyılın sonuna doğru Avrupa merkezli dünya yok olarak Avustralya ya da Çin gibi nitelikleri bir kıtaya yahut alt kıtayı kapsayacak kadar devletler; Singapur veya Jamaika gibi küçük ülkeler gibi farklı boyutlarda devletler oluşmuştur. Bu ülkeler birbirinden bağımsız olmakla birlikte uluslararası hukukta eşit statüye sahiptirler. Temelinde siyasi ve ekonomik çalkantılar olan sosyoloji ilmi günümüzde Batı'da sükunete ermiş ve Avrupa'daki gibi eskimiştir. Bu çağda Batı sosyolojisi kendi toplumu ile ilgili araştırma yapmak yerine Batı-dışı toplumlar üzerinde çalışma yapmayı tercih etmektedir (Meriç, 2011: 55).

Meriç, Batı ilminin son bir buçuk asrıdan, Türkiye'ye ışık tutacağını düşündüğü; A. Comte'nin 'Pozitif Felsefe Dersleri', M. Mauss- P. Fauconnet 'in 'Sosyoloji: Konusu ve Yöntemi', H. Lévy- Bruhl'e 'Suç ve Suçlunun Sosyolojisi', F. Braudel'in 'Tarih ve Sosyoloji', Claude Lévi- Startus'un 'Antropoloji', Jean Cazeneuve'nin 'Medya ve İnsan' ve K. Denbigh'in 'İlmi Metod: Düzen mi Özgürlük mü' adlı makaleleri çevirerek sosyoloji hocaları ve talebelerine yeni ufuklar açacağını ümit etmektedir (Meriç, 2012: 10).

3.4. Ümit Meriç'in Türk Sosyolojisi Hakkında Görüşleri ve Türk Sosyolojisinin Problemleri

Ümit Meriç' göre 1839 tarihinde oluşmaya başlayan sosyoloji sözcüğü socius ve logos kelimelerinden yani toplum ve bilim kelimelerinden oluşmaktadır. Literatüre kelimeyi kazandıran Fransız sosyolog Auguste Comte' dur. Kelime Yunanca ve Latince sözcüklerden

meydana gelir ki bu batı dilleri kurallarına uygun değildir. Kelime İngilizce sociology, Farsça cami-i şinasi olarak çevrilmektedir. Türkiye’de ilk dönemlerde ilm-i içtimai yahut içtimaiyat olarak kullanılırken daha sonra Türkiye Türkçesine sosyoloji kelimesi yerleşmiştir (Meriç, 2019: 408).

Yazar’a göre Sosyoloji kürsüsü 1893’te ilk defa Bordeaux Üniversitesi’nde Emile Durkheim tarafından kurulmuştur. İkinci sosyoloji kürsüsü ise 1895’te Amerika Birleşik Devletleri’nde Şikago’da kurulmuştur. Üçüncü sosyoloji kürsüsü ise 1912’de Osmanlı Devleti’nde İstanbul Darülfünunda içtimaiyat kürsüsü olarak açılmıştır. Türkiye dünyada üçüncü Avrupa’da ikinci sosyoloji kürsüsüne sahip olan ülkedir (Meriç,2019; 409). Sosyoloji bilimi ilkel tarifiyle; toplumların ve toplum içerisindeki olayların ve toplumların kendilerini tanıma ve tanıma ilmi olarak açıklanabilir (Meriç, 2019: 413).

Recep Şentürk’ün *Fıkıhtan Sosyal Bilimlere* adlı kitabından bir bölümü aktaran Ümit Meriç’e göre Osmanlı devletinden günümüze toplum bilim tarihinin 3 ana evresi vardır;

1. Evre; Osmanlı Devleti’nin kuruluşundan Tanzimat Fermanı’nın ilanına kadar olan fikhin hâkim olduğu klasik dönemdir.

2. Evre; Tanzimat’tan Cumhuriyet’in kuruluşuna kadar olan dönemdir. Bu safhada Osmanlı Devleti cihan görüşünün ana yapı ögesini oluşturan fikhin kapsayıcı etkisi sınırlandırılmaya çalışılırken diğer yönden ihya ve sosyal bilimler uzlaştırılmaya çalışılmıştır.

3. Evre; Cumhuriyet’in kuruluşundan günümüze kadar olan evredir. Bu dönemde fikhin resmi ifadeden kaldırıldığı Batılı Sosyal Bilim söyleminin hızlı ve resmi olarak benimsendiği evredir (Meriç, 2019: 393).

Yazar’a göre Türkiye’de sosyoloji bilimi ithal bir bilim olarak başlamış ve siyasi ilişkilerin sonucunda Fransız sosyolojisinin etkisinde kalmıştır. Ülkemize Emile Durkheim’in bilim anlayışını getiren Ziya Gökalp’tir. Durkheim’in şemasına göre toplumlar belli evrelerden geçer ve imparatorluklar parçalandıktan sonra devlet yönetimine geçilir. Emile Durkheim’e göre ülke, imparatorluk devletine hakimse yıkılarak ulus devlet yönetimine göre idare edilmelidir. Fakat imparatorlukların parçalanmasıyla her yer ulus devlet yönetimine geçmemiştir. Örneğin ABD pek çok ulustan oluşan bir ülkedir. Fransa pek çok etnik ögeden meydana gelmiştir. Mustafa Kemal Atatürk tarafından zamanın koşullarına göre belirlenen imparatorluklardan ulus devlet anlayışına geçiş tezi üniversitelerde tebliğ edilmiştir. Ardından Amerikan Sosyolojisi İkinci Dünya Savaşı sonrasında bilhassa Ankara Dil Tarih Coğrafya Fakültesi aracılığıyla küçük analizler içerisinde toplumu ayrıştırmaya başlamıştır. Ankara’daki Dil Tarih Coğrafya Fakültesi bu hususta bir fetişizm oluşmasına sebep olmuştur. Türkiye’de farklı metot ve farklı konularda çalışanlar bilimsel sonuçları birleştirememişlerdir. Böylece sosyolojiyi Batı

tecübelerinden yararlanarak ülke içinde kullanacaklar iki kısma ayrılmaktadır. Birinci kısım tarihi ve belgeli çalışmaları sürdürenler; ikinci kısım ise güncel ve mikro çalışmaları gerçekleştirenlerdir. Süreç içerisinde kısımlar birbirlerinin bulgularına önem vermemiştir. Toplumun kendini tanıması ve tanıtması bu iki tavrın birleşmesiyle sağlanmaktadır (Meriç, 2019: 413).

Meriç, aynı düşünceleri paylaştığını ifade ettiği Kurtuluş Kayalı 'ya göre hemen her alandaki çalışmalarda mikro konulara odaklanılması ve olayların arasında bağlantının kurulmaması, ülkemizde sosyolojik bağlantılarının kurulmamasından dolayı olmuştur. Türk sosyologlar kendi ülkelerinin gerçeğine yabancılaşmıştır. Son dönem entelektüelin Batı dillerinin çevirmenliğini yapmaları, mikro konularla uğraşılması, ilginin yabancı parçalar üzerine yoğunlaşması gibi ve daha pek çok sebepten dolayı son elli yıllık tarihin hafızalardan silinmesine neden olmuştur. Ülkemizde genelde sosyal bilimler özelde sosyoloji ilmi tehlikeli bir durumdadır. Dünyadaki ilerlemeleri, Batı sosyal bilimlerini ve toplumun sorunlarını Türkiye perspektifine göre yorumlanmaktadır (Meriç, 2019: 396).

Ümit Meriç'in de çalışmalarına önem veren Ertan Eğribel ve Ufuk Özcan'a göre SSCB'nin öncülüğünde başlayan gelişmeler bütünsel dünya görüşlerini reddeden yeni bir bilim anlayışı geliştirmiştir. Bu anlayış post-modern bütüncül kavramların karşısında farklı bir kurumsal girişimdir. Her çeşit otoriteye ve kavrama karşı çıkan ve bütünsel dünya görüşlerinden vazgeçerek var olan hakimiyetini pekiştiren durumuyla post-modernizm Batı dünya egemenliğinin oluşturduğu güven ve bu durum değişmeyeceği öğretisi ile biliminin sonunun geldiğini ilan etmiştir. Fakat Türk sosyolojisi 19.yy. da başlayan ve 20.yy. içerisine alan bütünsel dünya görüşünü reddeden, geçmişle ilişkisini koparan Batı öncülüğündeki sürecin sona ermesi zorunlu değildir. Türk toplum düşüncesi, Anadolu'nun Türkleşmesi ve Osmanlı'nın Batılaşması gibi önemli bir yol ayrımındadır. Batı, dünyayı en küçük birime kadar parçalama düşüncesi dışında Batı-dışı toplumlara teklif edeceği bir tasarı kalmamıştır (Meriç, 2019: 397).

Ümit Meriç'e göre sosyoloji ilmi geçmişi yorumlamak, anı anlamak ve yarınları aydınlatmak üzere emperyal bir durum sergilemelidir. Türkiye ithal edilen Fransız sosyolojisinin büyük sentezleri ve Amerikan sosyolojisinin küçük analizleri karşısında istenilen tavrı sergileyememiştir. Oysa sosyoloji ilmi ne dünü kuşatmakla yetinmeli ne de mikro çalışmaların yolundan giderek nereden geldiğini ve nereye gideceğini şaşırان bir ilim olmamalıdır. Ülkemizi ülkemizle tanıştıracak olan sosyoloji ilmi bu iki tavrın meczedilemesiyle sağlanmaktadır (Meriç, 2019: 398).

Ümit Meriç, Türk sosyolojisine yerli bir nefes veren sosyologlarımızdan biri olduğu söylenebilir. Doğal olarak sosyolojiye başladığı dönemdeki okumaları Batılı sosyologlar ve Batı düşüncesi üzerine olmuştur. Ancak Ümit Meriç'in sosyolojik fikir serüveni Batı dünyası üzerine sabitlenmiştir. O, Batı'yı Batılı sosyologlar tarafından da kabul görmüş, yerli bir sosyolojinin gerçekleşmesi için çaba göstermiş, Batı sosyolojisini özellikle ortay çıkış koşulları ve işlevleri itibariyle ciddi eleştirilere tabi tutmuştur (Daştan, 2014: 3).

3.5. İslam Coğrafyalarında Sosyal Bilim Çalışmalarına Bir Örnek (Tunus)

Meriç'e göre Türkiye, Arap ülkelerinde yapılan sosyal bilim çalışmalarına ve yayınlarına ilgi göstermemektedir. Oysa müslüman- Arap ülkelerinde, Batı yörüngesinde yahut Batıya karşı çıkan sosyal bilim çalışmaları mevcuttur. Türkiye Doğuyu, Kuzeyi, Güneyi bütün yönleriyle taraması gerekirken sadece yakın ve uzak Batı'nın çalışmalarını dikkate almaktadır. Türkiye'nin Batı'ya göstermiş olduğu 'tefekür monogamlığı' Batı-dışı ile tanışmayı yahut Batı-dışına kendimizi tanıtmayı ve dolayısıyla bağlantı kurulmasını engellemektedir (Meriç, 2019: 265).

Aynı düşünceye sahip olduğunu dile getiren Ümit Meriç, *Avrupa ve İslam*'ın yazarı Hişam Cahit ve Tunuslu Profesör Talbi'ye göre Batı hep bizi inceleme halindedir. Biz yani Batı-dışı toplumlar kendilerini inceleyemedikleri gibi Batı'yı da incelememektedir. Almanya, Fransa ve Amerika'nın islam ülkelerini inceleme enstitüleri olmasına rağmen Tunus'un, Türkiye'nin, Mısır'ın, Almanya, Amerika yahut Fransa'yı inceleme enstitüsü bulunmamaktadır. Ümit Meriç'e göre poşet mendili olarak anılan Tunus, Cezayir ile Libya arasına sıkıştırılmıştır. Osmanlı'nın 300 yıl kıyısında ve himayesinde kalan Tunus'ta FTERSİ (Osmanlı ve Endülüs Tarihi Bilgi ve Belge Merkezi) Osmanlı Araştırma Merkezi bulunurken Türkiye Cumhuriyeti'nde herhangi bir Osmanlı Araştırma Merkezi bulunmamaktadır. Prof. Dr. Nejat Göyünç'ün 1980'den 1990'a kadar 10 ciltlik çıkarılan Osmanlı Araştırma Dergisi Libya Arab Halk Sosyalist Cemiyeti'nin Merkezül Cihadı'nın ve Bahreyn Arşiv Müdürlüğü'nün katkılarıyla basılmaktadır (Meriç, 2019: 266).

Meriç'e göre dünyanın belli ülkeleri tüketici piyasalarını ve uzay boşluğunu bölüşükleri gibi dünya toplumlarının geçmişlerini belli bir temele oturttarak geleceklerini planlamaktadır. Türkiye dünya bilim pazarının büsbütün dışında değil ama bir hayli taşrasında durmaktadır. Batının ürettiği kitaplar ve dergiler gerçek olarak atfedilerek piyasaya sürülmektedir. Türkiye, tarihinin ve coğrafyasının oluşturduğu mecburiyetle ve var olan insan potansiyeli ile bu bilgi ağının dışında kalamamaktadır. Türkiye Cumhuriyeti'nin unuttuğu bu konumunu Tunus'ta kurulan Osmanlı Araştırma Merkezi hatırlatmaktadır. Tunus'un Zagvan

kentinde 1985'te fikrinin, 1989'da binasının temelleri atılan FTTERSİ, Arap ülkelerinde, Türkiye, Amerika ve Avrupa'daki beşerî ve sosyal çalışmaları özel bir vakıf eşliğinde belli zamanlarda bir araya getirip, bilimsel ortaklık ve görüş aktarımının yapılması için kurulmuştur. FTTERSİ, iki derginin yayınıni sürdürmeye devam etmektedir ki bu dergiler:

- 1- Mağreb Tarih Dergisi 1974'ten beri çıkan dergi 76. sayısındadır.
- 2- Osmanlı araştırmaları için yapılan Arap Tarihi Dergisi, 1990'dan beri çıkan dergi 14. sayısındadır.

FTTERSİ, 1988'den beri 17 tane uluslararası bilimsel toplantılar yaparak konferansların devamını sağlamıştır. FTTERSİ'nin en önemli amaçlarından birisi Arap, Fransız, Amerikan, Türk, İspanyol gibi bilim adamları arasında uluslararası iş birliği kurmaktır (Meriç, 2019; 268). FTTERSİ'nin düzenlediği ve kitap olarak bastırılan konferansların bazılarının başlığı şu şekildedir;

“- *Osmanlı Dönemi'nde Arap Eyaletlerinde Sosyal Hayat*, 3 cilt, 1988.

- *Osmanlı İmparatorluğu Dönemi'nde Arap Eyaletlerinde İdari Hayat ve Azınlıklar*, 1 cilt, 1991.

- *Osmanlı Dönemi'nde Arap Eyaletlerinde İdari Hayat ve Azınlıklar*, 3 cilt, 1991.

- *Arap Dünyasında Enformasyon ve Telekomünikasyon Teknolojileri: Geleceğe Meydan Okuyuş*, 1989.

- *Osmanlı Dönemi'nde Kızıl Deniz, Şehirleri ve Demografik Yapıları*, 1992.” (Meriç, 2019; 269).

Ümit Meriç'inde projelerini desteklediği Temimi'ye göre özellikle son on yılda Arap ülkelerinde birçok üniversite ve araştırma merkezleri açılmış ve bunlara önemli miktarda bütçe ayrılmasına rağmen araştırmacılar tarafından istenilen performans alınmamıştır. Bunun nedenini Temimi, Arap ülkelerinde uzun vadeli bir araştırma politikasının olmadığından kaynaklı olduğunu savunmaktadır. Temimi'ye göre 21. yüzyılın eşğinde bilimsel araştırmalara yeni bir hareketlilik getirmek için Türkiye-Arap ülkelerindeki araştırma kurumlarının tecrübelerini birbirlerine aktarmaları gerektiğini dile getirmiştir (Meriç, 2019: 270).

Ümit Meriç'e göre İslam dünyası, Asya ve Avrupa arasında bir kültür bağlantısı oluşturmaktadır. 1864'te Stockholm'deki şarkiyatçılar kongresi'ne giden Ahmet Mithat Efendi kongrede Avrupa'lılara “Siz Doğu'yu inceleyen müsteşriklersiniz, şark uzmanlarısınız. Biz Batı'yı inceleyen mustagripleriz, garp uzmanlarıyız.” demiştir. Mithat Efendinin düşüncesinden hareket eden Meriç'e göre İslamiyet üzerine dünya pek çok araştırmalar yapmaktadır. İslam toplumu, İslam sanatı, İslam ideolojisi... Müslüman olmayan bir bilim adamının İslamiyeti incelemesi ile müslüman olan bir araştırmacının İslamiyeti inceleme şekli

aynı olmamaktadır. Nitekim Weber de bir toplumu anlayabilmek için toplumun getirilerini içselleştirildiğinde anlaşılacağını söylemektedir. Günümüzde nicel yöntemler kadar nitel yöntemlerde geçerlidir ki nitel yöntemler içten anlamayı sağlamaktadır. Nitel ve nicel çalışmaları kalp ve beyin metaforuyla anlatmaktadır. Meriç, kalp ve beyin frekansıyla çalışan, Asrı Saadetten günümüze kadar gelen tüm İslam alimlerine Ümmetolog ve onun oluşturduğu bilim dalına ‘Ümmetoloji’ adını vermiştir. Bu kavram bir türentidir. Ümmeti ümmet içinde inceleyen İbn Haldun’dan Said Nursi’lere kadar gelen alimler ağına ümmetolog denmelidir. Meriç, Arap-İslam dünyasının ümmetolog listesine layık olan Temimi’ye, FTERSİ’yi kurup tüm dünyaya kapılarını açmasından dolayı minnettar olduğunu dile getirmektedir. Temimi’nin kurduğu merkez tarih ve sosyal bilimleri birbirine yakınlaştırmaktadır. Temimi’nin düzenlediği uluslararası konferanslarda Osmanlı hakimiyeti sonrası Avrupa sömürgesi olan devletlerde, Türklerin yaşadığı zaman ile ilgili taraflı değerlendirmeler yapan anlayışın yok olmasını sağlayıp onların yerine arşiv belgelerine dayalı gerçek bilimsel değerlendirmeler yapılmasını sağlamıştır (Meriç, 2019: 272-273).

Meriç’e göre Temimi’nin oluşturduğu düzen bilhassa Osmanlı araştırmaları konusunda Türk, Arap, Avrupalı ve Amerikalı tarihçiler arasında yeni bir diyalog zemini hazırlamıştır. Siyasi ve entelektüel eğilimi farketmeksizin her ilim adamının araştırmalarını açıkça tartışabileceği bir merkezdir. Temimi, ilk sayısı 1973’te çıkan *Revue d’Histoire Maghrébine*’de yayımlanan toplam 1100 makale ve *Arap Historical Review For Ottoman Studies*’de yayımlanan 250 makalelerin ortak kaygısı diyaloga açık olma, hoşgörülü olmaktır. 15 sene boyunca düzenlenen on uluslararası Osmanlı Araştırma toplantısının tamamı kitap halinde basılmıştır. Osmanlı döneminde Arap vilayetlerinde ekonomik, sosyal, idari hayat bu kitaplardan bazılarıdır (Meriç, 2019: 273).

Ümit Meriç’inde söylediği üzere FTERSİ, Mart 1995’te 16 ülkeden 40 uzmanın katıldığı “Arap ülkelerinde ve Türkiye’de araştırma kurumları ve beşerî ve sosyal bilimlerin gelişmesine katkı” adlı bir kongre düzenlemiştir. Nisan 1996 yılında Rönesans döneminde Hristiyanlar ve Müslümanlar üzerine iki toplantı yapılmasını sağlayan vakıf Mayıs 1996’da “Arap ülkelerinde ve Türkiye’de Batı Bilimsel Araştırma Metodolojilerinin Etkileri” başlıklı kongre ülkemizi ve beşerî bilim mensuplarını çok ilgilendirmektedir (Meriç, 2019: 274).

3.6.Ümit Meriç’e Göre 21.yy. Başlangıcında Şehir Konut ve İnsan

Kent sosyolojisinde mekân için sosyal bir yer olarak tanımlanmaktadır. Bu açıdan mekân mana yüklü bir yerdir. Mekân hareket, farklılaşma, çeşitli toplumlar tarafından atıfta

bulunulan farklı sembolü ve anlamı ifade etmektedir. Bundan dolayı mekân, içinde bulunduğu topluma kimliğini vermektedir. Mekân ile sosyal yapı-sosyal ilişkiler arasında karışık ve çok yönlü ilişki bulunmaktadır (Meriç vd., 2004: 25).

Meriç'e göre İnsan- doğa- toplum arasındaki ilişki dünyaya yeni gelen bir bebek ile yeni vefat eden yaşlı insan kadar tüm bireyleri ilgilendiren bir konudur. İnsan-doğa-toplum arasındaki dengenin bozulmasından kaynaklanan problemlerin evrensel bir çözümü yoktur. Meriç, dünyanın tümünü ilgilendiren bir sorunu Türkiye alanında daraltıp hatta onu altıda bir oranında küçülterek İstanbul şehri için bir durum tespiti yapmıştır (Meriç, 2019: 333). Tarihin en büyük üç İmparatorluğuna; Roma, Doğu Roma ve Osmanlı'yı barındıran bu şehir 'Şehirlerin Kraliçesi'dir. M.Ö. 657' de Grek kolonisi olarak kurulan şehir, M.S. 330'da Roma İmparatorluğuna, 1453'te ise Osmanlı Devleti hâkimiyetine geçmiştir (Meriç, 2010: 4).

İstanbul'da günümüzde aşırı derecede bir nüfus artışı sorunu olmasından dolayı şehrin çok fazla sorunları oluşmuştur. Almanya'nın en büyük şehri yemyeşil bir orman içinde yüzme yarışı yapılan Hamburg'un 30 yıl önce de nüfusu 1 milyon 700 bin iken İstanbul'un nüfusu 50 yıl öncesinden on kat daha artmış durumdadır. Meriç'in kendi ifadesine göre 'Bu Şehr-i Sitanbul' bir taraftan Tekirdağ'a diğer taraftan Kocaeli'ne kadar genişlemiş bir şehirdir. 1950 yılından sonra köylerden kentlere bekar erkek göçü vardır. Bu bekar erkekler mevsimlik çalışarak köylerine geri gitmektedirler. 1960 yılından sonra traktörlerin tarlalara hizmet vermesinden dolayı köydeki genç bireyler merkezlerdeki fabrikalarda çalışmaya başlamıştır. 1965'ten sonra kadın ve çocuklarında şehir merkezlerine göç etmeleriyle köyden kente göç tam anlamıyla gerçekleşmiştir. 1950'de İstanbul'da yaşayan nüfusun %53'ü İstanbullu iken 1980'de %37'si İstanbul doğumludur. 1990'dan itibaren Bulgaristan, Yugoslavya, Almanya ve Yunanistan 'dan göç alan İstanbul, içerisinde çok farklı hayat tarzı barındırmaya başlamıştır. 1975 yılına kadar şehrin uğrak olmayan yerlerine gecekondular kondurulmuştur. 1984 yılında bu konutlara af getirilerek eski gecekondu semtleri hızla gecekondu-apartman semtlerine dönüşmeye başlamıştır (Meriç, 2019: 333).

Meriç' göre Ülke içerisinde değerlendirme yapıldığında; 6 danışma heyeti, 150 gönüllünün, Prof. Dr. İlhan Tekeli'nin redaksiyonluğunu yaptığı ve Toplu Konut İdaresinin basımını sağladığı bir kitapçık bulunmaktadır. Bu rapor Türkiye'nin konut durumunu uluslararası standartları esas alarak yüzde ve dolar bazında tanıtmaktadır. Bu raporun ardından Mimarlar Odası 'Arşiviniz İçin' başlığında özel bir sayı çıkarmıştır. Mimarlar Odasının bu raporu İstanbul perspektifinden sorunları ele almaktadır. Ardından Doç. Dr. Turgut Cansever'in etkin olduğu Hak-iş tarafından bir rapor yayınlanmıştır. Bu rapor milli ve yerli olması açısından önemlidir (Meriç, 2019: 337).

Ümit Meriç' göre insan- şehir ve tabiat konusu dikkate alındığında bireyler içinde hayatını devam ettireceği ev ve şehri bir anlamda omuzlarında taşıyarak hayat yolculuklarına devam etmektedir. Coğrafya, meskeni önemli derecede etkilemektedir. Turgut Cansever'in raporunda bahsettiği gibi 'Chicago Tipi' yere kadar uzanan camlar Erzurum'da abes bulunmaktadır. Çünkü o coğrafya, Chicago tipi pencereler gerektirirken başka yerde kuzey cepheye cam koyulmamasını gerektirir. Coğrafyadan soyutlanarak bireylerin yaşamlarına devam etmesi mümkün değildir (Meriç, 2019: 339).

Yazar'a göre konutları etkileyen bir diğer etkin ise siyasi şartlardır. Örneğin Fransız İhtilalinden sonra ortaya çıkan isyancılar sokak aralarına kaçarak iz kaybettirdiktenlerinden dolayı isyan bastırılmıyordu. Bundan dolayı 19. yy. Haussman tarafından Paris caddelerinde bitişik nizam binalardan oluşan şanzelize bulvarı yapılmıştır. Aile yapısı da konut biçimlerini etkileyen bir diğer etkidir. Dünyaya egemen olan çekirdek aile yapısı küçük, dar konutlara ihtiyaç duyarken geniş aile tipine hâkim olan yerler ise ferah ve geniş olan saray, şato yahut konağa ihtiyaç duymaktadır. Bütün bu coğrafi, siyasi, iktisadi ve ailevi şartlar geçmişi ve günümüzün koordinatlarında birleşerek bireyin evini ve şehrini oluşturmaktadır (Meriç, 2019: 340).

Ümit Meriç için yerleşim konusunda insanlığın ortak problemi bu konunun sorun olmasıdır. Çünkü betonlaşan toplumlar ile çamurlaşan toplumların sorunları kesinlikle aynı değildir. Türkiye'de de olduğu gibi bazı toplumların kent kısmı betonlaşırken kırsal kesimi çamurlaşmaktadır. Orta Anadolu bozkırlarındaki köy imgelerine göre köy, mahrumiyet, imkânsızlık ve çirkinlikler bölgesi olmasından dolayı hemen terk edilmesi gerekmektedir. Halbuki Almanya'daki köyler gözlemlendiğinde şehirler kadar güzel olan kırsalın kentlerle arasında tren bağlantısı kurularak mesafe en aza indirilmeye çalışılmıştır (Meriç, 2019: 341).

Oluşan problemler karşısında ideal bir çözüm bulunmamakla birlikte sağlıklı gerçekleri daha sağlıklı hale getireceği konusu da bir sorun teşkil etmektedir. Cansever'e göre bu problem; büyük şehirler asıl niteliklerine döndürülmeli yani kentleşmeye bağlı olarak artan nüfus yeni oluşturulacak olan 'galaksi tipi- yıldız kümesi' şeklindeki şehirlere kaydırılmalıdır. 1979 yılından sonra çıkan gecekondu affı ülkede yap-satıcılığa ve bir rantıye-spekülatör grubun oluşmasına neden olmuştur. İdeal ve asıl olan ise şudur: Devlet iskana açtığını ilan ettiği toprakların alt yapı kurumlarını yaparak, buraya gelecek bireylerin her birine bahçe içinde özel talepler dikkate alınarak müstakil evlerden oluşan şehirler inşa etmelidir. Bu şekilde yapılan şehirleşme planına göre biner ailelik mahallelere ve küçük şehirlere yol açacaktır. Bu şehirlerin yahut mahallelerin kendi içlerinde ihtiyaç giderici organizasyonları kurularak, etrafındaki

tarımsal arazileri kendileri tarafından işlenmesi sağlanmalıdır. Oluşturulan kentler arasındaki bağlantılar demiryoluyla kurulmalıdır (Meriç, 2019: 342).

Meriç'e göre Türkiye bilinen ve önemli bir deprem kırığının üzerinde bulunmaktadır. İlkel yöntemlerle yapılmış olan gecekonduların yerine doğaya ters düşen şekilde yapılan dört-beş katlı apartmanlar ve büyük kurumlar depreme dayanıksız yapılardır. İstanbul'un fethinden sonra Roma tarzı yapı malzemeleri uygulanarak taştan evler inşa edilmiştir. Fakat Osmanlı döneminde İstanbul'un rutubetli havasından dolayı evlerin yapı malzemesi ahşap olarak tercih edilmiştir. Ancak ahşap evler İstanbul yangınlarına sebep olarak kagir evlere geri dönmüştür. İmparatorluk döneminde cami avlularının geniş tutulmasının sebebi oluşan yangından yapının etkilenmemesi ve zarar gören mahallelinin avluya sığınabilmesi içindir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye çok hızlı bir şekilde şehirleşme ve şehirlileşme sürecine girmiştir. Türkiye 1945'te yani İkinci Dünya Savaşı sonrası nüfusunun %18'i kentlerde yaşamaktadır. Günümüzde ise nüfusun %60'ı kentlerde yaşamaktadır. Yani Türkiye günümüzde köyleşmiş kentlerde sözde kentli bir toplumdur. Türkiye'nin ikinci özelliği ise son çeyrek asırda Marmara, Ege ve Akdeniz kıyılarında nüfus ve sermayenin toplanması Türkiye'nin kıyısallaşmasına neden olmuştur. Üçüncü bir özellik ise ülke genelindeki refah ve rahatlık düzeyi eşit dağılım göstermemektedir. İstanbul-Ankara-Adana otoyolunun batısı ve güneyindeki kalan kesim ile doğusu ve kuzeyinde kalan kısım arasında ekonomik olarak fark büyüktü. Doğu ve kuzey olan taraf güney ve batı tarafa sürekli olarak göç vermektedir. Buradaki şehirler yoğun imar hareketi içinde iken ülkenin üçte bir ekilebilir toprakları farklı amaçlarla kullanılmaktadır. Türkiye'nin kıyı alanları ise turizm ve ikinci konut kullanımının baskısıyla tamamen imara açılmıştır. Kıyı şeridindeki nüfus yoğunluğu sırasıyla Marmara, Ege ve Akdeniz'de yoğunlaşmaktadır. Tarım topraklarının tam ortasında ve ormanların içinden geçirilen transit karayolları öngörülemeyen sonuçları neden olmuştur (Meriç, 2019: 344-345).

Meriç'e göre Türkiye su kaynakları açısından zengin bir ülke değildir. 1994 yılında ülke genelinde tüketilen 34 milyar su tüketiminin %16'sı içme %10'u sanayi %74'ü ise sulama amaçlıdır. Şehir merkezlerine yerleşimin fazla olması suların kirlenmesi neden olmuştur. Şehir merkezindeki yoğun nüfus ses kirliliğine sebep olmaktadır. Ortalama sağlıklı bir bireyin tehlike sınırı 65 desibel iken otoban kenarında oturan bireyler gündüz 75 desibele gece 72 desibele maruz kalmaktadır (Meriç, 2019: 346).

Ümit Meriç'e göre Türkiye'de bazı kentlerde uygulanan modernist yaklaşımlar başarıyla sonuçlanmıştır. Konya, Kayseri, Muğla, Denizli gibi şehirler başarıya örnek gösterilebilir. Şehir merkezlerinde birbirinden koparılan aile efradı gecekonduda birbirlerine yakınlaşmaktadır. Annenin çalışma zorunluluğuna bir ihtiyarın bahçede torununa bakması

olumlu çözüm olmaktadır. Başka bir deyişle çocuk büyükannesinden ve büyükbabasından kültürünü, tarihini, dilini, sözcüklerini ve ailesini öğrenmekte kültürel devamlılık sağlanmaktadır. Günümüzde Türkiye’de kuşaklararası bağ kopmakta aile bireyleri ve akrabalar birbirlerinden uzak düşmektedirler (Meriç, 2019: 348).

Geleneğin modern dünya da yer edinmemesinden dolayı günümüzde muhafazakarlık kavramı ortaya çıkmıştır. Bir diğer ifade ile muhafazakarlık, geleneğin modernlik karşısındaki yenilgisinin sonucudur. Modern muhafazakarlık ise an yani şimdi ile ilgilenmektedir. Bu açıdan modern muhafazakarlık melez bir kavram olarak tanımlanabilmektedir. Melez olması modernlik ve muhafazakarlık arasında rahat bir şekilde kolaj yapmasından kaynaklanmaktadır. Modern muhafazakarlık zamanın değişen durumlarına uyum sağlayarak geleneksel düşünce ve pratiklere uygun yeni bir düşünce sistemi oluşturmaktan dolayı muhafazakarlık kavramından farklıdır. Bu kavramın toplumsal karşılığı ise modüler kimliktir. Melezlik, modüler kimlik ve kolaj kavramları Konya şehrinin son zamanlardaki yaşam biçimini anlatmaktadır. Konya sosyal yapısıyla post modern dünyada yalnızlaşan insanlara bir model sunmaktadır. Bu açıdan Meriç ve arkadaşları sosyal doku projesinde Konya şehrini çalışmayı uygun bulmuşlardır (Meriç vd., 2004: 37).

Meriç’e göre köylerin kentleşmesi, kentlerinde köyleştirilmesi gerekmektedir. Diğer ifadeyle kentler insanla doğa, insanla insan ilişkilerine sevgiyi eklerken; köyler ise çağdaş dünyanın getirisi olan iletişim ulaşım ve teknik imkanlardan yararlanması gerekmektedir (Meriç, 2019: 349).

3.7. Ümit Meriç’e Göre Cenin Sosyolojisi

Günümüzde nüfus planlama ve doğum kontrolü üzerine tartışma yapılan önemli konulardandır. Nüfus planlamasını kanun; fertlerin arzuladıkları sayı ve zamanda çocuk sahibi olmaları şeklinde tanımını yapmaktadır. Doğum kontrolü yahut nüfus planlaması olarak adlandırılan politika yeni oluşturulmuş bir fikir değildir. İngiliz ekonomist Malthus’a göre her yıl nispetle artan dünya nüfusunda gıda kaynakları yeterli olmayacaktır. Bundan dolayı çocuk düşürmeye müsaade edilmiş, evlenmeye ve doğuma engel olunmaya çalışılmıştır. Miletus’un teklifi ve bu düşüncesi yanlış olmakla birlikte kafa ve beden gücünü birlikte kullanan milletler artan nüfusu ile gıda kaynaklarını paralel kullanmaktadır. Almanya, İngiltere, İrlanda gibi ülkeler buna örnek gösterilebilmektedir. 1880 yılında Almanya nüfusu 45 milyon ve geçim darlığı ile uğraşırken 1914’te nüfusu 68 milyon olarak artmasına rağmen geçim darlığı oluşmamıştır. Zira insanların nüfusları Malthus’un hesaplarına göre artış sağlamış olsaydı dünya üzerinde ayak basılacak yer bulmak imkân dahilinde değildi. Nüfus planlaması dünya

ekonomisine hâkim olan devletlerin geri kalmış ülkelere uyguladıkları bir siyasettir. Bu politika geri kalmış milletleri beslemekten kurtulmayı sağlamakla beraber gelişip dünya siyasetinde söz sahibi olmalarına engel olmaktadır (Ataseven ve Ataseven, 1968: 36).

Batı tarafından insan haklarının sık sık vurgulandığı günümüzde ‘cenin haklarının’ dikkate alınmaması ayrıca kendisinin de bir anne, insan ve sosyolog olduğunu dile getiren Ümit Meriç, cenin sosyolojisini mikro ve makro düzeyde incelemektedir.

Meriç’e göre dünyanın nüfusunun yarım milyara ulaşması binlerce yılını almasına rağmen bu rakamı ikiye katlaması 200 yılda gerçekleşmiştir. 2 milyara ulaşması için 80 seneye, 4 milyara ulaşması için 45 seneye ihtiyaç olmuştur. Günümüzdeki büyüme hızıyla nüfusun ikiye katlanması 30 yıl sonra mümkün olacaktır. UNFPA’ya (Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu) göre dünya nüfusunun 2025 yılında 8,5 milyar, 21. yüzyıl sonunda ise 12 milyar şeklinde olacağı öngörülmektedir. Türkiye, BM’ye üye 160 ülke arasında nüfus açısından 17’nci sırada yer almaktadır. Avrupa devletleri arasındaki sıralama ise ön sıralarda yer almaktadır. Türkiye, dünya nüfusunun %1,1’ini oluşturmaktadır. Ülkede her 20 saniyede bir çocuk doğmasından dolayı günlük doğan bebek sayısı yaklaşık 5 bin civarındadır. Her sene 1,5 milyon bebeğin dünyaya geldiği, buna karşılık 350 bin kişinin öldüğü Türkiye’de 28 yılda bir nüfusun katlanacağı tahmin edilmektedir. Yurt dışındaki ülkeler -1990’lardaki yıllık nüfus artışı hızları dikkate alınarak- ABD 26 yılda, Fransa 151 yılda, İsviçre 277 yılda, İngiltere 693 yılda, İsveç 3465 yılda nüfuslarını ikiye katlayabilmektedir (Meriç, 2019: 353).

Meriç’e göre AB ülkelerindeki nüfus artış hızı Belçika’da %0,1, Yunanistan’da %0,5, İtalya’da %0,2, İngiltere’de %0,1, Rusya’da %0,9, Bulgaristan’da %0,2’dir. Dünya nüfus artış hızı ortalaması %0,23 iken gelişmiş ülkelerde %0,15, gelişmemiş yahut az gelişmiş ülkelerde %0,31’dir. Dünyada, bebek ölümlerinin ortalaması %0,73’tür. Bu oranın %0,5’i Japonya’da iken Asya ve Afrika ülkelerinde bu oran %1’ dir. Türkiye’de bu oran oldukça yüksek olup %0,65’tir. Dünya genelinde ortalama ömür 64 yıl iken gelişmiş ülkelerde 74 yıl, az gelişmiş ülkelerde 61 yıldır. Ülkede, ortalama 65,6 yıl iken kadınlar 68 yıl erkekler 63 yıl ömür sürmektedir. Türkiye’de nüfusun %65’i 30 yaşın altındadır (Meriç, 2019: 354).

Ümit Meriç’e göre yaklaşık 15 bin yıl önce 3-4 milyon olduğu düşünülen dünya nüfusu, günümüzde 6 milyarı geçerek 15 bin yılda iki bin kat artmıştır. Bu artış biner ve yüzer yıllık dönemler halinde incelendiğinde kıtaların nüfusunun dönemlerde artma yahut eksilme oranlarına ulaşılabilir. Avrupa kökenli insanlar ilk önce Avrupa kıtasında otururken günümüzde çoğunluğu protestan olanları Kuzey Amerika’da Katolikler ise Güney Amerika’da Anglosaksonlar ise Avustralya’ya yerleşmiştir. 16. yüzyıldan itibaren başlayan Batı yayılcılığı; Kızılderili, İnka, Aztek, Maya, Aborjin, Maori gibi toplumları yok etmiş yahut

nüfuslarını toplam kıta nüfusunun %0,1'ine indirecek kadar az duruma getirmişlerdir. Günümüzde Afrika'nın kuzeyi ve güneyi Avrupalı nüfusunun yayılması altındadır. Bu durumdan dolayı Avrupa, her iki Amerika ve Avustralya ve diğer dünya topraklarında yaşayan Avrupa kökenli beyaz insanın total nüfusu, dünyanın diğer kıtalarında yaşayan insanlarla kıyaslanırsa dünyanın Avrupalı beyaz insanın kendine özgü haline getirmesi asırlar süren bir süreç sonunda geldiği ortaya çıkmıştır. Son dönemde Avrupa kökenli beyaz insanın artması ve nüfussal olarak yayılması kısmen durmuştur. 2. Dünya Savaşı sonrası Kuzey Amerika, Avustralya, Yeni Zelanda ve Avrupa ülkelerinde doğum oranları hızla artmıştır. Baby boom olarak adlandırılan bu dönem 1960'larda sona ermiştir. 1970 yıllarından sonra zikredilen bu toplumlarda nüfus inişe geçmeye başlamıştır. Bir diğer ifadeyle Avrupalı insanlar ihtiyarlamaya başlamıştır (Meriç, 2019: 355).

Ümit Meriç'e göre Osmanlı devletinin nüfusu 16. yüzyılda 35 milyon olmakla beraber dünyanın en kalabalık beşinci devletidir. Devletten toprak kayıpları başlamasıyla Anadolu'nun nüfusu 13 milyona düşmüştür. Cumhuriyet'in ilk kırk yılında beş çocuklu ailelere madalyalar verilmektedir. Günümüzde Türkiye'de son beş yıl içinde doğumların %20'si istem dışı gerçekleşmiştir. %12'si ise zaman açısından planlı olarak yapılan doğumlardır. Ülkede evli kadınların %63'ü gebeliği engelleyici yöntemler kullanmaktadır. O halde yapılan son sayımlarda tespit edilen nüfus artış hızının düşmesi Türkiye'deki siyasilerden, klinik doktorlarına kadar bir bölüm insanlar tarafından savunulan uluslar üstü doğum kontrol mekanizmalarının Türkiye'yi kontrol altına aldığını göstermektedir. Türkiye'de 20-25 yaş arasındaki Doğu ve Güneydoğu Anadolu kadınları en çok doğum yapan kadınlardandır. Doğu Anadolu bölgesinde kadın başına dört çocuk düşerken, Batı Anadolu'da kadın başına iki çocuk düşmektedir. Ayrıca eğitimi olmayan kadınlar, en az ilkokul eğitimi alan kadınlara göre 1 çocuk fazla doğum yaptığı hesaplanmıştır (Meriç, 2019: 357).

Meriç'e göre dünyada nüfus kontrolü üzerine çalışan Batı, kendini için uyguladığı nüfus politikası AB ülkelerinde 'Aileye Dönüş' sloganını devlet politikası haline getirmiştir. Nüfus artış politikasını uygulayan Almanya'da çocuk sayısı evde bakılan kedi ve köpek sayısının gerisine düşmüştür. Fransa'da tek ebeveynli ailelerde babalar baba olduklarını unuttuklarından dolayı devlet baba görevini üstlenmektedir. Üç ayrı babadan üç defa anne olan genç bir Fransız kadına, devlet 12 yıl kesintisiz maaş ödemektedir. Batı devletleri oluşturdukları nüfus planlamalarını kendi devletlerinde uygulamayıp Batı-dışı toplumlarda uygulamaktadır (Meriç, 2019: 358).

Ümit Meriç'e göre nüfus planlamasıyla ilgili bazı sonuçlar şu şekildedir:

1- Nüfus planlaması Türkiye Cumhuriyeti'yle birlikte dünyada 193 ülkenin bugünü ve yarınını ilgilendirmektedir. Ölen, yaşamakta olan ve henüz doğmamış olan bireyleri ilgilendiren bu ehemmiyetli konu 21. yüzyılın gelişmeye en çok aday olan ilimler arasında yer almaktadır.

2- Dünya nüfusunun artması belli ülkelerde açlık, kötü beslenme, bebek ölümleri gibi sorunlara yol açarken belli ülkelerde çözüm olarak sunulmaktadır. İsrail yahut ABD'de artan çocuk sayısı, Pakistan ya da Nijerya'daki artan bebek sayısı gibi telaşa neden olmamaktadır.

3-Türkiye'de devlet kısa, orta, uzun vadeli politikalarla insan gücü planlaması, eğitim siyaseti konularında dengeli ve hesaplı adımlar atmalıdır.

4- Kürtaj yani cinayet olan bu suç- haksız idam yapan anneler, hâlâ embriyon halinde bulunan cenin hakkında hukuki açıdan yeniden yargılanmalıdır (Meriç, 2019: 360).

3.8. Ümit Meriç'e Göre Sosyoloji ve Moda

Sosyolojik açıdan moda, sosyal ortamların farklı alanlarında zaman zaman görülen, toplumca yahut belirli bir grup tarafından benimsenen fakat geçici değişme kurallarından oluşan şekil, görüş ve değer yeniliğidir. Moda belirli bir insan topluluğu tarafından oluşturulan davranış ve tavrın öne çıkması olarak ifade edilebilmektedir (Özmen, 2015: 40). Moda bireylerin; düşüncelerini, davranışlarını, bilgilerini ve meydana getirdiği eserlerini etkileyen bir olgudur. Modaya uyum bireyde, sosyal kimliğinin onaylanmasını ve bütünü içinde var olmasını sağlamaktadır. Sosyal sınıfları belirgin olan toplumlarda seçkin kimseler, alt kesimden modaları takip edildiğinde izledikleri modayı terk etmekte ve bu durum modanın basit değil oldukça karmaşık bir olgu olduğunu göstermektedir (Özmen, 2015: 41). Modanın birey üzerinde etkili olmasına ilişkin psiko-sosyal açıklamalar getirilmiştir. Bazılarına göre moda çeşitli sosyal baskılara karşı bir çeşit baş kaldırma şeklidir. Kimisine göre ekonomik seviyesi yüksek bireylerin can sıkıntılarından kaçma belirtisidir. Bazılarına göre cinsiyet duygusunun simgesel olarak farklılaşmasıdır (Özmen, 2015: 41).

Ümit Meriç'e göre bazı kimseler tarafından moda; israfa, lükse ve yozlaşmaya yol açan olaylar olarak görülürken bazı kimseler ise toplumun ufkunu açan ve topluma yenilik kazandırdığını dile getirirler. Meriç'e göre modanın bazı kuralları mevcuttur. Bunlar;

- Moda, toplumu dolayısıyla bireyleri şekillendirmektedir.
- Kast sistemi hâkim olan toplumlarda moda pek az ortaya çıkmaktadır.
- Medeniyet unsurlarından biri olan moda özellikle sanayileşmiş toplumların şehirlerinde kabul görmektedir.

- Kısa süreli olmasıyla bilinen moda bazen örf-adetlere intikal ederek uzun süre devamlılık kazanabilmektedir.
- Sosyal değişimin en önemli aracı modadır. Modaya uyum gösteren fertler davranışlarında konformizm istemektedir.
- Oluşturulan her moda bir önceki modanın etkisini azaltmaktadır. Moda daima yeni ve başkadır (Meriç Yazan, 2000: 34).

Meriç'e göre moda sosyal ortamda oluşturulan davranışların özel bir şeklidir. Yani moda zorunlu ve düzenli olarak yapılan üslup değişikliğidir. Moda kravat renginden, siyasi düşüncelere, duygu ifadelerine, kullanılan eşyaya, şehirlere ve bahçelere kadar hayatın tüm alanını içine almaktadır (Meriç Yazan, 2000: 35).

Yazar, modanın antik Yunan, antik Roma ve Orta çağ Avrupası'nda hiyerarşik toplumları içinde yer alan üst sınıflar arasında meydana geldiğini iddia etmiştir. Üst sınıf insanlar kendilerini alt sınıf bireylerden ayırmak amaçlı kıyafet düzenlemeleri oluşturmuşlardır. 14. yüzyıl Orta çağ Avrupası'nda sınıfların giyimden farklılıklar ortaya çıkmıştır. Feodal dönemde modanın geçerli olduğu cinsiyet erkektir. Avrupa'da merkezîyetçi yapıli devletlerin hâkim olmasıyla İspanyol modası Avrupa'da hüküm sürmeye başlamıştır (Meriç Yazan, 2000: 35).

Meriç'e göre Katolik İspanya'nın erkek giysilerine kazandırdığı ağırbaşlılık modası protestan olmalarına rağmen İngiltere ve Hollanda'da devam etmiştir. Avrupa'nın Kalvinist burjuvazisi dünyanın yaşamaya değmediğini ve bir mezarlık olduğunu söyleyen din adamlarına inanılmasından dolayı süslü ve renkli erkek elbiseleri terk edilerek onun yerine lüksten uzak siyah renkli kıyafetler tercih edilmiştir. Kalvinistlerin bu tavırları Amerika'ya geçerek erkeklerin kostümleri evrensel bir stil haline gelmiştir. Günümüzde modanın toplumlar üzerinde baskın bir hakimiyeti bulunmakta ve modern iktisatla kuvvetli bir ilişkisi mevcuttur (Meriç Yazan, 2000: 36).

Meriç'e göre Rönesans döneminde de erkekler için devam eden modanın ihtilalle birlikte iltimaslı cinsiyeti kadınlar olmuştur. Tüm alışkanlıkları değiştiren, insanı modernleştiren kıyafet modasının ritmi yıllık olarak düzenlenmiştir. Tüketicilere standartlaştırarak oluşturulan ihtiyaçların çözümünü konfeksiyon sanayisi karşılamaktadır. Böylelikle kalabalık yığınlar moda ile giyim sanayinin hazır bekleyen müşterisi haline gelmiştir. Modern toplumların tipik özelliklerinden biri olan sosyal hareketlilik modanın hızlanmasını kolaylaştırmıştır. Memurların ve işçilerin modaya uygun davranmasıyla moda üstün sınıfların tekelinden çıkmıştır (Meriç Yazan, 2000: 37).

Yazar'a göre gençler yaşlılardan, kadınlar erkeklerden daha çok moda'ya uygun davranmaktadır. Bireyleri 10-30 yaş, 31-50 yaş ve 51 yaş üstü olarak üç gruba ayırdığında birinci grup günün modasını, ikinci grup dünün modasını üçüncü grup evvelsi günün modasını takip etmektedir (Meriç Yazan, 2000: 37).

3.9. Ümit Meriç'in Baykan Sezer Hakkındaki Düşünceleri

Ümit Meriç, Baykan Sezer'in 'Doğu-Batı Çatışmasında Yunanlılığın Yeri' adlı lisans bitirme çalışmasını 1972'de okuduktan sonra bu düşüncenin gözetilmesi ve yeni nesillerce mutlaka geliştirilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Meriç'e göre kendisinin nihai sebebi sağlam adımlarla ilerleyecek, yeni araştırmacılar yetiştirecek olan Sezer'in öncü olmasıdır. Bundan dolayı Meriç kendi isteğiyle kürsüyü Baykan Sezer'e bırakmıştır. Toplumuna yabancılaşan Türk sosyolojisi, aslına dönebilmesi için Baykan Sezer'in kendi kadrosunu kurması gerekmektedir (Meriç, 2014: 19). Kimliğini keşfetme çabasına Türkiye, sosyolog olarak Baykan Sezer ile romancı olarak Kemal Tahir ile başlamıştır (Meriç, 2014: 18).

Meriç'e göre Baykan Sezer dönemindeki sağ-sol çatışmalarını aldatıcı bulmaktadır. Ona göre asıl mücadele yıllar önce yapılan Asya ve Avrupa'nın, Doğu ile Batı'nın savaşıdır. Batılılaşma hareketinin en zirvede olduğu dönemde Baykan Sezer Asya ve Avrupa terazisinde ağırlığını Asya tarafından kullanmıştır. "Avrupalı kendi entelektüel rahat ve güvenliğini sağlamak için, gerektiğinde, bütün yerli halkı yok ederek, Amerika'yı hristiyanlığa katmış ve en azından Avrupa'nın bir parçası haline getirebilmişse, aynı çabayı değişik şekilde Asya'ya karşı da göstermektedir." Sezer bu satırları, vefatının 100. yılında Marx'ın eserine İstanbul'dan Asya yahut Avrupa cihetinden değil -Meriç'in ifadesiyle- Avr-Asya'nın sosyologu olarak dile getirmiştir. (Meriç, 2014: 227).

Meriç'e göre Sezer, Doğu-Batı ilişkisinin doğu toplumlarının perspektifine göre temellendirmektedir. Batı bilimi olan sosyolojiyi bu temellendirmesiyle Türk sosyolojisi olarak inşa etmeyi istemektedir. Sezer Batı sosyolojinin Türkiye ve Batı dışı toplumlar için oluşturdukları iddiaları geçersiz kılmıştır. O, kâmil bir doğu toplum teşkilatlanması olarak gördüğü Osmanlı devletini merkeze alarak Doğu ve Batı toplumlarına Osmanlı perspektifinden bakmıştır (Meriç, 2014: 227).

Meriç'e göre Sezer, genç yaşta kaleme aldığı çalışmaları ile 30 yıl sonraki araştırmaları arasında açıklık, olgunluk ve çözüm açısından hiçbir fark yoktur. Sezer için 'bu gençlik karalaması', 'bu ömrünün vasiyetnamesi' şeklinde ayırım yaparak değerlendirmek mümkün değildir (Meriç, 2014: 227). Meriç'e göre Sezer, Türkiye Sosyoloji Ekolü'nün sınırlarını çizerek ufuklarını genişletmiş ve gelecek Türkiye için önemli bireyler yetiştirmiştir. Sezer Türk

toplumu ve toplumlar arası ilişkiler ile ilgili birden fazla soru ve cevap üretmiştir. Meriç'e göre Sezer Batı sosyolojisinin kusursuz değerlendirmesini yaparak Türk sosyolojisinin dünya sosyolojisi arasında özgün ve önemli bir konuma sahip olmasını sağladığından Türk toplumu için mühim bir kişidir (Meriç, 2014: 228).

30 yıllık meslek hayatını Sezer ile geçirdiğinden kendisini şanslı olduğunu ifade eden Meriç'e göre Sezer, 'Tarihi seven ve sevdiren, sosyolojiyi sayan ve saydıran bir hocaların hocasıdır' (Meriç, 2014: 228).

SONUÇ

Dimetoka'dan Hatay' a göç eden bir ailenin torunu olan Ümit Meriç Batı merkezli sosyoloji eğitimi almıştır. Hocası Cahit Tanyol vasıtasıyla Meriç, Doğu hatta kendi toplumuyla tanışmaya başlamıştır. Meriç sosyolojinin Batı tarzı bir ilim olduğunu ifade ederek Türk sosyolojisinin de bundan fazla etkilendiğine dikkat çekmiştir. Türk sosyolojisi ve Türk din sosyolojisi Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan günümüze kadar olan süre içerisinde belli evrelerden geçmiştir. Meriç'e göre Türkiye'ye Fransa ve Amerika'dan ithal edilen bu ilim geçmiş ve mikro çalışmaları bir araya getirerek özgün Türk sosyolojisini oluşturmalıdır. Nitekim Türk sosyolojisi toplumunun sorunlarını çözebilecek halaskar bir ilimdir. Türk sosyolojisi Türk toplumunun genel ve özel problemlerini fark ederek kendine özgü yöntem ve metot oluşturarak çözüm üretmelidir. Oluşturulan özgün yöntem ve metotla Türk toplumunun Cumhuriyet döneminde hedeflenen muasır medeniyetler seviyesine ulaşması daha kolay olacaktır.

Sosyolojik perspektifinin kendi toplumuna doğru çeviren Meriç, dini değerlere sahip olan bireylerin mekân ve zaman olgusu kutsal olan ile kutsal olmayanı ayırmak için vardır. Kutsal mekanlarındaki kapı eşiği müminler için kutsal olan ile kutsal olmayanı ayırmaktadır. Eşikten geçerek kutsal mekâna giren mümin kutsal olmayan mekanlarda akan zamandan kendini soyutlayarak ibadethanede geçirilen vakti kutsallaştırmaktadır. Kutsal mekanları merkeze alan mümin şehri ibadethaneye göre dizayn etmektedir. Meriç için toplumların değişim yönleri ve yoğunlukları farklılaşmaktadır. Osmanlı Devleti'nde Batı örnek alınarak başlayan toplumsal değişim Cumhuriyet'in ilanıyla zirveye ulaşmıştır. Türkiye Cumhuriyeti Doğu ve İslam siyaset anlayışından uzaklaşarak Batı siyasetine yakınlaşmaya başlamıştır. Böylece Türk toplumu gelenekselci, ataerkil yapısından modern, demokratik bir yapıya evrilmiştir.

Türk toplumunun önemli sosyologlarından olan Meriç'e göre yabancı devletlerin fakir devletlere yaptıkları sermaye ve yatırım fakir devletlerdeki bireyleri umutlandırmakta ve yapılan bu yatırımlarla toplumdaki orta sınıf kuvvetlenmektedir. Fakat büyük devletlerin kurdukları büyük şirketler tabiata dikkat etmediğinden fakir ülkelerde çevre kirliliği problemi çıkmaktadır. Fakir devletler de orta sınıf bireyler kuvvetlenerek toplumda sınıflar arası farklılıklar belirginleşmeye başlamıştır. Küreselleşen dünya anlayışıyla ülke içerisinde yahut ülkeler arasında yaşanan olumlu-olumsuz durumlar an olarak aktarılmakta ve tüm dünya haberdar olmaktadır. Toplumların yerel ve mahalli mimar yahut kıyafet farklılıkları küresel

dünya sebebiyle tekdüze bir hal almaktadır. Sermayesi dahi küresel olan dünyada borsa dalgalanmalarından dolayı insanların özellikle fakir ülkelerdeki insanların işsiz ve aç kalmasına sebep olmaktadır.

İslam açısından ailenin cahiliye Arap adetleri ve Kur'anı Kerim olmak üzere iki temel kaynağı bulunmaktadır. 1800'lü yılların ikinci yarısından sonra modernleşmeye başlayan İslam ülkelerinde hukuk ve eğitim alanında yenilikler yapılmıştır. Gençlik kavramının oluşmasını endüstrileşme hareketine bağlayan Batının aksine Meriç, bu kavramın tarihçesini 8. yüzyıl Arap toplumlarındaki fütüvvet teşkilatına kadar gerilere getirmektedir. Ona göre Batı ve endüstrileşmiş toplumlardaki gençlik kavramı belli bir dönemi ve belirsizlikleri kapsamaktadır.

Çalışmalarında Batı sosyolojisine dikkat çeken Meriç, Türkiye'deki öğrenci ve hocalara ışık tutacağını düşündüğü Fransız sosyologlardan tercümeler yapmıştır. Tabiatı ve toplumu kanunsallıklarla sıkı bağlantı kuram Auguste Comte ile başlayan tercüme çalışmaları kimyacının kaleminden dökülen kaos teorisinin tercümesiyle sona ermektedir.

İslam coğrafyalarındaki sosyal bilim araştırmalarını konu edinen Meriç, Türkiye ve Arap ülkelerinde yapılan çalışmalar ve tecrübeler birbirlerine aktarılması gerektiğini ifade etmiştir. Meriç'in ürettiği bir ilim dalı olan Ümmetoloji asrı saadetten günümüze kadar gelen tüm İslam alimlerini içine almaktadır. Bu ilim dalında çalışmalarını sürdüren bireylere ümmetolog olarak nitelendirmektedir. Ümmetoloji ilmini kendisinin türettiğini ifade eden Meriç'e göre bu alanda yapılan çalışmalar İslam coğrafyasında yaşayan bireylere kültürel katkılar sağlayacaktır.

İnsanlık tarihinde aynı problemlere ortak çözümler bulunamadığından 21. yüzyılda şehir konut ve insanları sosyolojik açıdan değerlendiren Ümit Meriç'e göre bireyler yaşadıkları coğrafyalardan soyutlanarak konut inşa edememektedir. Nitekim şöhret kazanan Chicago tipi camlar Türkiye'nin Erzurum kentinde olağan karşılanmamaktadır. Yaşanılan asırda şehir merkezlerinde oluşturulan yoğunluklardan kaynaklanan çevre problemlerinin giderilmesi için köylerin kentleştirilmesi, kentlerinde köyleştirilmesi gerekmektedir. Mevcut köylerin şehir merkezlerindeki ulaşım yahut iletişim gibi olanakların verilerek iyileştirilmesi aynı şekilde kent merkezlerinde oturan bireyler müstakil ev imkanları tanınmalıdır. Böylece şehirlerde oluşan çevre kirliliğine engel olunabileceği düşünülmektedir.

Meriç'e göre moda endüstrileşmiş toplumlarda görülmekte ve içinde bulunduğu toplumu şekillendirmektedir. Meriç'in ifadesine göre ihtilale kadar erkekler üzerinde etkili olan moda ihtilalle birlikte kadınlar üzerinde etkili olmaya başlamıştır. İçinde bulunduğu toplumun

adet ve geleneklerinden etkilenen ve etkileyen moda bireyler arasında sınıfsal farklılaşmanın oluşmasında etkili olmuştur. Genç bireyler yaşlı bireylere oranla daha fazla moda uyum sağlamasından kaynaklı tekstil fabrikaları genç bireylerin özellikle genç kadın bireylerin kıyafet üretiminde yoğunluk göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Bodur, H. E. (2018). “Küreselleşme ve Din”. N. Akyüz ve İ. Çapcıoğlu (Ed.). *Din Sosyolojisi*. Grafiker Yayınları, Ankara, 211-219.
- Berger, P. L. (2002). *Din ve Modernlik*. (Çev. A. Çiftçi). Ankara Okulları Yayınları, Ankara.
- Bilgiseven, A.K. (1985). *Din Sosyolojisi*. Filiz Kitabevi, İstanbul.
- Eğribel, E. (hızl). (1999). *Ümit Meriç Yazan’a Armağan: Tarih ve Sosyoloji*, Sosyoloji Yıllığı: 4, Çantay Kitabevi, İstanbul.
- İbn Haldun. (2013). *Mukaddime*. (Çev. A. Tekin), İlgi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.
- Meriç, Ü. (2018). *Babam Cemil Meriç*. İnsan Yayınları, İstanbul.
- Akyüz, N. ve Çapcıoğlu, İ. (ed.). (2012). *Ana başlıklarıyla Din Sosyolojisi*. Grafiker Yayınları, Ankara.
- Akyüz, N. ve Çapcıoğlu, İ. (ed.). (2018). *Din Sosyolojisi*. Grafiker Yayınları, Ankara.
- Arslantürk, Z. ve Amman, T. (2017). *Sosyoloji*. Çamlıca Yayınları, İstanbul.
- Ataseven, A. ve Ataseven, G. (1968). “Doğum Kontrolü ve Nüfus Planlaması”. *İslam Medeniyeti*, 36-37.
- Aydın, M. (2017). *Moderniteye Dışarıdan Bakmak*. Açılım Kitap, İstanbul.
- Bayyigit, R. (ed.). (2017). *Din Sosyolojisi*. Palet Yayınları, Konya.
- Burcu, E. (2015). *Engellilik Sosyolojisi*. Anı Yayıncılık, Ankara.
- Cerici, S. (2016). *Televizyon Sosyolojisi*. Phoenix Yayınları, Ankara.
- Daştan, S. (2014). *Cemil Meriç ve Ümit Meriç’in İslamiyete Dair Temel Fikirlerinin Mukayesesi*. İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Doğan, İ. (2016). *Sosyoloji Kavramlar ve Sorunlar*. Pegem Akademi, Ankara.
- Durkheim, E. (2005). *Dini Hayatın İlkel Biçimleri*. (Çev. F. Aydın), Ataç Yayınları, İstanbul.
- Eliade, M. (1991). *Kutsal ve Dindışı*. (Çev. M. A. Kılıçbay), Gece Yayınları, Ankara.
- Eröz, M. (2000). *Türk Ailesi*. Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Fichter, J. (2011). *Sosyoloji Nedir*. (Çev. N. Çelebi). Atilla Kitabevi, Ankara.
- Genç, E. S. (2010). “Ümit Meriç Biyografisi ve Kaynakçası”. E, Eğribel ve U, Özcan (Ed.). *Türk Sosyologları ve Eserleri 1: Baykan Sezer ve İlk Kuşak çalışma Arkadaşlarına Saygı Sosyoloji Yıllığı :20*, Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Günay, Ü. (2018). *Din Sosyolojisi*. İnsan Yayınları, İstanbul.
- Işık, İ. (1998). *Yazarlar Sözlüğü*. Risale Basımevi, İstanbul.
- Kehrer, G. (1998). *Din Sosyolojisi*. (Çev. Y. Aktay ve M.E. Köktaş), Vadi Yayınları, Konya.
- Kıray, M. (1999). *Toplumsal Yapı Toplumsal Değişme*. Bağlam Yayıncılık, İstanbul.

- Luckmann, T. (2016). *Görünmeyen Din Modern Toplumlarda Din Sorunu*. (Çev. A. Coşkun ve F. Aydın ve O. Coşkun), Rağbet Yayınları, İstanbul.
- Marshall, G. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü*. (Çev. O. Akınhay ve D. Kömürcü), Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.
- Marx, K. ve Engels, F. (2013). *Din Üzerine*. (Çev. K. Güven), Sol Yayınları, Ankara.
- Meriç Yazan, Ü. (1991). “İslamda Aile ve Çağdaş İslam Ülkelerinde Aile Yapısı”. *Türk Aile Ansiklopedisi*. T.C Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, Ankara, I.
- Meriç Yazan, Ü. (2000). *Türkiye Kanatlarımızın Altında*. Timaş Yayınları, İstanbul.
- Meriç Yazan, Ü. ve Karışman, S. Ü. (2000). *Ebediyetin Huzurunda Ahmet Hamdi Tanpınar*. Ufuk Kitapları, İstanbul.
- Meriç, Ü. (1975). *Cevdet Paşa'nın Cemiyet ve Devlet Görüşü*. Ötüken Yayınevi, İstanbul.
- Meriç, Ü. (1989). *İslamda Aile ve Peygamber Hayatı*. İlmî Neşriyat, İstanbul.
- Meriç, Ü. (2004). *21. Yüzyılın Eşiğinde Sosyoloji Konuşmaları*. Timaş Yayınları, İstanbul.
- Meriç, Ü. (2011). *İçimdeki Cennete Yolculuk*. Etkileşim Yayınları, İstanbul.
- Meriç, Ü. (2012). *Işık Batıdan da Gelir*. Timaş Yayınları, İstanbul.
- Meriç, Ü. (2018). *Dualar ve Aminler*. Kapı Yayınları, İstanbul.
- Meriç, Ü. (2019). *Sosyoloji Konuşmaları*. Kapı Yayınları, İstanbul.
- Okumuş, E. (2003). *Toplumsal Değişme ve Din*. İnsan Yayınları, İstanbul.
- Kurt, A. (2015). *Din Sosyolojisi*. Sentez Yayınları, İstanbul.
- Okumuş, E. (2018). “Toplumsal Değişim ve Din”. N. Akyüz ve İ. Çapcıoğlu (Ed.). *Din Sosyolojisi*. Grafiker Yayınları, Ankara, 271-296.
- Özmen G. (2019). *İnsan Psikolojisi ve Giysi Tasarımı*. Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Parsons, T. (2015). *Toplumsal Eylemin Yapısı*. (Çev. N. Nirven), Sakarya Üniversitesi Kültür Yayınları, Sakarya.
- Said, C. (1984). *Bireysel ve Toplumsal Değişmenin Yasaları*. (Çev. İ. Kutluer), İnsan Yayınları, İstanbul.
- Sezer, B. (1979). *Türk Sosyolojisinin Ana Sorunları*. Sümer Kitabevi, İstanbul.
- Taş, K. (2017). *Din ve Toplum Görüşleriyle Cemil Meriç*. Rağbet Yayınları, İstanbul.
- Tatlıhoğlu, D. (2003). “Küreselleşme Din İlişkisi”. *Dini Araştırmalar*, 6(17): 185-202.
- Tekin, M. (2017). *Hikmet Sosyolojisi*. Mana Yayınları, İstanbul.
- Tezcan, M. (2012). *Çocuk Sosyolojisi*. Anı Yayıncılık, Ankara.
- Wach, J. (1990). *Din Sosyolojisi*. (Çev. Ü. Günay), Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri.

Weber, M. (1999). *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*. (Çev. Z. Gürata), Ayraç Yayınevi, Ankara.

Yıldırım, A. (ed.). (2010). *Ezanın Yasaklı Yılları Yarının Ezanları*. Özge Yayınları, İstanbul.

